
પારસીની
આરસી

પારસીની આરસી

મુંબઈ:

પારસી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પાલનજી
નસરવાંનજી ખંબાતાએ
છાપી પ્રગટ કીધીછે.

સને ૧૮૭૩.

કિં૰ રૂ ૦॥.

સુચના.

આ ન્હાનું પુસ્તક કેટલાક મિત્રોની સુચના ઉપરથી સંસારી કુટુંબોના ઉપયોગ અરથે દર માસે નીકળતા "દુભાશિયો" ચોપાનિયાં ઉપરથી એકઠું કરી પરજા હજુર મેલવામાં આવીયું છે.

જોકે આ પુસ્તકમાં આવેલી બીના વાતચીતના આકારમાં ગોઠવવામાં આવી છે પણ તે માત્ર ચીતાર સીવાએ નાટકનું ડોળ ઘાલવાની મકસદ ધરાવતી નથી.

જે ઘર કંકાશ, તેનું શતીયાનાશ.

તથા

અનબનાવનો ઘાટ

તે

'દીવાનાપણાનો આપઘાટ.'

બેરામરશા અને કુકી વહુ (નાકેશપાણુ દેખાડનાર.) ....

કોલીબાઈ (કંકાશનું બી રોપનાર.).....

જરબાઈ ....

કેકુ અને કાવરશા ....

આપુજી અને બહુમનબાઇ તથા શાણીબાઇ ચાદનબાઇ ....

સાહાંબાઇ તથા હાંસીબાઇ કજીઆનુ ખમીર ચહડાવનાર ....

કાહાંનજી...........................

ગંગાંરામ જોશી......................

કનશટેબલ તથા શીપાઇઓ..........

કારોનર તથા જુરી....................

હડીવો તથા દેશાઈ.................

તથા એ વગરે બેહેરા

ન

બંધે મોતી બહાદુર.

બેરામસાના બાપ.

,, બેહેન.

,, છોકરાઓ.

,, ઘરના ભાડુતો.

ડોલીબાઈની સહીઓ.

બેરામસાની પડોશનો ચાકર.

(વશીકરણ કરનાર.) એક ધુતારો શખ્સ.

પોલીશ અમલદાર.

આપઘાતની તપાસ કરનાર.

બેરામશાની વાડીનો ડોલીયો તથા ચાકર.

મશાની વાડીના મેમ્બરો ઇતીઆદી.

ભાગ ૧ લો.

બેહેરામશાનું ઘર.

કોલીબાઇ, મીઠાંબાઇ તથા ઘરમાંનાં ભાડુતો.

કોલીબાઈ સાસુ—(માંથે ફેંતા બાંધેલો ને પોતાનો ચશમો ખોવાયોચ તે સંતાડવાનો વહુ ઊપર શક લાવી ગુશામાં ને ગુશામાં સોધતાં સોધતાં) પેટ બરેરે તે જરી માચે મારીનું, મારા જેવી આંખે આંધલી થાયે; ને જેમ હું આંખે હેરાન છું તેમ તેબી થાયે; કોણ જાંણે કે કોઇ આં ઘરની જગાએ કાંહાં ગટારી મેલીયો હોસે. હવે કોણને પુછું ને કાંહાં શોધું; જાહાં જોવુંચ તાંહાં ચોરતાંનું હજાર મસીદ જેવું દેખાએચ.

[મીઠાંબાઇ બાહારથી આવી પુછેચ.

મીઠાંબાઈ-કેમ માઆ કોલીબાઈ, એ સહવારના પોહોરમાં શું શોધ ખોળ કરોચ?

કોલીબાઈ—આવો માઆ મીઠાંબાઈ; બેસોની, આ મારા જેવી આંખે કોઈ મહીરાં મુઈ થવાની હોશે તેથી તેને આગમચથી પોતાનો અંધાપો ચેતીને મારું દુખ લીધું. બધું ઘેરબાર ખોળીચું; હવે તે કાંહાં સોધું, પડોશીને ઘેર શોધ ખોળ કરવા જાઉં કે આંગણામાં સોધવા જાઉં કે મોહોલાના લોકોના ઘેરના ખાહરા જોવા જાઉં !!

મીઠાંબાઇ—તમારી આંખનેતો તાહારક મરું, પણ શું ચસમો સોધોચ કે ?

કોલીબાઈ—હા માઆ; ઘણું એકે મારી દીકરીને ઘેરથી આવી તારે એ દુખ કોઈને ગમી આપું. દીકરાનીતો બલાનેબી દરકાર નહી કે માઆ કાંહાં મરેચ ને કાંહાં જીવેચ, કે ઘેરમાં શું થાઇ જા

યેચ. તતો બારેમાસનો બાગમાંનો પહરાં
ણો થઇ પરી રહેલો.

મીઠાંબાઈ—ગમે તાંહાં ફરે માએ,
પણ દીકરા દીકરીઓનેતો જી માંગોજો. ચ
સમા કેથે વીશરાંતે મેલાયો હોશે તે હરતે
રડીને જોવો. મહાનાં દુસમનને કંઇ
થાયે ને ધભરાએ તેમ એવી વખતે આકરાં
નાહી પડી જાઇયે. એમ આપરે કરીએ
ચ ને.પછી જારે ખોવાયેલું મલી આવે
ચ તારેતો ખશીઆંના પડી જાઇયેચ ને
વલી લોક બોલેચ કે કેરે છોકરૂં ને ગાં
મમાં ઢંઢેરા કરી મેલેયો. વાંજણી કંઇ
ચાંજ ડાબા હાથે કે કંઇ તેવે ચોઘડીયે
મેલાઈ જાયેચતો એકાએક મલતીબી ન
થીતો; તે ચોઘડીયું વીતેચ તોજ તે મલેચ.

કોલીબાઈ—નહીરે માએ, ચોઘડી
યું શું ને ડાબો જમણો હાથ શું; એ વા
તતો તમે નહી સમજો; એતો હુંજ સમ

જીુંચ. પહેરાણા કાંહાંના તો કેહેજે પેરનાર ને પેરનાજછે. સુંનુંબી કશીને જોયુંચ ને માણસબી વસીને જોયુંચ.

મીઠાંબાંઈ—(કુકી વહુને) મરે તમારાં ઘેરમાં કંઇ અજાયેબ માણસ વશેચ! કોઇ જેવું હોયેતો તે સાથે સોધ બોર કરે ને એતો બેઠી બેઠી જોએઆ કરેચ!

કુકી વહુ—હા, હાથના કીધેલાં હઇયે વાગે તારે શુંનુંબી માલમ પરી આવે ને પહેરાણાંબી માલમ પરી આવે. વરી તે સાથે કોઇની આંખે અજાએબ જેવાં માણસોબી દેખાએ. એતો જારે ધનતેરશ ને કારી ચઉદશ બેહુ સાથે થાયે તારે કંઇબી નીકલશેજતો.

મીઠાંબાઈ—આ વાએ! સેજ કેતાં તો પોતાના જીવને વગર ખાધે લીધે ધનતેરશ ને કાલી ચઉદશ કેવા બેઠીતો! કેજે આવ બલા ને પકર ગલા એવું થાયેચતો

મારૂ બોલેલું તું ને હો. લે બાઈ હું મા
રે ઘેર ચાલી. (ઊઠી જવા માંગેચ.

કોલીબાઈ—(મીઠાંબાઇનો હાથ પ
કડીને) નહીરે માયે બેશો એનું બોલેલું
એને, તમારી પરથી ઓવારીઉં. માહરા
સમ જો તંમે જાવોતો; માણસ જોઇને
વાત કરવી. એના મેનાં સાંપે નહી જોવું.

મીઠાંબાઈ—(પાછી બેશતાં બેસ
નાં) બરીખું એ આવવાનું ને જવાનું
ને બેસવાનું સાથે. વગર ફોકટની સહ
વારનાં પોહોરમાં હું દંડાઇતો. કોલીબા
ઈ તમે તમારૂં કામ કરો હું તો બેસુચ.

કોલીબાઈ—(ઘોલીયો ઊચકી મી
ઠાંબાઇને પાટીનાં કાંવાં દેખાડી કેહેચ)
વારામાં ગેઇ તાહરે આએ આહીઆં પા
ટીનાં કાવામાં બેશીને ગઇ ને તેટલાંમાં
જ મલે નહી ! જાણે કે કોઈ સુઇને એ
કાએક ગેબની ગોરી લાગી ગેઇ (એવામાં

એકાએક હાથમાંથી ઘોલીયો છટકીને પ
ગ પર પડીયો જેથી આંગળાં છુંદાયાં)
ઓ ! બાપરે ઓ! બાપરે મહીરાં મુઇ
એ હવે તો વેર લાધું ખરૂં. ઓ! ઓ!

મીઠાંબાઈ—(કુકીબાઇ પાસે આ
વીચ તોબી) ઓ! આવરે આવરે કુકી
વહુ, શાબશરે તુને; આ નવધાર લોહી
જાયેચ, ને તું બેઠી બેઠી જોયા કરે
ચ કે? આજે એવણને કાલે તુંને એતો
'કરીયે તેવું પાંમીયે'.

(ઘોલીયાનો ધબકારો થયાથી હેઠલ
નાં ભારત ઉપર આવીને પુછેચ.

બાપુજી—એ શું અફરાયું ?

બમનબાઇ—એ તોપ ફુટે તેવો
અવાજ કાંહાથી આયો ?

રાણીબાઈ—એ બંદુક ફુટે તેમ
એકાએક શું પડીયું ?

ચાંદનબાઈ—એ સરંગ ફોડે તેમ ધબકારો શાનો થયો ?

મીઠાબાઇ—આવોજી આવો, એતો જી કોલીબાઇપર ઘાલીયો તુટી પરીયો ને પગમાંથીતો નવધાર લોહી જાયેચ. (કોલી બાઇ સામે જોઇને) એ હરીમ જેવા ઘા લીધો હવે તમારાથી ઊચકાય વારૂ ? એ વાં કામ હવે તમુને કરવાં જોઇયે. જી આવે તમારા વીઆરને; હવે બેશીને ખાવો ને તેવણુની આગલ તેવણુની ખાં વે ચહરીને જાવો કે તેથી તમુને શોભા મલે ને વલી હેવી હારમારીમાંથી ઓછાં થ ઇ જાવો. હાઆઆ—

કોલીબાઈ—હારે માંયે એવા દહાડાની તો ઘણીઆ વાત જોવુંચ પણ વાંજીઉ કેડે નહી મલે—જો મલતું હોયતો બે બચાંની આગલ હમણાની હમણા ધંકાઇ જાવું (એવામાં કુકીબાઈ પાણી લા

વી પગપર નામીછે તેને) ઓ જોવારે કો
ઇ એ મને એકનુ દશ ઘણું દુખ વધવાનું
કરેચ તે.

બાપુજી—અરે કોલીબાઇ નામવા
દેવો નામવા દેવો, એથી કર વરશે.

મીઠાંબાઈ—ઓ નહીરે વાઓ, ઊલ
ટું દુખપર ડાહમ દેવાચ કે ? એતો પગ
પાકી આવશે. લાવો જરાનફતેલછે ? નહીતો
જરા મીઠું તેલ કકરાવીને કાંદો હોયતો લા
વો કે તેનાં ચોબા મુકીયાથી જરા અકર
શાત નરમ પડે ને લોહી જતું બંધ પરે.

બમનબાઈ—અરે નહીરે જરા તર
પીટન ટેલ મુકો કે છુંદાયેલા ઘાહને
રૂજ આવી જાયે.

રાણીબાઈ—અરે યે શું કરવા ! જ
રા કરીચુનો દાઓ કે પાકીને ખરાબ લોહી
નીકરી જાયે ને ઉપર પોપરો બંધાય.

આદનબાઈ—અરે એ બધું કંઇ

જ નહીરે; એનો સેહેજ ઉપાયછે; જરા ભા રવટીયાં ઊપરનુ જારૂં પાડી મુકો, નહીતો બેવરા દારૂએ પગ ધોઇ જરા ચાક વાઠી નેહું દાબો કે હમણા દુખતું ભાગી જશેને એવણ હુશીયાર થાશે.

કોલીબાઇ—નહીં; નહીં; હું તો કંઇ (મનમાં વહુને) એની મોહકાણ કર વાની નથી. જરા તેલમાં હરંત્ર અને સન અર કકરાવી ભરશ કે હલવે હલવે સારૂં થાઈ જાશે (ઊઠવા જાયેચ) હવે એની મોહ કાણનું કેમ કરૂં. ઓ! બાપરે ઉઠાતું નહી.

કુકી વહુ—નહીતો જરા સામણેનાં ડાકટરને કાંયે નહી દેખાડતા જો?

કોલીબાઈ–હા હું જાણું ચની કેઆએ ઘેરમાં ડાકટરની રોજી ઘણી વધી પડેલીછે.

મીઠાંબાઈ—(મોટેથી) પણ એમાં ડાકટર તે શું કરવાનો હતો વારૂં? મુ વાયો પઇસા કમાવા સારૂં જરા જેવુ

હોયતો ચુંઠી ચુંઠીને ચાંદ કરે ને આદાં
ની સુંઠ ફરમાવે તેમાં વરી ડાક્ટરને તાંહાં
જાવો. આજ કાલનાને તો જો કોઈનાં
પગનુ નખ કપાયે, કે જો કોણીને માકર
કરડે કે ચાંચર ચટકો મારે કે જરા કસા
રી કાન આગલ આવી કે ગલોરી પીડેથા
ફરી ગેઈ તો શઉને ઝેર ચહરી જાએ,
ને ડાક્ટરે એ લોકો સાથે જાણે વઇદું
શીખતી વખતે કોલ કીધો હોય તેમ ખા
ટલેથી ઉઠે તેવાં દોરી દોરીને મુરદાચીર
ઓની દેવરીએ ચહરે ને તેની રોજીના
બાર ઉંગારી કરકસરનું એકઠું કીધેલું હોય
તે બારે માસ તેને ભરે. હજુર મુવા
ખાંધીયા નશીશાલ ભલા કે તે એકજ વ
ખત પેસા લેઈ છુટકો કરે. દગલી પાથ
રી તો પેહેરી જાણે. નઠી ને વલી દોલે
દમલા ઓરલી, પગે પાટલુન પેહેરી સાલાની
ઢાલમાં જઈ આએઆ એટલે ગુઠણુ ગુ-

કણુ જેટલા ડાકટરો થયા. વાંજીયા નવા નું મારે તારે એક આસનો જીવારે. માંડો ખાટલાપર દંમથી હાંકે તેને દવાને કેકાંને ખરીઆની જેલી, હાએલ ઈડાં, ને ફરીંગીનુ પાંઉ ખવરાવે; ને પુછીએ કે એ ને શું છે, તો કેજે નબલાઇ ઘણી થઈચ (કકડા મોરી) અરે મરોરે મુઆ ડાકટર ના થતા. શું આગલ ગાંમમો એવાજ ડાકટરો ઉતા કે ? બારાવઈદ .ને ઇછાપોરી આ શઉ. કોલીબાઈ હમારે ઘેર એવું કં ઈ કસુ હોયકેણી તો હમે તો ગાંધીને ઘેરનાં કાવા શીવાય બીજુ કાંઇ જાણીયે નઉી જો, હા—

કોલીબાઈ—હા માએ, હુંબી એવું કંઇ હોય તાહરે ખમી ખમીને ચલાવું. નહીતો ગાંધીને તાંહાં જાવું પણ પેલી વખતે ઘણીજ બુજારી ઊતી તાહરે જીજરું બેરામશાને કહીને ડાકટરને તેરાવીયો

તો તે વખતે તો શોનું કંઇ ફેરા આંટી ખાધા હશે તેનું, ને પંનચોતર રૂપીયા દવા પાંણીનું ગલી પોણા બશો રૂપીયાનું ડાકટરનું બીલ થયું તેજ.

મીઠાંબાઈ—એ ડાકટોરોને તાંહાં રૂપીયા ખરચવાનાં તો બધા તમુને વેહે જાંછે. હમણાંના લોકો નથી સમજતાં ભીતરનું દરદ કે નથી સમજતા બાહરનું ફીવેલું ને દોરી દોરીને ડાકરને તાંહાં જાયેચ. પણ આજે આગલનાં જેવા નારી વઇદો કાંહાંછે જે દરદો પારખે ને બાહારનું હોય તેબી કેહે.

બાપુજી—એ કેમ કરતાં ઘોલીયો તુટી પરાયો?

મીઠાંબાઈ—અરે જી, હું તો હમણાજ માહરા કામ સર આવી ને જોવુંચ તો કોલીબાઇ કંઇ બોરખાર કરેચ તેથી મેં પુછીયું કે શું કરોચ, તારે કેહેજે ચ

શમો સહવારનો કેથિ મુકાયોચ તે પાતો નથી એટલું કેહેચ તેટલાંતો ઘો લીયો હાથમાં ઉચકેલો ઉતો તે પરીયોની. જે કરમમાં કાહાણી લખી હોય તે કંઈ બનીયા વગર જાયેચ કે ? કોણ જાણે મરે માહરે પગલે થયું હોશે કે શું ?

કોલબાઈ—ઓ ! ઓવારૂં રે કોઈ ભુંડી હોય તેને તમારાં પગલાં પરથી. તમારા પગલાં કોણને ઘેરછે.

બમણબાઈ—પણ ચસમોતો હમણા એવણનો નાહલો કેકુ લઈને રમતોતો તે મેં હેથિ જોયો.

મીઠાંબાઈ—હેઠ ! હેઠ ! જો વાંજીયો રમતાં રમતાં રમત જાણી ઉચકી લઈ ગીયો હોશે જો !

કોલીબાઈ—પણ આજે કે ? નહી કાલે હોશે કાલે, કેમકે કાલે ઘણોવાર પેહેરી રાખીવાથી માહરી આંખ દુખતીવી તેથી

કાહાગી મેલીયોતો તે એ વાંજીયે મહા
રી પાસેથી રમવા માંગી લેઇ ગીયોતો.

બમનબાઈ—નહી રે જી, હમણા
સહવારની વાત કરૂંચ.

કોલીબાઇ—નહી હોશેજી નહી; એ
તો સહુ એકલીજાંના માન રાખી જવાની
વાત કરે. કોઇ દહરે અમસથાં ધકેલા
ખાતું ના. એ વાંજીયો પાડીનાં કાવાંમાંથી
કેમ કરી લેઇ જાય મારૂં ?

(કુકીવહુ, આરતો ટેકુને સોધવા જાયેચ).

નાહનો કેકુ—(ઉપલા માલ પરથી
આવી મોટે સાથે) બપાઇ, આઇ (ગસ
મો દેખાડેચ.)

કોલીબાઈ—(ખશીઆની પરીકડ)
મીઠાંબાઇ માએ, જોયું એ બચ્ચું એને
શું કહીજીએ, પણ તે મહીરાં મુકેપે
એ ઊંચકી લઈ ગીયો તે જોયું નહી સા
એ? તાહરની પુછતીતી તો તાહરાં પાંણી

ના મોંટલાંની કાંની ઠંડે પેટે સાંભલીયા
શીનું પણ મહને કહીવું નહી કે એમ
ને લઈ ગીયોચ?

મઠાંબાઈ—માએ આપરે સહુની ગત જાણીયે પણ વહુની ગત નહી જણીયે. આપરે તો બતરીશ લક્ષણના હતાં પણ આજની વહુઓ છતરીશ લક્ષણીઓછે— એતો એવુંજ તો વરી. જેનો જે અવાશ હોય તે કંઇ તમારે અમસથુ માણુ દુખાવીયાથી જવાનું નહી. 'હીંગ જાયે પણ હીંગનું વાશ ન ગંધાયતો.' ગમે તેટલાં દુધે ધોવો પણ કોલસો કારો તે કારોજ રેહેવાનો કંઇ સફેદ નહી થાય.

કોલીબાઈ—હવે એનું શું કરૂં ?

મીઠાંબાઈ—વરી હવે શું કરશો એ તો એજતો, ભુંડાં માણસથી ભુતબી નાહસે એમ સમજીને રેહો. એતો ઉગતા ઝાડનુ માતરૂં ચીકનુંજ હોય. ખોટું તેબી ગાંઠનુ ને

ઘેલુ તેબી પેટનું. વલી કપારે કાંણુ ચોટીયા તે કંઇ કાપી નખાએઆ, કે એ કાંઈ કાડબ નું કે તાંબાનું હાલુંછે જે બદલાવી મંગાયે. તંમે જાંણતાં નથી આજેતો એવીઓને દાર કરવા નવા ધારા બંધાવીઆચ.

(કુકીવહુ કેકુને સોધી પાછી આવી.)

કુકીવહુ—(કેકુનાં હાથમાં ચશમો જોઇ) જોવો મીઠાંબાઇ, આએ ચશમો મેં ચોરીને સંતારીઓતો તે જોયોકે. એવણુના મનમે આવે તેગ પોતાનુંને પોતાનુંજ પોત ને પીંજી પીંજીને રૂજ પીંજે. બાજુ કંઇ છે.

મીઠાંબાઈ—હારે હુંબી એનણુંને તારની કેહુંચ કે કેડે કંઇ મેલાયું મુકાયું હોય તે હલુ રહીને સોધીએ પોરીએ. એમ આકરાં નહી થાઇએ; સવભાવ જરા આકરો છે તે.

(એટલી વાતચીત થતાં કુકીવહુ ચસમો પાયો તે હેઠના ભારૂતાને કેહેવા જઈ આવી બારણાના ખુણામાં ભરાઇ કોલીબાઇ ને મીઠાંબાઇ શું વાત કરેચ તે સાંભલેચ.)

મીઠાંબાઈ—કોલીબાઇ; એની જનસ ઉતી તે કાંહાં ગઈ જે એ પોરે હાથે ફરે ચ. મદ્દરૂ કરકદાંન જેવું ઉતું તે કાંઈ તાંહાં દારીઆ થઇ કે શું ?

કોલીબાઇ—નહીરેજી દારીઆ શું ક રે એનું તોડું કે; એમ હોએ તારે તો એનો જીવજ નહી લેઈ મુકુકે તે તો શેરનાં વખ તમાં એનાં વરેજ કંઇ કામે લગાડી ને એ કુ જનસ ઉતી તેનીતો બંધે છોકરાવોની આનતાની હાંસરી આદરીઆં કીધાં.

મીઠાંબાઈ—એને તાંહાંની રીતભાંત કંઇ થઈ હોશે તેનેથી જી ભરાયાએ વે ચી કામે લગાડો કે શું?

કોલીબાઈ—આએ રીતથી નહી ને ભાંતથી નહી ઉતી. રીતમાં તો કુમારની ઇંટ ને ભાંતમાં તો ભાભર ભુજાને તાંહાંનું બાત ઉતું.

મીઠાંબાઈ—અરે તારે તો પલ્લું પ
લ્લું કંઇજ નહી કે, પેલી કેહેવતછે તેમ પ
લ્લાંમાં પાંનછેરીજ પોતાને શારૂ લાવેલી કે?

કુકીવહુ—(ભરાઇને સાંભલતી હતી
તે એકાએક ઓરડામાં આવીને) હા, હા,
મેં સાંભલીઉ જેવું તમારૂ થાએઉ હોશે તે
વું અમારૂબી થાએઉ હોશે. જેની વંના
માં વંટી તેનો પલ્લાંમાં પાંનછેરીજતો; હા.

કોલીબાઈ—પાનછેરી માર તારાં ક
પારમાં જે રાતું નીકલે, જો, મ——

કુકીવહુ—ને વંટી ઓરવો તમારાં
ગરાંમાં જે હાંસરી થાએ, હા—

મીઠાંબાઇ—કુકીવહુ તારે શું તમે
ખાધા પીધા વગર ભુખાં રેહેનાચ? કે વસત
ર વગરના થાઇ ફરોચ?—જી આવે તમારે
કમાતાને, તો તે દહારે હું હેદરાબાદવાલા
હીરાંબાઇને તાંહાં ગેઇતી તાંહાં તમાર વરી
કાપડીઆની પાસથી ચીનાઈ સાતીનની

પાજ લેતાતા તે જોઇને મારો જીવ જાંણે એઆરા થાઈ ગીઓ; તેથી મેં પુછીઉં તો કે જે ઘેરને વરે લેવુંચ તારે વલી એટલું બધું તો ખરચેચ, તોબી ખાધે પીધે ને પેરવે હોદવે ક. એ કંકાશ કરેચ વારૂં ! એ વાત તો ઠીક નહી. હું તો મોહોના પર કેહેવુંચ હં:

કોલીબાઇ—મીઠાંબાઈ તમેતો 'સા તીનની પાજજ જોઈ પણ અમનાને અ મના બે તરણ મહીનામાં ખરચ કરીને જે જે લઇ આવીઓ તે જો હેવુંતો કેહેશેકે વહુની અદેખાઇ કરેચ—પેહેલું, કારચોકીની કોર, બીજું પોલકા, પેટીકરવા ગવણ, સકલાત ને તીજુંતો શદરા શારૂં બંગાલી નેંટના થાંનો ને વરી ઇજારને સારૂં વેલાતી ચુંદરીઓને તે વગરે મખમલની સપાટ આવી તે શું થો રૂં થાઈહિં કે ? વલી અરૂશો તરૂશોથી કાશકી, નીખીઆ આવે, ને પોમીટર ફોમીટર તે તો જુદું જો.

કુકીવહુ—મીઠાંબાઇ સાટીનતો છોકરાંઓનાં જભલાં કરવા સારૂં ઊતી, મારે વરે હોતતો સારૂંજતો વરી. જાણીઆ જોએઆ વગર સહવારનાં પોહોરમાં ઠંડાનું ઉંનું કરવા આએયાંચ કે ? ગવણ, શકલાત, નેંટ ને, ૫૦ રૂપીઆની કોર યાદ આવી ગેઈ, પણ હજાર દોહોર હજારની જાનસનો ધાંનવારી હાથ બોરા કીધાચ તેનું તો કંઈ બોલાતું નહી. હેવાં મતલબ બેલાંકેની ?

મીઠાંબાઈ—અરે હા, હોશે; તમારે સાર નહી ને છોકરાઓને સાર પણ તેબી વલી ઘેરને સાર કેની વારૂં? વલી હમણા નહી ને પછી, તમારે વરે આરે વેહેલે સઉ થાએ. તમેતો વખ્તબેવખ્ત ઘણુંબી માંગો પણ લાવનારનુંબી ગજવું બારી જોઇએ કેની ? વાંજીઆ પઇસાતે કંઇ જાહારપર ઉગેચ કે પાકેચ ? એકદમ મોટાઇ દેખાડવા જઇએતો તે કંઇ

બને? એતો 'આઇસનું જીવવાનુ હોએ. ને નશીબનું ખાવાનુ હોએ' એમ સમજી ને ચાલેતો ચલાએ. દોરા દોરી કરીએતો તુટી પરીએ. વરી જો હું તો કોઇનું ઠંડુંબી નથી કરતી ને ઉનુંબી નથી કરતી, પણ પગલાં જોઇ ડગલાં ભરવાનું કેડેવું ચ જો, હા—

કોલીબાઇ—ઓ! નહીરે! એતો ૫૦ રુપીઆની કોર પડી ગેઈ. મીઆ મુવા મસીદકા ચાટા ને બીબીકુ સીકાર ભાતા તેમ થાએચ! મીઠાંબાઇ તમે કાંઈ સમજોચ એતો ફજેતીઆ ફાતીઓછે. પેહેરતી હોરતીબી જશે ને પોતાના માથાંમાં મારતીબી જશે. તમે જાવો મરં; હવે ઘણો વખત થયો. તમારાંબી નશીબમાં કાંઇ સાંભલવાનુ હોશે તેથી સહવારનાં પોરમ હીઆં આએયાંતાં.

કુકીવહુ—હારે, એમજ જાશે કે!

કંઇ કોઇનાં પાંઠરનાંપરનું; કંઇ કોઈ માં દાના ખાટલા આગલનું; કંઇ કોઇના ઓટ લા આંગનાનું ને વલી કંઇ રેહેયું શેહેકું મારૂં અંયુરૂં પુરૂં કરશે તારેજ જશેતો.

(કુકીવહુ ઓરડામાંથી બાહેર જાએછે.)

મીઠાંબાઇ—ઓ મુઈરે તું! તારની હું કોઇની શરમને ખાતર બોલતી નથી તો વરી એ જો ઉંચકઇ ઉપરઈ જાયેચ તે.

કોલીબાઈ—માએ મીઠાંબાઇ. એ નું બધું એને ને તમુને કહે તે બધું મ હને; તમે કંઇ મરૂં બીજું મનમાં બોલ તાં ના. કાગરાના શરાપથી કંઇ ઢોર મરે નહી જો.

મીઠાંબાઇ—તમારી પરથી ઓવારૂં ને તમારાં બીજાં પરથીબી ઓવારૂ. એ વીઓનુ બોલવાનુતો હું મારી સપાટ ઉપરની ધુરની કાંણી પખોરી નાખુચ. એના કોણ ભાર રાખેસ. તમારાંને મારા બધા જીભરૂં.

કોલીબાઈ—તમારાંની સાથેરે મરૂં. પણ કોલીબાઇ, આજ ઘણું કે અમારી યાદ કરી આયાં તેતો કંઈ વાત કીધી બા નહી, ને એનું ને એનુંજ માંથું ફોરી યા કીધું કે?

મીઠાંબાઈ—લે, આજે કેટલા કેટલા દહારા થયા કાગરે દોરે વાર જોઇ ઘરી ઘરી હું પુછી જયા કરૂં અતો ઘેરમાં થી કેહેજે એવણની દીકરાને તાંહાંછે તે આજે આવશે ને કાલે આવશે કરીયા કીધું ને વરી તમો તો કેહેજે આજે ઘણું એકે હમુને કાંહાંથી યાદ કરી આયાં!

કોલીબાઈ—એટલું બધું શું જરૂરનું કામ પડીયું જે કાગરે દોરે માહરી વાત જોવી પરી?

મીઠાંબાઈ—ઓ વાએ, ફેજે એટલું બધું શું જરૂરનું કામ પરીઉ! તા

હરે શું કાઈ કામનગર અમશથી પૂછી જયા કરતીતી કે? ને આજેબી કંઇ સ હવારનાં પોહોરમાં કેટલું બધું અગતનું કામ છોડીને અમસથી આવીચ કે? ચા લો ઊઠો એક પાંચ દાહારા માહરી સા થે બાહાર આવો.

કોલીબાઈ—તે શું કામછે? કેહે વોની, માહરી આંખની જોરે તેવું હો શે તો આવી કરશ.

મોઠાંબાઈ—હારે મંરૂ જહરે હો ય તાહરે તમે બીચારાં નથી કરતાં તા બીજું કોણ કરેચ વારૂ? ને બીજું મા હરૂં છે કોણ કે તે કરે. જારે હોય ત રે મરૂં માઍની કૉની તમેના તમેજ કરોચ

કોલીબાઈ—નહીરે મરૂં તમારાં માયેને શાંલમુ બેહેસ. કંઇ એક કામ કોઈનું કરીયાથી ઘસાઇ જઇએચ કે શું? કામનુ તો અમસશું નાંમ હોશે

જો, પણ એમ કહીને પોતાની લાયકી જણાવોચ, કેહેવો શુ કામછે.

મીઠાંબાઈ—જરા માહરી સાથે સુલતાનજી† આવો, આપરે બે ચાર દાહારામાં પાછા આવશું તાંહાં માહારી દીક

† સુરતથી ભરૂચ જતાં તથા અકલેશર તરફનાં રસતા ઉપર સુલતાનજી નામની કોઈ મુશલમાનની કબર આવેલી છે, એ વીશે ઘણાખરાં આપણા પારસીનાં બઈરાંઓ જાણીતા છે કે જેવો નાહના બચાંઓને માથેના બાલ ચોકસ વખત શુધી નહી બોરાવવાની એ કબરની બાધા લાએચ તે હીયાં સુધી કે વખતે બાલની જતન નહી રાખીયાથી બચાંનુ માથું કોહાબી જાએચ અને તેથી બાલ બોરાવવાની જરૂર દીસેચ તોપણ બાધા ચહડાવીયા વીના માથું બોરવતાં નથી. એ બાધા ચહડાવવા જતાં વેહેમી પારસણો મુંબઈથી છેક ભરૂચ સુધી જઈ કેટલો બધો ખરચ કરતાં હશે તેનો ખીયાલ વાંચનારે પોતેજ કરવો.

ઘીના ડોસુભાની બાખરીની બાશા મુકવા સારૂં જવુ પરેચ. મમાઈ મરે હવે મોહોટા થયો તે માથાં પરના લટીયાં સોભતાં નથી, ને માનીપુ તે કંઈ મુકાતુબી નથી; આમ્એ એ દહારા પરવારતી છેઉં તેટલાં જઇ આઉતો પછી જાણે કે ગંગા નાહી, ને બીજું જે માનીસું સુખીસું છે તેતો અહીનુને અહીનુછે તે માહરા એકલા હાથે કરશ.

ડોસીબાઈ—અરે માયે પેલા કે હેવત છે જે બાહારની ડોસીને બારવા જાયે ને ઘેરનીને કુતરા ખાય, તેમ માહરા ઘેરનુ રરૂચ કે આટલું પોરીયાંરાનું માનીસું સુખીસુછે તે થય જાયે કે પછી નીરાંત પર. જાહરે આમ્એ બાહરા દહારા આવેચ કે છોકરાંઓ પરકાયા કરેચ તેની મહને ફકર પરાચ તેમાં વગી તમે બીચારાં મહને તેરવાં આવાંચ તે

કેમ બને વારૂં ? દલદરનાં જણેલાં બોરાં ને રોજ સમજાવુંચ પણ ધણીને તે કેહે નારે કંઇ થાય કેની? તેતો સમજી મ રતી નથી તારે થાય તે કાંહાંથી. પોતાનું પેહેરવા ઓઢવાનું હોયેચ તે કે હેવા પેહેલાં તઇયાર થાયેચ ને ધણીનેબા વારી ગારી યાદ આવેચ. બચાંનીતો કોઈ ને જરા કદર મલેજ નહી.

મીઠાંબાઈ—હા, કોલીબાઈ તમારાં ઘેર નું તો જાણે રડાકુટાને સારૂંજ રહી ગીયું ને રેહી જવાનું પણ માહરાં ઘેરનું, તો એવું નથી વાસતે માહરી સાથે આવો. પાંચ દાહા ડા જતાં તો કંઇ વાર નહી લાગશે, વલી જ વાનુબી કંઇ ઘાયું દુર નથી ને દુર હોશે તોબી આજે હજારો માઇલની દુર જગા તો રે લવેથી જાણે મોહોડાંની આગલજ છેજતો.

(કુકીવહુ આવેછે.)

કોલીબાઈ—આગલ હોય કે પાછ લ હોય હજાર છોરી લાખ માઇલ દુર હો

ર, તોબી હું કદી કોઇને એવાં કામને સાં
રૂં ના નહી કેતી પણ આએ દસેરા દીવા
લીના ભારી દાહારાને લીધે બચાંની આગ
લથી માહરેથી ખીશાયે નહી. હું કાંહો
આએ ગરે પરૂ ઘેરમાં આવવાની ઉતી ને
તમુને મલવાની ઉતી પણ લોક જાણે તો
કેહેશે બાહારનાને ખાતર ભકતી ફરતીતી ને
ઘેરનાં બચાંનું ઉતું તારે જઇને દીકરીને
તાંહાં ભરાઇ બેકી તેયી કરીને આએ બલ
તાં ઘેરમાં કશારી બીલારી જેવીઓના તાં
ણાં સાંભલવા આવવું પરીયું.

કુકીવહુ—બધું જેનું બોલેલું તેને
માહરી પરથી ઓવારીઉ, કસારી થાએ, બી
લારી થાએ, ચેન થાએ, ઉંદર થાએ, મર
ગું થાએ, બકરૂં થાએ, સાંફ થાએ, વીછુ
થાએ, જે બોલે તેનું કોઈ હોય તેને થાય.
મારૂ તો હવે કોઇ નથી હું તો એખલી
જ છેઉ.

મીઠાંબાઈ—(આસતેથી) મરે બો લીએચ તો કેજે એનતો આવી આગ લગાડી દીધી ને વલી બોલવા વીના તો રા લતુંબી નથી. પણ કુકીવહુ છેકજ એમ નહી કરીયે. પેહેલે તો તમે કેહેવાં ગરીબ દેખાતાંતાં! ને મરે હવે એમ કેમ થયું !!!

કોલોબાઈ—હા, માએ સઉ એમજ ગરીબ કેહેતાંતાં, પણ થોરં બોલે ને થામલું કોરે ને ગરીબ હોય તે ગોધો થાય, પેહેલાં આવતી વહુ ને બેસતા રાજા ને સઉ વખાણે. અમે ધંન ખરચો ને ઢાંડો ખરીદીઓ તારેતો એવુંજતો.

મીઠાંબાઈ—કાંયે પણ કુકીવહુ એમ કાંએ કરતાં હોશે? બેરામશા ને કેહેતાં કાંયે નથી! છ ભરં એતો માઠીડો ઘણો ગરીબ છે તેવણનેતો જેમ સમજાવીને કેહેશો તેમ તેતો ચાલશે. અખઇરાં શું શું કરીને હોવાઇ નવાઇનાં બો

અચ્ચાં જીંદગી બગડીને જીવારેલાં છે ને એમ કાંએ કરતાં હોએ, તમારાં ઘેરમાં બાહારે માસ એોનોજ વખતે એમ કરવા નો ચાલ પડી ગાયોચ કે ? એ કંઇ સ.રૂ નહી. કંઇની શાશું શશરાં કે કોઇ બાજા સારૂં કહે તેનું માનીયે તાહરે વહુ દીકરાં કેહે વાઇએ તેજો. તાહારનું એવગુનેબા બોલેચ ને મહનેબી જેમ મનમાં આવેચ તેમ ઘાબીની કાંની ધોએચ એ કાંઇ ઠીક નહી. બાઇ સ.રૂ કેહે તેનુ સાભડીએજો. હા——

કુકીવહુ—હું એવગુને ને વલી તમાનેબી શું કરવા કેહેવું. એવણુનાં બોલવાં પરથી મને બોલવું પરેચ. એવણુ બોલેચ કે ધણીને કંઇ કેહેતી નથી ને બચ્ચાંને માંથે ભાર રહવા દેએચ તારે શુ કંઇ મારા પોતાના જણીતાંનું મને નથી લા

ગયુ ? હું તો રોજ રોજ આવેચ તાં
હારથી તે છુભારૂ બાહેર સધાવેચ તાં
હાં સુધી—કેહેવા સારૂ વળગેલી ને વલ
ગેલી રેહુચ પણ તેવરૂ કેહેચ કે શેરના
કાલો કાઓર કરી રેહેઆાચ તારે તમોની
ફડવા આવોચ. હું હમણા ભીરમાં આ
વી ગીઓચ ને કેથ ચાકરીની નહી મ
લતી તેવા વખતમાં જુલમ ના કરો. ત
મો રાંડોનાં વેહેમનો કંઈ પાર છે ને તે
કંઈ ઠુકામાં પટે તેવુ છે? કે કોઇની પા
સેથી ઉછી પાછી કુ કરીનેની લાઉ ને
તે થાયે. હમણા મને વાત કરતાંમાં દ,
હરશો ખપોની રકમ કાહાડવી પડે ને
વલી તે માનતાં પુગી કોધી કે કેહેશો
છોકરાંઓને અદરાવા હજાર પાનસોની
રકમ લાવો તો તે કાંહાંથી લાવું. વાસતે
જરા ધીરજ ધરો—આસતે આસતે સઉ
થશે, મને કંટાલો ના આપો—હું તો શે

રમાં શુખ ખોઈ દુઃખમાં દુબોય.
હવે કેહો મીઠાંબાઈ માટીડાનુંખી કંઈ
કહીઉ માંનું કે નહી ? કે શાશુની
કાની ફુઈની હાલ જણાવી ઘેર ઘેર ફ
જેતી કર.

મીઠાંબાઈ—(અચરતથઈને) કોલા

ઘકાકી એવણ દોરશે બસોનો જે ખરચ
કેહેચ તે એટલી બધી તે શું માનતા મા
નાચ !

કોલીબાઈ—(ગુસ્સાથી) નહીરે વા
એ દોરશે બધે ને હડીસો સાંના બગીઆચ
તમેની કાચા કાંને સમજોચ, ઘણા ઘણા
તો શે શવાસો નહીતો કે દોરશે થાય
ગમેતે હોએ પણ કંઈ માન્યા સુખી
આ મુકાએચ કે ? એતો લખાઈ ચુકું—
' દાતીઆ ભુલાએ પણ લખાઆ નહી
ભુલાય' એતો રાતનાં હુગમાંથી બરચાંને

ચોંકાવે—તે બચ્ચાંને માથે ભાર કેમ રે-
હવા દેશો?

મોઠાંબાઈ—નહીરે માએ, એતો બચ્ચાં
ને માથેથી ભાર ઓછો કરવો જોઇએ.
પણ હવે માટેડાંનોબી વખત તપાશીને ચા
લવું જોઇએ. તે કોણ જાણે કેમ કરીને
પોતાનો વખત ગુજારતો હશે તારે તમો
તેવાઓને એકદમ લઇ ના બેસો. બાહેર ફરે
ને ઘેર બાર ચલાવે તેનો કંઈ દોલતવાન
થઇ ગયા સમજવું નહી એતો 'ચોરનાં પ
ગલાં ચોર જાણે.'

કુકીવહુ—જુવોરે માયે અંબેરાં
ખાવાવારાંતો તરણ પાંચ ને કમાવા
વારો તો એક, ઘાંચીનો બેલ શો ગાડી
જોટના ચાંટા ફરે ને જંહાંનો તાંહાં તે
માં વળી એવણ એવું લઇ બેઠાંચ. ધપે
ની પર કંમપનીનું ખાવાનું ઉતું તેણું
ખારીએથી તરું આઇઉ તો શીને સારૂં ફક

૨ કરવા બેઠા તેથી મેં શું શું સમજા વીયા તાહરે છોકરાંને ઘરમાં રાખી પો તે એખલા વાડી સધાવીયા ને તે દાહર થીજ બાહર જતા આવતા થયાચ નહી તો વાડીબી નહી ને ગાડીબી નહી સ ઘું નીવારી દીધું તું. બારાના ઘેરના કાહારતા બારીમાં પરે તે, તેને લીધે ગાંહનુ જોયું. લોકનું કરજ થયું ને વરી ઘે લાપણું આવું.

કોશીબાઈ—(મશકેરીમાં) આવા એ મીઠાંબાઇ હવે કેમ થશે? બધું ઘેરમાં શીજી ગીયું; તો હવે કારચોબીની કોર, પોલકાનું ગવન, રોગાનની સપાટ ને ચી નાઈ સુંદરી સઉ કાંહાંથી આવશે. આજ કાલની ઘરડીઓને વેચવા નીકલીચ તે જોયું, પણ તું ડાહાલે ડાહાલે તો હું પાતરે પાતરે છેઉ, કંઇ એના કરતાંતો મહને દશ પંદર દીવાલા વધતીજ હોશે. આંધલી

ઉકરડા પર બેશી દેખતી ને ઠગવા માગે છ. વાણીએ ફરો, ગાણીએ ફરો ને તંમારૂં કીધેલું તમે ભરો. કામણ બીનાયેચ તેમ ભાગી થાયેચ એમાં કંઇ માહરા બાપનું જાએચ.

માઠાંબાઈ—હવે તમારી વાતનો કંઇ છેડો આવશે ને મને ઘેર જવા દેઓ કે નહી? હું એમ કેહું કે માનતા આગી શાની માનેલાછે તે કેહેશો. એ તો આજકાલનાં વહુ દીકરાં એવાંજ હેએ, એ લોકો તો આપરે જે કહીએ તેની તે વેહેમના જેવું સમજે તેથી એમ કેહે કે પાછે કંઇ નથી, પણ જારે માંથાંનાં માગતાનાં ઘરમાં બચાંને કંઇ કશું હોએ તારે બાધરી ખુને પડી રહે—ને માંતીડો માઠું પકરી ફોંક મુકે તે જુદી. તે વખતે આપરે જે કાંઈ કહીયે તે હા જીહા, કહેઆ કરે ને છ બાર બચાંને

જારે સંખનું થાએ તારે પેલી કેહેવત પર માણે 'ગરજ સરી તારે દેવ થયા વેરી તેમ કરે, પણ એ લોકો નદી પછવારે આવારા હોયચ તે કંઇ સમજેચ કે ?

કોલીબાઈ—જોઓરે મરૂં તમારાં એકનાં એકવીશ થાય ને મારાંગી સાથ મિલાઇને છવે, જોયોની માનતા શાની શાની માનીચ તે હું તમને કેહું- એકતો અપાઇ મરે મારો ફેકુ જણો ગભરાવતોતો તારે મારી માએના સગાં મોટવાલા મોટલાંબાઇએ મોઠમાઉલીની માનતા કરવા કેહીતી તેમાં એક મન મીનબતીના હાથ પગ ને રૂપાની આંખ તથા મન ધીના દીવા. એટલું તેવણે કહેલું ને મેંતો માતર મામાં અરજાનીને એક પારણું ને એક ફુલની ચાદર ને ખીનખાબનો કટકો ને બાર નરીએર. વરી એની માએ (ફેકુની મમાઇ) એ તો ખુદાધાનીનો રોજો બાર

વા. કેહેચોતો પણ તેતો મરી ગેઇ તેથી કાં ઈ બચાંનાં માંથાં પરનો ભાર તે આપરેથી રેહેવા દેવાય કે? બોલનારી તો જાણે બોલીને ખશી ગેઇ તેને કંઈ હવેછે ? જે છે તે બચાંપર ભાર છે માંય.

મીઠાંબાઈ—કોલીબાઇ, મહને તો એ વીબી ખબર છે કે તમારા કાઉશાનીબો કંઈ માગુત છે.

કોલીબાઈ—હરે માયે, તેનીબીછે તે શું ? તેની હું તમુને કેહેવાની ઉતી. જો ઓનીએને શાહીયર નહવાની માનતા ચહરાવા ગીયાં તારે તેજદારે સંહાંજે પાછું એક એક આંગ બોખારે ભરાઇ આએઉ ને બોર બોર જેના અખહરાં નજર આએલાં ને મહનેતો કંઈ સુજબી નહી પરે તે વખતે તમુને સાથે તેરીઆંતાં પણ તમારૂ માથું દુખતું તેથી સંગરા મુલાકાતી વાસતે આવવાને બનીઉતું નહી પણ બેહેસત બીચારાં શુનના

પારસાનાં શુપ્પલીબાઇને તેનણ શાતે ઉનાં તે
વણે ભુલ ભાંજવા સારૂ આરગાનીયુ લાવી
ભુલ ચુકની માફ માંગી તાહરે માલમ પ૨
આયુ કે એતો બે બકરાંની સાથે બે મ
રઘા ગંધીયા તલાવ આગલ છુટા મે
લવા જોઇએ તેને બદલે બે બકરાને એક
જ મરઘો મુકાયો તેથી બાપરા કાકા પાછા
આયા. તે બધું ફરીથી માનતાનુ કરવા ક
બુલ કીધું તાહરે બીચરા પોતાને ઘેરે બા
રે હસતા રમતા સધાવીયા. બે બકરા, બે
મરઘા, દજન ફેદસાં કલેજી, બાર દજન ખ
રીયા, ને ભુનેશરમાં ઘીનાં દીવા, ભીમપોર
નાં હારમાનને પાંચ પાંચ શેર તેલ, સાંકુર
તથા નોરતાના ગરબા અને દીવાલીનાં ગે
રીઆ ગવરાવવા કહેલા છે. એટલુંજ
એનું તો છે—ને હું: આતશબેહેરામને શું
નારૂપાના ફુલ ને બદામ દરાખ ની પોરી
કરવા કઈશ.

મીઠાંબાઈ—પણ તાહેરે શું જો! એના અંદર તે કેટલો જીવછે જે નકામા ઘેરમાં કંકાશ કરીઆ કરોચ, બશો કે હશો રૂપીયાનો ખરચ છે વાસતે માએ એતો જાણે તુ માહરો દેવ ને હું તુને પુજનાર તેમ કરવાનું તેતા કરવાનુજ જો; હા—

કુકીવહુ—(બારણે ઉન વાલા હોરાજીને આવતો જોઇને હાક મારેછે) હોરાજી, હોરાજી, એ હોરાજી ઊનચું ઉન છે?

હોરાજી—હા બાઈ, ઘણુંજ ઉનચું કદી કોઇએ જેયું નહી હોય તેવું ઉનચું, ને કોઇએ વાપરીયુંબી નહી હોય તેવું બાહો કીમતનું છે.

કુકીવહુ—ઉભો રેજે હેઠે આઉંચ.

(જાયછે.)

કોશીબાઇ—(કુકીવહુના હેઠે ગીયા પછી) મીઠાંબાઈ ગાહીરાં મુઅને ઘેર ભીખ લા

ગેછ તે જોયું. ઈન વાલાને કેવો હાક મ
રાયો, હવે કાંહાંથી રૂપીયા મલવાના. જોવો
માયે આજ કાલનીઓના ચલીતર વલી
હેડ ગેઇચ તો દીલમાં સારી નહી તો નહી
પણ પગમાં સપાટ બી નહી. હવે ગેઇચ તે કાં
ઇ સહી મીતીઓને મલીયા વગર વેહેલાં
આવવાની છે કે? કેદારે માહરી કાણી આંધ
રી થશે ને ગુશ્શ અરી જશે.

મીઠાંબાઈ—માએ આજની વહુઓ
ના એવાજ પ્ખરચ હોએચ આજે તો કેઇ પા
ણીવારીની, કોઇ મજુરનીની કોઇ ઇ
ડાં વારાની, કોઇ પાંતરાં વારાની કોઇ
રાંડ દરનુ દરવાવાલાનીબી હોશે તેનો ગુજરની
બેટીની કાંણા શુંનાની પેટી માંગવાની, વા
સતે એટલું સમજી તમારે કંઇ બોલવુ કે
ચાલવુંબી નહી ને પુછવુંબી નહી કે
તું ગાયછે કે ગેઠોછે. માય મહને તો વખત
ઘણો થઈ ગીયોચ ને સાંહાંજ પરવા આ

વીચ વાસતે હું જાઉચ, માહરી વાતનો એ મની એમજ રહી ગઇ. તમે શુલતાનજી નહી આવતાં તો હું આપરાં એડીઆંવા રાંનાં હાંસીબાઇને સાથે લેઇ જવશ. શું કરૂં માહરાં ભાગ્યેગ.

કોલીબાઇ—તમારાં ભાયેગને બધા જીરે મરૂં વારૂહમારી પનચંતીમાં ને પંચાતી મંજસરો દહાડો ખોયો વાસતે માફ કરજો ને કાલે પરમ દહારે જરા આવી જજો. હું વીચાર કરી જો તમારી સાથે આવવાની હોશ તો કેહેવશ. જરૂર આવજો હઃ માહરા સમ જો જરૂર આવજો,નહી આવો તો મને રૂરેજો

મીઠાંબાઇ—આ આચારીઉંર તમારે નાંમે રરવાનુ. હું જાઉંચ સાઓ, બનશે તો આવશ, નહીં તો તગુને કેહેવરાવશ સમ જીયાં કેની. (જાયેછે.

ભાગ ૨ જો.

બેહેરાંમશાનુ ઘેર.

કોલીબાઈ, કુકીવહુ, હાંશીબાઇ, બેહેરાંમશા અને દલવાવાલી

કોલીબાઈ સાસુ—(સહવારના પો હોરમાં ખોલોઆ પરથી ઉઠી કુકીવહુએ ચુલા ઉપર મુકેલી ચાહેનો કીટલીમાં પાણી ઉકરીને ચાહે નાખવા જેવું થઇ આયું ચ તોબી બલતું બરેચ તે જોઇ) અરરે! એનું નખોદ જાએરે! જાણે મઇરાં મુએતો એના બાપ દાદાની હોલો સનગાવી મેલતો. મારા જેવું તારૂં શીનું શરેરે.

(કુકીવહુ હેઠનો કચરો વારી પછવાડે ના બારનાના ઉંબર ઉપર ચોક પુરેચ તેને કોલીબાઇએ બ.રીએથી ઉપર તો

ઓ ! આંધરાનીજણી આંધરી, આઓ ઉપરના ઓરડાઓનું વશીદુ બજાર રેહેવાદેને, ચુલામાં ભારી ભડી ભરી, ઓટલો ખરકી ને શી, જંગલમાં મંગલ ગાવા નીકલી કે ? કીટશી તપેલીઓ બારી બારીને પાટલી પાણ જેવીઓ કરી નાખીચ, તેતો કંશાશે તારો કાકો થાએ તે કાલે લાવી આપી જશે.

કુકોવહુ—હા, કાલે તો જુની સહીની જોરી થઇતી, પણ આજે તો એખનાં પ ની ગીઆંચ, તોબી બલતાંમાંથી બારતું સલગીઉંચ. કોણ જાંણે પછી કોઇ બી એ આવી વાત લાવે ને કંઇ વધી પરેતો !

મોસીબાઈ—હું સમજુચની, ધણી ઘેરમાં છે તને મોટે બોલી કંઈ કાલનું આજે જણાવતો હોશે. મઇરાં મુનીને કં ઇબી કેવો બોલો ના, એને ગમે તેમ ઘેર ચ લાવે. બે મહીનાની અંદર ચાર ખાંડી લા

કડાને બે હજાર છાંણા બારી નાખ્યાં. દી
વાસલીની ઝુરીની ઝુરીઓ ઉની તેમાંનો તે
આજે એક સલીબી નથી રાખી કે પજરં
ન પારવા કાંમે લાગે. કઇજ નહી રાખે
તારે શું તારા હાથ પગનું પજરાણુ પારે.
દીવાશલી વગર બરતું નહી સલગે તાહરે એ
રંદીઆનાં કાંશીયાને કાશીયા ચુલામાં ઉ
ધા વાલે, જાણે બાપની ધાણી પરથી દબરા
ના દબરા ચાલી આવતા હોય તેમ. હજુર
તો ચાર મનની દબરીનો આંકરો ચુકવો
આપીયો નથી તેટલાં તો દીવાની મોહોટી
મોહોટી મશાલો સલગાવી, અરધું અરધ
ચુલામાં બશે પુરૂંબી કરી નાખીયું.

(દલવાવારી હેલકની આવેગા)

દલવાવાલી—(કોલી બાઇને પુછેચ)
બાઈ, કાએ તાંદુલ ઘઉ પીશાચાં હએ.

કોલીબાઈ-જા બાઇહિમણા તો, તાંદુ
લબી નથી ને ઘઉબી પીશવાના નથી. કાલે

આવજે શેકાલ. (મનમાં) એ રાંડોનાબી ભાવ ચહરી ગીયાચ, ગામમાં બધું મોઘું થાશે તાહરે એ લોકોબી નહા ભાગીઓ થાશે કે ગાધીઓ કેમ નહી થાયે, બાઈ લોકો ખુરશીએ અધેર્લને વખ્ત કાહારે ને વરી હાથ પગના લુલા લંગરાં બનેલા દેખારે. ઘાસીયા પરથી ચોટલીઓ સાત આઠ વાગતે તો ઉઠે. ઘટીનું ખીલબો નહી સમારતા આવરે તે દરનું તે કાંહાંથી દરી જાણુનાંતાં. હુ મારી કાની અરઘી અરધી રાતનાં ટીપનીનું પાણી ભરવું પરતે અને રોજ પાયલી પાયલીનું દરનું દરવું પરતે તાહરેજ માલમ પૂરે તે કે સાસરાંનો સવાદ એવોછે. હજુર છાણાનાં છાનનાં તોપલા તો જોયાબી નહી હોશે કે કેહેવા થાએચ. હમારા વખ્તમાં હોતેતો સઉ માલમ પરતે.

દસ્લવાવારી—કાએ બાઈ, માંજે જાઉં કાએ? આજ પીશાચાનાઇ કાએ.

કોલીબાઈ—જાણી રાંડ, તુજ્ઞા એક વખત સાંગીઆ કેની કે આજ ચોખા નથી, કાલ પાલ આવજે.

દલવાવારી—બાઇ રાગા ભરૂન સીવી કસાલા દેતે, નાઈતર નકો કરૂ સાંગા.

(જાએચ.)

કોલીબાઈ—(મનમાં) જો રાંડ, સહવારના પોરમાં એબી માહરો ગરો લેવા આવીતે. સમજાવીને કેહેવુંચ કે આજે ચોખા તાંદુલ નથી તો રાંડ એમો ઠણકો કરી ઉતાવરી કુવામાં પરેચ. ચોખાતે કાંથી દરાવે; ચોખદાર ને ગઉં હું ગેઈ તારે અરધી અરધ ખાંડી નખાવી ગેલતી તે કુવા કુવા જેવી કોઠીઓ મોહનાં શુધી ભરાઇને ઠલ ઠલ થઇ ગેઇતીઓ, તેમાં અમણા જોઉંચતો એનું તોડું કંઈ મલેબી નહીં, તલીઝબી લવી મેલીઉં. ચોખાપરજછે કે, મીઠાથીતે મરી શુધીનું આખું ઘેર નાગુ કરી મે.

લીઉંચ. કોણ જાણે કેવી એની મોહકાણ વાલી પોતાના મધરાંને ભીખ લગારી મેં લીચ. (શાવરનો જોઇ) જમીન ઉપર ગરી ગરાંને કચરો વારી ખાવરનીનાખી પીશતે પીશતાં છોલી નાખીઆંચ. દુઃખના દેન. દુઃખ દેખી દખમે દતાજો—હું——

કુકીવાડુ—દખમેતો વલી બધાંજ જપાના કે ની? ચોખા, દાર, મરી, મીઠું, મારાં માંએ બાપ મરી ગીઆંચ તાંહાં તે લોકોને જોઇ એચ, પણ લઇ જવા વાર કોઇ માણસ મ લી નથી આસું તે બાસતે મેં ચોરીને સંનતા રી રાખીઉચ કે કોઇ જાએ તેને આપી દેઉં

કોલીઆઇ—(જોરમાં) મોકલાવ તા હરાં માયે બાંપના સગાં વાહલાં પાસે,માહરા વૈ રનાં નામ ઉપર પરથી સારીસાતસો ફેરી હોવારી નાખુરે તારાં ઓઇ હોય તેને, જો મ ફરાં સુઇ ઇતરની જાત તીતર થઇ ગેઇ તે.

(હાંસીબાઇ દાખલ થાએચ.)

હાંસીબાઈ—કેમ કાલાઇકાકી વરી તમારા ઘરમાં સહવારનાં પોહોરમાં એ શું ગરબર ચાલીચ. રોજ રોજ જે કોઇ વાત કરે તે તમારા ઘેરની પંનચાતીને પંનચાતીનીજ કરે કે ? કંઇ બીજી સારી વાતતો કોઇ કરેજ નહી કે ? ને વલી આજેબી એ શું છે ?

કાલીબાઈ—હા, માએ, પણોતાના ઘરમાં પુત રરે ને અભાગીયાના ગરમાં ભુત રરે, તેવી મારા ગરમાં પણોતી, વાસતે લોકે બીજી સારી વાતતે શું કરે.

હાંસીબાઈ—એવારૂં તમારા ઘેરપર થી ભુતને ને પણોતીને સકુને. દીતવારને દાહરો એવી દલદર વાંની ના કારો.

કાલીબાઈ—શું કરૂં તારે માએ, 'હાત બરતાતા તે સારૂ ચાટવો કીધો' તે બરોબ જેનું તેજ, 'દીવા પછવાડે અંધારૂ ને અંધારૂજ.' જોવ—

હાંસીબાઈ—એ 'હાત બારેલા ભલા, પણ હઈયું બારેલું બોટું' આજ કાલ નાઓનો કાહાનો કોટક તમે સાંભલોચ કેની?

કુકીવહુ—જોઓની, કાલે એક આવી ચસમાનું ચાંદનું પારીઉતું ને વલી આજે રખે કોઈ આવે કરી ફકરમાં હું ઉતી તેટલાં તો ચુલામાંથી પજરણ પરીઉ ને સલગાવા વારૂંખી સાથે મલીઉ.

(કુકીવહુ વરના ઓરડામાં જતી રેહેચ.

કોલીબાઈ—(પગે લાગીને) હાંસીબાઈ માઞે તમે કંઈ બોલતાંનાં મરૂ, નહી તો કે અમનાં ડાકણની કાંની છેરાઇ અમસાજીવને તરેવાર બોલશે તો મને ખરાબ લાગશે માઞે એતો આજે માટી ઘરમાંછે કેનાં તેની હીમત પર ઉપ્પરેચ. હીઆ અંમણા બોલ બોલાતો નથી ને છીક છોકાતી નથીજો. ગુંગરાવી ગુંગરાવીને મારી નાખેચ.

હાંસીબાઈ—હરે, જાંહાં 'ઉંદર બીલ

રીને સહલા હોય તાંહાં ઘેર ધણીથી સખે તો નહીં રેહેવાય' ને તમેતો અમસથાંજ હંઇ ૫રી રહેઆંચ જો.

કોલીબાઈ-શું કરૂ માયે, મારા કરમમાં કાંહાંની હોશે તે; પણ બેસોની આએયાંચ તાહ રથી ઉભાંજ રેહોચ કે, કાલે તમુને આપરાં મ શાંનીના મીઠાંબાઇ મલીવાંતાં કે? તેવણને બા ધા ચહરાવવાની હોશે. તેથી પાંચ દહારા ત મુને સાથે લઈ જવા કેહેતાંતાં, મહને કહીયુ પણ મેં તો કાંમ ઉતું તેથી ના કહીયું, વાસ તે તમુને પુછવાના ઉતાં.

હાંસીબાઈ—નહીરે માયે, બેસે શું જો, ને મીઠાંબાઇનેબી કોણ મલીયુચ જો. હું તો બાટલા ઘોરની બરશેદબાઇના બર શેદજીનો દીકરો પરમ દહારે શાંહાંજે એક એક ગુજરીઓ તેને કાલે કાહારીઓ તાંહાં બેશાવા ગેઇતી તે તાંહાંથી છેક મોરેથી આવ, તી ને આજબી તાંહાંજ બેસવા જતીતી પ

ણ રસતામાંથી આપરાં ધાંનખાઉના ધણા માએ કેયું કે ખરશેદબાઇતો કોલશાવારાનો કોલઇકાકોની મમાઇના નોસારીના મલેસર ફરીયાના જુનાં પરોશી થાએ; ને કેજે તમારી મમાઇ સાથે તો ખરશેદબાઇને સહી પગું ઉતું; વાસતે છોકરો ગુજરીઓ તેની ખબર નહી હોએ તો જઇને કેહેવો, તેથી વખત થઇ જશે કરી હું રસતામાં દોરતી દોરતી તમુને કેહેવા આવીચ. તમે બેસવા આવોચ કેની? પછી જગો નહી મલશે જો.

કોલીબાઈ—ઓ! ઓ! ઓવાએ! એકાએક એ શું થયુ? મુવાંઓનાં દુઃખે હું તો જાંણે જંગલમાં વશુંચ તો! એવું કઇ હોએચ તો જાંણુતીબી નથી તો! તમે કાલ પરમના જાણોચ તો મહને જરા કેહેવારીયુંબી નહી. અરેરે! કેવો પાહાર જેવો છોકરો ઉતો ને એકાએક કેમ મરેજો? છોક

શનો ચેહેરો જોએઓ હોએતો જાણે એ
ગલનાં જેવો દેખાએ, ને આજે એ શું થ
યું ! કોણ જાણતું તું કે એ મરી જશે;
પણ બચીઆરે ગરીબનાં નશીબ તે ગરીબ
જ, શોભઇતું બચ્ચું તેને ધારેજ નહી
હાંસીબાઇ, એને શું થયુંતું જે એકાએક
ગુજરીઓ ?

હાંસીબાઈ—કંઈ નહીરે માએ, કે
હેજે પરમ દાહરે બેહેરામરોજનો વારો ઉ
તો તેથી એના બાપની સાથે વારીએ ગીએ
તો, તાંહાંથી વાંજીયા છોકરા છોકરાઓ સાં
હાંજે ફરવા નીકલીઆ, તારે ભજીયાં ચ
ટણી ખાઈ તારી પીધી ને તે વખતે તો કે
જે કંઇબી ઉતું નહી, પણ વરી આગલ કે
થા ફરવા ગીઆ તાંહાં કોઇ ગવલીનું ઘેર
હોશે તેની પાશેથી દુધ લીધું તે બધા છો
કરાઓએ તો તાંહાંજ બેશીને પીધું પણ
એ વાંજીઆએ તો પાસે તલાવ ઉતો ને વ

રી માથાંપર પીપરાનું ઝારવી હતું તાંહાં જા ઇ દુધનો કરશીઓ લેઇ પીવા પરીયો, તેવો જ તલાવમાંથી ભુત બલાના જેવો કંઈ મોટો અવાજ આએઓ ને એતો નાદાન જેવો કંઇ સમજીઓબો નહી ને દુધ પીજ ગીઓ; તેવાજ દોરા ઉપર ખેંચાઇ ગીઆ, પેટ પેટારા જેવું મોહોટું થઈ આવું ને તાંહાંજ હેબતાઇને પરીયો, તેવાજ બીજા છોકરાઓ આગલ દોરી ગીયા તેટલાંમાં જોએચતો પીપરા આગલથી કોઇ રાંડ તાર જેવી ઉનચી અને કારી કારી સીધન જેવી ધાટન દોરા ગુરકતી ગુરકતી જોરમાની જોરમાં ચાલી ગેઇને કેજે પવન તો ઉતોબી નહી તોબી પીપરાનું ઝારતો એવું હીલે એવું હીલે કે પાટરે પાટરાં ખખરી ખખરીને બધાં તલાવમાં પરે! જો રાનને તેજ વખતે ચોટલો પકરી જોરથી ખાસરે ખાસરે મારી કંઈ આપવા કેહી મનાવતે કેની તો કંઇ એટ

લું બધું થતેબી નહી, પણ છોકરાઓ નાદાંન પરીઆ, વરી સાથે કોઇ મોટું સમ જુ માણસ મલે નહી તોતે લોકો શું કરે. કેજે એટલુંબી જારે પુછીઉં તારેજ બોલીઆ ને તેથી માલમ પરી આયું; નહી તો એ બી નાં જાણતે કોણ માય.

કોલીબાઈ—તારે તમે પરમ દાહારે તાંહાં ગીયાંતાં તે કંઇ સમજ કાંએ નહી પારી. તેજ વખતે દાંના ઓવારીઆ હોતે ને ગંગારાંમને દેખારી આ હોતે—તો—

હાંસીબાઈ—અરે, હું શું દાના ઓવારૂં ને દેખારૂં જો, મારી આગમચ તો પેલાં જનરાલનાં જરબાઇ ગેએલાં ઊ તાં, તેવણ શું કંઇ મારાથી કાચાંઊતાં કે? છોકરાને ઘેર લાવે લાવે તેટલાં તો અરધો અરધ પરાણ નીકલીબી ગેએલો. તાંહાંન તાંહાંજ હોય તો કંઇ-શુજ પરે ને થાયે કે ની? માએ એના આઇસજ એટલા તે

સુજ શું પરે ? કે જે 'જીવા તેને દુવા ન હી જોઇએ, ને દુવા તેના ઉવા જોઇએ.' ડાકટર આએઓ તેતો કેજે એન ખાવામાં કંઇ આવુંચ ને વખત વણે ગીચોચ તેથી બનચસે નહી; એમ કહી ચાલી ગીઓ. શું ભજીઆં ચટણીને તારી દુધ કોઇ પીતું ખાતું નથી કે ? એ તો હવે એમ બોલવાનું બાહાનું પાડ્યું.

(કુશીવહુઆવેચ.)

કોલીબાઈ—માએ, જેના હોય તે ને તો જી આવે; પણ બોદાએ તો નકામા જીવરાવી આવું દેખરાવીયા કરેચ. લો કનું એવું જોઈ, બચાં સારૂં બાહી બાહાને ભુંડીને ભલી કરી કેહેવા જાએચ તો ભલાને તો પેહેલાં ભાલો વાગી આવે ચ. બચાંની ફીકરતો કોઇને છેજ નહી.

હાંસીબાઈ—હા, જોઓની હું તમુને કેહેવાનીજ ઉતી. જી ભરૂં તમારો કેકુ

અને કાળીશા વાંજીઆં ઓટલાનાં કટેરા પકરી પકરીને હીજ ખાએચ તે કોઈ દા હારે પોતાનાં મરદનાં હાથ પગ બાંજી નાખશે ને વરી રોજ રોજ એખલા ચા લી આવી બીજા દુકનાઓની સાથે સમી સાંહાંજની વખતે 'માહાર બાવરી' (કુવા) ના વરા ઉપર બસીને રમેચ, તે મે ઘણી વખતે જોએયાચ; ને એ કુવો તો ઘણો જ મેલોછે જો.

કુકીવહુ—હારે, હુબી જાણુંચ, પ. જરગુ પરેલાંમાં બરતું કેમ બરે? કોઈ 'થાલી ભુલી આવે, તે કરતાં એક સંવે સો સંભલાવતી આવે' તારેજ તો હવે બચું ઓટલા પર રમેચ ને સાંહાંજે હ વામાં ફરવા જાએચ તેની વાત નીકરી આવી, જોવો—ને—

હાંસીબાઈ—(ગુસાથી) સંવેસાની સંભલાવતીનું સમશાન થાએ; હું તો બ ચાનું ભલું માગીને કેહેવુંચ. તુ મનમાં

બોલતી હોય તો તારૂ તુંને, ને હું કંઈ ધા
રીને બોલતી હોઉતો મારૂં મહને. એ કુવા
એતો એક બેના ભોગ લીધાચ તેથી મેં
તો વાત કીધી.

કોલીબાઈ—ઓ! એક બેના કાં
એ કેહેવાચ જો? તન તન જણના
કાંએ નથી કેહેતાં જો? એકતો પેહેલો
એ કુવામાં માહાર પરેલો; કેજે તેને મા
રવારીનું કરજ ઘણું થઈ ગીયું તે
થી તે બીચારાને મારવારીએ તુરંગમાં ન
ખાવીઓ, તે તાંહાંથી છુટી ઘરમાં આ
વીને જોએચ તો કોઇ મલે નહી; બઇ
રીબી નહી ને કશો સરસાંમાંનબી ન
હી, ને ભુખ તો કેજે ઘણી લાગેલી તેથી
તેવો જઈ કરોધનો મારેલો કુવામાં પરી
ઓ ને મરી ગીયો, તે દારેથી એ કુવો
મેલો થયોચ. વરી થોડા દહારા થયાને
પેલો મારવારી જેણે માહારને તુરંગમાં ન

આવીયો તે રાતનાં બાર વાગતે કેડે કામે જઇ આવી એ રસતેથી જતોતો તેવોજ પેલો માહાર અંદરથી આવી મારવાડીને કુવામાં ઘસડી લઇ ગીયો ને પાણીમાં દાબી ઘાલીયો તેથી ગુંગરાઇ ગુંગરાઇને મરી ગીયો. દુરથી કોઇ શીપાઇએ જોયું તો કેહેજે પેલો માહાર તો એટલો તો ઊનચો દેખાયો કે તે જોઇને શીપાઇ બીકી લાકરાં જેવો થાઇ, મુગો મુગો ઊભોજ રહેયો, ને સહવારનાં મારવાડીને બાહાર કાહાડીયો.—ને પછી—

હુંસીબાઈ—હાઃ હાઃ તીજોતો ગુલી ગોરાંનીનો ગુશતાશ, કેજે કંઇ વાંક પડીયો હોશે તેથી બાપે ને વડા ભાઇએ ધમકાવીઓ તેવોજ તે આવીને એ કુવામાં પડીયો તો.—ને તેથી—

કોલીબાઈ—અરે નહી રે; ધમકાવીયો તેથી કાં પડીઓ જો. જોવોની, આ

જ કાલનાં સીસોટીનાં સીખેલા છોકરાઓ
જેમ સારાં નરસાંમાં કંઇ સમજે નહી ને
જે ગમે તે બોલે, ને જે ગમે તે કરે, તે
મ એવા કંઇ તેવું કરવા ગીઆ. કે
જે કોઇ, એ કુવાને ફુલની વારી ભરાવી
ને ગીયું, ને પેલા હાથમાં હરીમ હરીમ
જેવા લાકરાં લઇને છોકરાઓ દરા દાવ રમે
ચકેની તેમ તાંહાં એ બીજા છોકરાઓ
સાથે રમતો હોશે તાંહાંથી કુવા આગલ
આવી પેલી વારી કાહારો નાખવા લાગો,
તેવાજ હાથ વારીના સુતર સાથે વીતરાઈ
ગીયા ને ટાંટીયા કુવામાં ઊઠલઇ ગીયા.
બીજા છોકરાઓ તો પોતાની રમતના ધો
યાનમાં પરેલા તે લોકો તો કેથા કંઇ જા
ણેબી નહી. શું એમ ઘરમાં કંઇ બોલે
ચાલે તાહારે સઉ લોકો કુવામાંજ પરવા
જતાં હોશે કે? તમે કેમ સમજ વગર
લોકનું સાંભલેલું બોલોચ.—ને—

હાંસીબાઈ—નહીરે જી, હું તો એમ
સમજુચ પણ સાંભલેલું બોલી. બાપ
દીકરાને; માય દીકરીને, વડા ભાઈ નાહ
લા ભાઈને; ધણી વહીઆરીને, સાસુ
વહુને નરણ ભોજાઈને મેહેતાજી છોકરાં
ઓને કંઈ વાંક પડે ને શીખામણ દેએ
તેથી શું શકી કુવામાં પડવા જાએ ને જે
હેર ખાએ કે? કે કંઈ કોઈનું કોવાથી લે
ઈ જીવ કાહાડે કે? માણસ માણસનાં વે
હેવારમાં એક બીજાનાં વાંકસર કોઈને કં
ઈ કેવાએ બોલાએનહી તારે જેને ગમે તેમ
તે ચાલે કે? જેને ગમેતેવાં તે બુરાં કા
મ કરે કે? જેને ગમે તેવી રાતે તે પોતાથી
વડાંને માન આપીઆ વગર બે મલાજે રેહે
કે? તારેતો માણસ ઢોર સરીખાં કેવાએ
નહી કે? શું આપડા નાદાન વખતમાં
આપડાં વડાંઓનું કેહેલું બોલેલું સાભલ
તાં નહી કે? આપડાં વડાંવો ને આપડે

ડા સહોલમાં નહી શીખીઆં ને આપું ને કોઈ એ શીખામન દીધી હોશે તેથી આપરે જઈ ને કુવામાં નહી પડીઆં વાશતે શું આપરી બુધી ઓછી થઇ કે? કોઇ વરૂં માણસ કોએ તેનું ઘટતું અનઘટતું સાંભલવું ન હી કે? દુની આમાં અંમણાં એમજ ચા લચ તારે જોવો આપરા વરાવાનાં વખત સારા કેની? ને હાનનાં વખતો પાણી કે ના? બઈઓ એવીઓનો અવતાર.

કોલીબાઈ—માય, કાઇના કેયાથી ને બોલીયાથી નહી, એતો તેનું મોહોત તેને ઘશરી લેઈ ગીયું એમ શમજવું, જ મ ભુવો ભુખો થાએ તારે માંગેગી નહી ને મુકેગી નહી, એકાએક આગ સલગા વી દેએ, ને ઘરડાં ઘરડાંઓનાં હાર ધુજા વે. બાકી જેના કોઠાનું તેને તો કંઇ થાએગી નહી ને લાગેગી નહી.

હાંસીબાઈ—હા, તેની કંઇ જનતીને

જંગલછે !! જે લોહી પાણી બારે ને ઉચારે તેનાં જીવપર મુવો જમ જંગલ પારે. (બારીએ ડોકાવી જોઇને) કોલાપ કાકી એ પછવાડે મરગાં કોણનાં ધાંકી આંચ; તાહરનાં બુમેબુમ મારેચ તો તે કો ઇ ઊગાડતું બી નહી કે?

કોસીબાઇ—મરેરે, મુવાં જાણે આં એ આંધરા ને હયાનાં ફુટેલાં ઘેરગાં ફરેચ તો. શવારનો બપોર પરવા આવી તોબી દેખાઇઉ નહી કે? 'શમેરકુ ગઇ, શાંજ કુ આઇ, શેરભર ચાવલ પીશકર લાઇ' તેમ બરી ગજરની એરે ગેરની તે પોહો ર દાહારો રાંડીઓને કચરોજ વારા આવી તારેબી કંઈ શુંજીઊં નહી. હાંસીબા ઇ ઊભાં રેહેજો, હું ઉંગાશ આઉચ હો—

હાંસીબાઈ—અરે હું જાઉંચ હું, તમે સારી પેહેરો, બેશવા જવાનો વખત થઈ જાએચ.

કોલીબાઈ—અરે નહીરેજી, મારા શમજો તમુને અમશથી તસદી.

(હાંસીબાઈ હેઠે જાએચ.)

મરેરે મુવાંની જણેલી હોએલીઓ સરખી ને નહી હોયલીઓ સરખી. આંખે આંધલી થઇને થાંમલાની કાંની થાંમલો થઇ ઉભી ઉભી જોયા કીધું પણધસીને જતાં માહરી કાંનો ગુરો અરી ગીયાતો. અમશથી પારકા માણસને પારકી પીરા થાઇતો.

(હાંસીબાઇ પાછી આવેછે.)

હાંસીબાઈ—તો જો, જરા હેઠે જઇને આવી તેમાં પીરા થાઈ તે. તોપલામાંતો ચાંચર કકરી જાએચ જો.

કોલીબાઈ—ચાંચર નહી કકરી જાએ માએ વરૂં ? કામ કરવાવારીના હાથ પગમાં આંકરા આવેલાં તે, ખાવે, પીવે ને પેહરવે ઓઘવે તઇયાર, કંઈ કામ કરવે તઇ આરછે વારૂં ! મરઘાં કેટલાં ઉતાં માએ?

હાંસીબાઈ—જી, સા--આં—અ, ત ને એએએક આઠ જેવાં કંઈ ઉતાં.

કોલીબાઈ—હાજી, એજ હોશે. બ ગીઆં દોર દજન લીધાંતાં કે કંઇ ઈંડા હોયતો શહવારના નાસતા ઉપર કામે લા ગે, પણ થોરા દાહારા, મુવાંનાં દુખમાંથી છુટ્ટુ કરી, જરા માહરી જરબાઈને ઘેર ગે ઇતી તેટલાંતો વાંજીઆં પુરાંબી કરી ના ખીયાં. આગલા વખતમાં દાંતે સવાદા આ દીધેલાં તેમ હમણાંબી જોવા જાએચ, પણ બારે માશ કંઈ સરખાજ આવતા નથી એમ કોઈ જાણેચ ?

કુકીવહુ—જેને મરઘાં ખાધાં હોએ તેનાં મુવાના મરઘાનાં જેવા હાલ થાએ. થોરા ઘણા બાજે રોજે પોતેજ કપાવીઆં, ને થોરા ઘણાતો મુવાં લોકો ચોરી ચોરી ને ખાઇ ગીઆં તેનું હું શું કરૂં ? ત માગી ઉપર કાગજ લખ્યું કે કોઇ એ ા

યા કેહેવરાવા મોકલું ? જણ આવે ને જ
ણ આગલ વાત કરવી; ભોલીયાની, છી
કીઆની, બેશીઆની, ઉઠીઆની, બધી.

હાંસીબાઈ—પણ એમ જારે લોકો
ખાઈ જાએ તાહરે આપરે એટલા ઉપર
નોકરી મોટે સારે તેને દીકરા દીકરીની ગા
ર દેખીએ કેની ? કે કોઈ પેટ ભરીઆએ
સાંઠી ધાંકી હોએતો તે પોતાની મેરે પા
છી હાંકી મેલે. એમ કરેતો ઘરમાં એટ
લી નુકશાની તો નહી થાએ ? માહરાં છાં
ણા હું મંગાઈઆ વાટે છાપરાંપર સુકાવા
મુકતીતી, તે રાંડો પાસે વારીઓ રોજ રો
જ ચોરતીતીઓ ને કેઊ તારે કે જો બા
લાડી નાખી દેતી હોશે, પછી એક દહારે
સારી કાની મોટે સાદે સનદોવી નાખી
ઓ તારે દાંત પડીઆ ને તેદારનો એક કટ
કો પણ ગાઓ નથી. તેમ જો,—

કુકીવહુ—બલા જાણે માહરી મહને

તો ઓટલાપરથી નીકલત નહી આવરે, ગારથી દેતાં નહી આવરે ને સનદોવતાં ખી નહી આવરે. મોટા સાદ કારે ને મોટે સાદે બોલે તે જાણે. હું કાંઇ છાના છલાં વારાની દીકરી નથી કે એવું જાણું. લોક મુવાં ખાઇ જાએ તેથી મેં તો લેવા નાકેહીતું તોબા એનણે શું કરવા લીધાં હોશે?

કોલીબાઈ—હા, હું સમજુચ; તેની પછવારે મેહેનત કરી પરે તાહારેજ ના કેહેવાય તો. ધણીની ગુશલામાં બરાબ બારણા બંધ કરી, ખુરશીએ અપેલાને કેન વાશપર ઊન ભરાય, પેટી શીવાય, ને એવું કંઇ કામ કરવું પડે તારે ધધરીને તાપ આવી જાએ.

કુકીવહુ—મેં તો તાપ ઓખાર થઇ કોઇ બુડાને સોપી દીધીચ, અહીતો—

કોલીબાઈ—(ગુશાથી) તારી મુઇ

માએ મારીને. એવારૂં માહરા નામ ન
મ પરથી; જો ચોર—છી—

(બેરામશા બાહેર જવા બારપરથી
હેઠે ઉતરતાતા તે સાંભલીને.)

બેરામશા—બશ, યાર બશ, સાંભ
લતાં સાંભલતાં બાંમદાદની બપોર પરી તો
બી તમારી ફજેતી બંધ નહી પરી. એ
શું ચેર કે માહેતમની ચોર?

(હાંસીબાઈએ સરમાયા જે
વું મોહોડું કરી નાખીઉં.)

કાલીબાઈ—પણ તું સાંભલેચ કે
ની? તોની કેહેવા તર તર જવાબ કરે
ચ ને વરી મહને તાપ બોખાર આપેચ.
એ મહલા જો કે? એ તારી આબરૂં
કે? હું તો એની માએ મમાઇ જેવી.
મહને જે બોલે તે તેને બધું.

બેરામશા—પણ હું માહરા ધંધા
ધાપાનુ રરૂં કે રાત દાહાડો તમારૂં એવું

માથાંફોર ચાલેચ તે રૂરૂં ? એ રાંડ એ વીતો મુવેલી હોશે, તેને શું ઝેર આપું, કે કુવામાં ઢુબારી મારી નાખું ? કે બજાર માં જાઇ કોઇને વેચી આવૂં.

(હેઠે ઊતરી જાએચ.

કેકુ—કાઊશા—બાવા કાંહાં જાવોચ.

બેરામશા—(બંનેના હાથ પકરી ફેંકી દેઇ) જાંહાંનમમાં જાવુચ; નીકલો અંહથી.

કેકુ—કાઊશા—(રડતાં રડતાં જાઇ) બપાઇ, બપાઇ.

કોલીબાઈ—બપાઇ ચુલામાં પરી.

(કુકીવહુ બેરામશાની પછવાડે જાઇ પુછેચ.)

કુકીવહુ—સાંહાંજે ઘેર આવશો કે ? (જવાબ મલે નહી) હં: સાંહાંજે ઘેર આવશો, કે વારીએ જાશો ?

(બેરામશા જવાબ દીધા વગર જતા રહયા ને કુકીવહુતો હેઠેજ ઉભી રહી.)

કોસીબાઈ—હાંસીબાઈ માએ, જો
શું કે ! તમે સાંભલીયુ કે ! ઉલટો ચોર
કોટવાલને દંડે તેમ થાએગ તે.

હાંસીબાઈ—જોઉં શું ને શાંભલે
શું; હું વગી માનાંની આગલજ ઉતી કેની,
નરેરે ! ! તેનતો એક બોલબી બોલી
યો નહી, કે કાંએ તું એમ મલાજો મુકી
તારી માય મમાઈ જેવી થાય તેની સાંમે
ઘરી ઘરી થાયચ ? તેતો રહીયું પણ ફરી
થી એમ નાકરતી કે એમ નાચાલતી કરીબી
નહી બોલીયેતો ? અરે, જોજોરે, એમની
એમજ ચલાવશે, તારે એનેબી આગલ જ
તાં માલમ પરશે તે; કેજે 'બેંસના સી!
ગરાં બેસનેજ બારી', તેમ નહી થશે કે.
એ 'ઉદર બીલારીનો બેલ શું પ' એમ કાં
હા શુધી રેહેવાનો ઉતો જો.

કોસીબઇ—(મનમાં) મહીરાં મુએ
તો જાણે કે તેની દુશમનનું માહોનુંજ

બંધ કરી લીધું હોએ તેમ કરી મેલીયું ચ, તાંહાં તે બોલે શું?

હુંસીબાઇ—અરે ! હા; હા; તે બી વરી બરજ હોશે તો તેની તમુને શું ખબર પડવાની હતી, પેલી પાંટરાંવા લાની પીરોજબાઇના પાહાલીની રાંનગી એવીજ હતી ને તેથી તેને ઘેરવી રા ત દહારો એવુંજ થએઆ કરે પણ પાહા લી તો કંઇબી બઇરીને બોલે નહી. જા રે લોકોએ ઘણોજ સમજાવીઓ તારે, મ શકેરીમાંને મશકેરીમાં અંબારાંમ મેહેતાને પુછીયું તારે, તે બીચારાએતો જે હતું તે કેહી દીધું તેથી તે રાંનના હસતાં હસતાં બો ટીના ઝારા જોયા તો કેજે માડરીયાં, દોરા કંઇ ચીઠી, એવું એવું શંઠું નીકલી આવ્યું તેવાજ તેને ચોટલો પકરીને પટકી; ને ગાલ રાએબી બાસરે બાસરે મારી ને પાસે થી પેલું લેઇ, છીદીમાં નાખી દીધું, પ

છી પુછીયું તારે રાંન પકી કેની તેથી કે જે બચ્ચાં માંડાં સાઝાં ફરેચ તે સારૂં ગંગારામ જોશી પાસેથી લીધું તું. તેને પુછીયું, તો તે બ્રાહ્મણેતા સારૂ ના ક હ્યું. રાંન જુઠી, કોણ જાણે કોણ મુવાનું હોશે ને કોણનું નામ ચ્યરાવીયું, પણ તે દાહારથી રાંડે બોલવા ચાલવાનું સઉ મુ કી ચોતીગી કાની નીચી મુદાએ ચાલવા માંડીછે જો, હા.—(હરૂસેથી) તમારી વા ડીની માયનેબી શું તમે નહી ઓરખતાં તાં કે! રાંન ડાકણ જેવી હતી, ને રાત દારો ચેવરા બાંગણાને તાંહાં ફરતીતી તે!! તેમ કોણ જાણે એ આંધરીનાખી કંઈ કોટાં કાવતરાં નહી હોશે કે! નહી તો મુઇ એની માએબી કાંઈ આપેલું ન હી હોસે કે; તેવું તેવું નજરે જોવોચ તોબી શુજમાં બેશી ના રેહો. નહી તો એ ચુરેલ નાંદાંન જેવી શું કરવા જશે

ને શું કરી મેલશે તો નકામું તમારા ઘેરમાં કાંઇ નવું જુનું જોશો—હા—

કોલીબાઈ—હારે ! મારે હા, આ પલા બાઈનું કંઇ તેવુંજ જણાએચ. મુઈતા ચાલે ચાલે ને ઓટી તપાસે, ચાલે ચાલેને ઓટી તપાસે, ને વરી બીહીલી બીહીલી આપરા મેહોણા શાંબે જોતી ચાલે. કોઇ દાહારે શું કરતાં શું કરી મેલશે તો વરી એની માહેતમ કાંહાં હું કરશ, તેની કંઇ શુંજ નહી પરતી.

હાંસીબાઈ—વરી એનીમાએ શુ જ શું પરવાનું ઊતું. તમે એક કામ કરો, હવે આજે તો વખત ઘણોજ થઇ ગીઓચ તેથી કંઇ બેશવાતો જવાશે નહી ને હુંબી અમનાતો ઘેરજ જાવુંચ. તોપલી છાંણ લાવેલી છેઉં તેના પાંચ પંદર છાના થાપી શુકાંતાં નાંખું કે આજે પરવારી જાવું, ને કાલે આપરે બેશ

વા જવાને મશે, બેરામશાના ને એ દુક તીનાં ટપકા લેઈ, ગંગારામ જોશીને તાં હાં જઈએ ને કંઈ પુછીએ તો ખરાં, કે જે હોએ તે માલમ પરી આવે. ને જો કંઈ તેવું હોશે ને કેહેશે તો પાંચ પંદર ખરચવા પરીઆતો વુઉઉર નાખો ખરચજો કે રાત દાહારાનો હાય અફ શોશ તો મતશે ને દીલમાંનો દગદગો તો ભાગશે. પઈશાને કંઇ તમે હઈએ ઘર તાંનાં; દીકરા ને ખોદાએ શલામત રાખશે તો ઘણોબી પઈશાછે.

કોલીબાઇ—અરે! બરીઓરે પ ઇશો! મરશું ને લાદી ઉપર પરશું તારે વાંજીઓ પઇશો કાણ સાતે બાંધી આપ વાનુ ઉતું! ઉંતો માહરા દીકરા દીકરીને જ માંગુચ. તમે ગંગારામને તાંહાં જ વા કહીશું તો હું ઘણી ખુશી થઇ ને, હું બ તમુને એજ કેવાની ઉતી.

હાંસીબાઈ—બશ, તારે ચાલે કાલે મારી શાતે; પગ ઊંચકીને જતાં વાર નહી લાગશે.

કોલીબાઇ—નહીરે મરૂં, ગાડી કરશું ?

હાંસીબાઇ—અરે, વડી મુવા ગાડી વાડાને અરધો બાર આના આપે, વાંજીઆને. ચાલીઆં તો કંઇ ગુડા ભાગી જાએચ કે શું ?

કોલીબાઇ—તેમાં શું દમ બડીઓચ. પણ હું એમ પુછું, આપરે બેશવા કેદારે જઇશું જો.

હાંસીબાઇ—તે જોવાની કાલે તો વડી ચારમ છે વાસ્તે એ દુકાનીને જણાવતાં નાં નહીતો કેહેશે ચારમને દારે કાંહાં બેશવા ગીયાં કડી બીચાર કરશે, ને બેશવા તો આપરે દશ દાહારા છે તેટલાં કાઇબી બે તન દાડા બેશી આવશું.

કોલીબાઈ—હા, થીકછે તારેતો, મરે આગલ છ છ મહીના, નહીતો એ કેક મહીનો દાહારોબી બેશતાંતાં તો થીક હતું; કાઇબી દારે જાતાંતાં તો કંઇ ધાસતી નહી હતી. આજતો દશ દાહારા થએઆચ તે આંખ વીચીયે ને ઉગારીયે તેમ નીકલી જતાંતો વારબી નહી લાગતો.

હાંસીબાઇ—હારે, બરીહ, કામ કાજ હોએચ તો તે મુકીનેબી જવું પરેચ.

કોલીબાઈ—તેજ બરી પીગા છેની!

હાંસીબાઇ—અરે! પણ અજુરબી થીકછે રે! કોણ જાણે હવે પછીનાં શું કરશે ને શું નહી તે માલમ કોણુને છે જો. મુવા શુધારોજ કરવાનો લેઇ બેઠાચ તેની વાત તે કેવી કરવી જો.

કાલીબાઇ—હા, સુધારોતો કેવો કરશે જો, કે અગીઆરીની મશીદ ને મશીદનું દેવલ કરી નાખશે. શદરા કશતી

તો કાહારી નાખવા લાગા, હવે પછી ખી જો શું શુધારો જોઇએ. મુવા હમણા હ મણા પારસીઓની સાથે વરી હીંદુ, મુશલ માનોની એમજ લેઇ બેહાચતો. ને વરી—

હાંસીબાઇ—મુવા એ, તમે બો લોના. તેનું પાપ તે જાંણે.

કોલીબાઇ—હં: મેં તમુને પછી કં ઇ પુછવાનું યાદ કીધુંતું જો, તેતો તાહેલાં માંને તાહેલામાં વીશરી ગેઇતી તે હણમાં પાછું યાદ આયું; આપરે મોદીની મોતી બાઇને તાંહાં બેશવા ગાઆંતાં તાંહાંથી ત મારે વરે કંઇ દશમાં માશીશાપર ભાગલો બાગલો આયો તો કે ?

(કુકીવહુ પાછી આવેછે.

હાંસીબાઇ—હારેજ, દશમાપરથી ને માશીશાપરની મીઠાઇના ખુમચાજ આયાતા—ને છ—

કોલીબાઇ—અરે ! પણ હા, મહ

ને હમણાજ યાદ આવી; તેવણુતો તમારા માયના કટમીઆં લાગે તેથી બેહુ વખત મીઠાઈ આવી હોશે.

હાંસીબાઇ—તારે તમારે તાંહાં ?

કોલીબાઈ—માહારે તાંહાંબી દશમા પર મીઠાઈ આવીતી; પણ કઝીનો અરધો લારવો ને ખાજુ, સીંગર, કંઈ અરધી જલેબી ને નખ નખ જેટલી ગોરપાપરી, મેશુરની કરચ કરીને આયું તું—વઝી—

હાંસીબાઇ—તે જોવોની, કેહેજે અરધા પોના ફરાની મીઠાઇ કીધાતી તોબી મારી માયેનું કરમ ઘણુંજ મોટું, ને વ ઝી તે સાથે લોકોની ઓરખાંણ પારખાણ બી ઘણી કેની, તેથી પુરૂ નહી પરીયું તે શું કરે માએ વારૂં ! માશીશાપર કંઇ આયું હોશેની ? તારેબી એ હઝી ફરાનો શીરાજો કાઢોતો જો.

કોલીબાઇ—હા, તારેબી કંઇ બે

નરણુ ચપટાં આવેલાં કેહેચતા ખરાં, પ
ણુ હું જરા બાહર જઇને આઉ તેટલાં
તો પુરૂંખી કરી નાખેલું ને મહનેતો કોઇ
એ કહીઉખી નહી, પણ ખીજે દહારે દુ
કતાઓ કેહેવા લાગા કે કાલે ખાઊ ખા
ધીતી તારે મેં જાણીઊં કે મોદીને તાં
હાંથી કંઇ આચું હોશે. માહારા દાંત કાંહાં
બરીઆચ કે હું ખાવાની ઉતી, જરા
ગોર પાપરી હોતતો મોહોમાં નાખી ચુ
સીઆ કરતે, તે—

હાંસીબાઇ—ઓ ! તે તમુને કંઇ
જણાવીચુંખી નહી કે ! ! બરીઓ આ
એ શું જુલમ ! તારે જાણે તમેતો બા
હરના પહરાણુા જેવાંજ થઈ પરીઆં કે ?

કોલીબાઇ—(આસતેથી) હાસતો
માંએ.

કુકીવહુ—ઓ ! આજે આએ શું
બેઉ જણા લેઈ બેઠાંચ તો, જુલમ કોણે

પાડીઓ ને જાગરી કોણે પાડી. આયું ને ઢાંકીયું ને તેવીજ હેડ વાડાનો કચરો વારવા ગેઇ તેટલાં દુકતાઓ ઊગાડીને આ ઈ ગીઆ ને તમે આએયાં તારે તે દારે જ કેહેવાની હું વીશરી ગેઇ તેથી બાજે દહારે કેહીશ, તેની તમુને યાદ કાંહાંછે. કંઇ બાજુ રહી ગીયું હોય તેબી રસતેથી જતાને તેડીને કેહેજો.

હાંસીબાઇ—તમે જવા દેઓ; એ તરકરાં જોવાને મોહોને ના લગારો. હું જાણીચ; વખત ઘણો થઈ ગીઓચ, બેશ વા જવા કાલે આવશે. બીચારાં ઘણા માએતા વારજ જોતાં હોશે, કેશે હજુર આયાં નહી તે કાંહાં ગીયાં હોશે.

કુકીવહુ—હા: સહવારનાં પોહોરમાં વેહેલાં આવજો, નહીતો કે કંઈ બીજું યાદ આવેતો રસતામાંથી પાછાં આવજો; સાથે મસાંનીનાં મીઠાંબાઇનેબી લેતાંઆવજો

કોલીબાઇ—ઓ, ચોર—ડ્ડી—તા
રૂ મોહોડું રૂપ એવણતો તારી માએ મ
માઇ જેવાં થાએ.

હાંસીબાઈ—(ફુરીવહુ શાંમે જોઇ
ને) વારૂં બેહેન વારૂં, તારે જોઇએ તે
બોલ, તારા ઘરમાં આવીચ. કોલીબાઇ
જાવુંચરે માય.

કોલીબાઇ—એનું બોલેલું બધું મ
ને ઓ. તમારી બલાનેબી નહી, તમો
કાલે આવજો જો. નહી આવોતો મા
રૂં બારમ ખાવો જો.

હાંસીબાઇ—(જમીન પર પગ ગ
સીને) ઓ! ઓવારૂં રે, ઓવારૂં રે,
એતો હું ઘેરથી નીકલી તાહાંજ રાંન આ
રી બીલાડી ફરીને તારેજ મેં તો જાણીતી
કે આજે કેથે મારા કરમમાં કંઇ છે ખ
રૂં. હું જાવુંચ માએ.

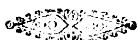
કોલીબાઇ—આવજો માએ, આવ
જો, માએ આવજો રે.

(હાંસીબાઇ જાયેછે.)

—o—

ભાગ ૩ જો.

પ્રકરણ પેહેલું.

બેહેરામશાનું ઘેર.

સરેસતાનું રમખાણ, બામદાદે મંડાણ.

કોલીબાઈ, કુકીવહુ, હાંસીબાઈ તથા કેકુ અને કાઉશા.

કોલીબાઈ—(કુકીવહુને કેહી સંભાલવવા) બા, કેકુ કાઉશા, તમે નીશારે જજો હો. હું કેની આજે બેસવા જવાની છેઉ, વાસતે કંઇ મસતી તોફાંન કરતા ના ને નીસારેથી આવી અહીઆંજ રેહેજો, હો, નહીતો કામની જગાએ કામ પરી રહે ને તમે બરકી ઓટલો કુદાવતાં ફરજો.

કાઊશા— બપાઇ, તમે કાંહાં જાવો ચ? ફુઇને ઘેર કે? હું આવું ?

કોલીબાઈ— નહી બા, હું તો બાહાર જાવુંચ. ફુઇનું કાંહાં નામ યાદ દેવા રીઉ; શવારનાં પોહોરમાં કોઇને તેવું દુઃખ ગમી આવશે તો વરી હું કાંહાં જવશ.

કેકુ— બપાઇ એક દોરીઉ આપો. જો, અં, અં; બીસકોટ લેવસ—અં—

કોલીબાઈ—કેહની શું ભીખ લાગીચ કે? ધુર લેવાએચ, પથર લેવાએચ ને બચાંને અરધો દુકાંની અપાતી નથી કે? લેવો (પોતે આપેચ તે કેકુ, કાઉશા લીયેચ.)

કુકીવહુ—(કાઉશા તથા કેકુને જોરથી પીઠપર મારી) સઉ શુતાં તારે વરી વાંદરાઆ તમે જાગીઆ કે? નીકલો બાહાર. (રડતાં રડતાં ઓરડામાથી બાહાર જાએછે) જાણતા નથી ' કાંણીને કેહી રાંણીને સમજાવેચ ' તે.

કોલીબાઇ— અરેરે, આએ જો ત
રકરી થઇ ગેહાનેં ' નાલાં, મોટાંનાં બે
કાંન કરેચતો.' પેલાં, બંચારાં હાંસીબાઇ, બે
સત્તા જવા શારૂં હંઇ આવવાનાછે તે સાંભ
લશેતો શરમાઇને ભોંએમાં ભરાવું પરશે,
તેતો કંઇ સમજતીજ નથીતો. વલી—

કુકીવહુ—હા, 'પગે સલગાવે ને હા
થે ઓલવે' તેવાં, તેને વરી જોઇને સરમા
વવું પડશે. (હાંસીબાઇ આવેછે.

હાંસીબાઈ—(કુકીવહુ સાથે રૂશાએ
આંસ તેથી હેઠલથીજ હાંક મારેછે) કોલીબા
ઇ; ઓ, કોલીબાઈ; અરે કોલાઇકાકી—
અરે, કો—

કોલીબાઇ—અરે માએ, માએ; આ
વી, આવીઇઇ.

(કોલીબાઇ હેઠલ આવી બને સાથે જાએછે.

પ્રકરણ બીજું.

વાતમાં ટાટ.

કોલીબાઈ અને હાંસીબાઈ.

હાંસીબાઇ—કોલીબાઇ, એ કાંઇ બોલીતી કે?

કોલીબાઈ—ઓ!! કેહેજે એ કઈ બોલીતી કરી પુછોચ કે? અરે શવારન ઉખરીચ તે શું જો!!

હાંસાબાઇ—હેરની ખાધી એની માએ, જેવી દેવી ઉતોની! તેવી એ દેવ છે.

કોલીબાઇ— ને મુવો એનો બાપ તે કાંહાં દેવ જેવો નહી ઉતો!!

હાંસીબાઈ—પણ માએ તે એવો દેવ જેવો ઉતો તોબી, પેટ બરી એની માએ તેનેબી તોબા તોબા બોલાવીતીતો!!

કોલીબાઇ—હારે માએ, હું કાંહાં અનજાણી છેઉંજોજી; તેજ બધું જોઇને એ દુકતીબી એટલું બધું કરેચ તો.

હાંસીબાઈ—અરે એ શું એટલું બધું કરતીતી, પણ કેજે ‘સરેલા ગડે દરેલા કરતાં છરેલા સારા’ તેમ જો એ ચતરેલીને જરાકબી કોઇ ચુરતું હોએ કેની તો એટલું બધું કદી કરે નહી.

કોલીબાઈ—અરે !! જો, તેને ચુરવા માગોચ ! એક વખતે વરની શાંખુ બોલી તેથી તેને જરા નેટર મારીતી, તો મહીરાં મુઇએતો ખુમ બરાડા મારી બધું ઘેર મેલવી નાખ્યું તું—પછી—

હાંસીબાઈ— કંઇ નહીરે, તે ઠીકજ કીધું, એતો કેજે ‘ કોઇની વાત ચાલે ને કોઇની લાત ચાલે’ તારેજ તે પાર પરે.

કોલીબાઈ—તે શાંભરોની, પાર શું પરે જો. ભારૂતની રાંડો શાહીઓ થાએ તે વાંજનીઓ બાંએ ચહરાવી નીકલી પરીઓ તે તીહારનો જી ભરીયો સરમાઓચ કેની તે કંઇ બોલતોબી નહી ને ચાલતોબી નહી

ને તેથીજ મું઼ઇ ધણીં તર તર તલસારૂં જેવી થઇ ગઇચ—

હાંસીબાઇ—ફોલાઇ કાકી, તમે એક કામ કરો; જોઇએ આજે ગંગારામ શું કેહેચ પછી આપરે તમારી જરબાઇની પાસે જઇએ ને એ રાત દારાની બધી હકીકત કહીએ, કે તેવણ તમારા બેરામશાને તેરાવીને કંઇ કેહેશે તો જરાબી એ દુકતીને ચુરશે. જરબાઇનું તો તેવણ કંઇ સાંભલે ચબી, ને તમે કેહેવે ચતો ઉલટો તમારો વાંક કાહારેચ, તેથી આપરે કાલે જરબાઇને તાંહાં જઇશું.

ફોલીબાઇ—તેતો એ દુકતીનું બધું જાણેચરે માય, વરી તેને શું કેહેવા માગો ચ ? તે કરતાંને જઇશું ને કહીશુ ને તાંહાં બેરામશાનેબી તેરાવશું, પણ જરબાઇ આગલ આએ તપકાની કે ગંગારામને ઘેર જયાની વાત કરતાં ના હો—

હાંસીબાઈ—અરે નહી રે, એ વાત શું કામ કરવી જોઈ; ઉલટું ખરાબ લાગે ને કેહેશે કોઇ માટીડાઓએબી જોયું હોશે એમ સમજીને ગુશે થાએ.

કોલીબાઈ—તારેતો ઠીકછે; કાલે બે સવા જવાને મસે જરબાઇને તાંહાંજ જાના શું. ગંગારામનું ઘેર આયું કે? હજુર કે એટલુંક લાંબું છે? પેહેલાં હીંઆં મામા દેવીની ચોકી આગલ રેહેતોતો તાંહાંજ રે હેચ કેની?

હાંસીબાઈ—હારે, આએ શું આ યું, ઉપર ચહરો.

(ગંગારામના ઘરમાં દાખલ થાએછે.

પ્રકરણ તરીજું.

ગંગારામ જોશીનું ઘેર.

વેહેમીઆંઓની વાત,ને ધુતારાની ધાત

ગંગારામ, કોલીબાઈ, અને હાંસીબાઇ.

ગંગારામ—(હાંસીબાઇને જોઇને) હા, હા, આજ માહારે હીંઆં ચાંદીના ચોક પુરૂ

તો ખરો, આવો આવો, કેમ હાંસીબાઇ આ
જ કંઇ 'નકટુસ†' નું ઘર ભુલીઆ કે શું?
બેશો બેશો, (કાલીબાઇને) બાઇ બેશો.

† 'નકટુસ' એવી ઓલખવાલો એક
કીરપારાંમ નામનો જોશીછે, જેને આપણા
પારસીના બઇરીઓ ઉપલી ઓલખથી તુરત
ઓલખી શકેછે ને તે હમારી આફીશની સા
માણેજ રહેછે કે જે હાલ થોડુંક થયું મર
ણ પાંમીયોછે. તેમજ ગંગારામ જોશીબી
હમારેથી પાંચ છ ઘરને અંતરે રહેછે. એ
બને ધુતારા શખશોને ઘેર પારસી ઓરતો
નો રાત દાહાડો મોહોટો મેલાવડો જોવામાં
આવેછે અને વલી જો કોઈ કોઈ બાનુઓ
ઘેરથી બાહેર ભટકતી નહી હોએચતો તેવી
બાનુઓ પોતાના વાલીઓની ઘેર હાજરીમાં ચા
કરો મોકલી પોતાને ઘેર બોલાવેછે તો તાંહાં
બણ એ ધુતારાઓ જતાં સંભલાએછે. આ ધં
ધામાં એ ધુતારાઓને એટલાતો કામાની થા
એછેકે હમારી સાંમણેનો શખસતો ઘેરનો
ગાડી ઘોડો વાપરતો હતો તેનો ખરચ વગરે
તેહેમાંથીજ ચલાવી શકતો હતો. જાંહાં વં

કોલીબાઇ--એસું જી.

હાંસીબાઈ--એશું તો ખરી, પણ તમે એ શું બોલીઆ ? નકટુસ બકટુસ કોણ મુઓ ? ને નકટુસને ઘેર કોણ નકટું ગીયુંચ ! વરી એવા કાન કોણે ભરીઆ ?

ગંગારામ--મારા કાંણ તે કોણ ભરતું હશે વારૂ ? મહનેતો મારા મંતરે માલમ પાડીયું.

હાંસીબાઈ--પણ જી મારાં કીયાં છોકરાં રૂઇયાંછે, કે હું તેને સારૂ નકટુસને ઘેર જાઉં ને વરી તમુનેબી નાક દેખરાવવા આઉં!

ગંગારાંમ—જો, તમે મહને ખોટો ના પાડશો હં, નહીતો હું તમને તે દીપરખીને યાદ દેવડાવોશ તો તમુને ખોટુ લાગીશે. જો જો--

---

હેંમી લોકોની વરથી વધુ, તાંહાં પાખંડી ધુતારાઓ, ગાડી ઘોડે કાંએ નહી ફરે ?
વેંહેંમી વેથાએ વેંહેંમમાં ધુતારો કરે ધુત;
પીત પમાડી પીંડને, ભોલો ભમે ભુત.

દુભાશીયો.

હાંસીબાઈ—હા, હા, જોવ, જોવ, મને યાદ આવી, હું તે તમુને કેહેઉં. એ તો પારકી પીરામાં પરાઇ પસતાએ તેમ થાયું. જોવોની મારી પાસેની ભારૂતનીનો છોકરો ખઈના મરજથી ઘણો બેહાલ હતો, તેથી તેની માએ સાથે નકટુસને ઘેર પુછવા ગીઆંતાં, કે કંઈ પનોતી બનોતી હોએ તે કેહે. તને વરેતો મેં તેને તમારે ઘેર લઇ આવાનું કેઉંતું પણ તે બાઇએજ ના કહીઉ ને કેહેજે જારે કંઇ હોએચ તારે હમેતો એનેજ ઘેર જઇએચ તેથી મારૂં કંઈ ચાલ્યો ઉ નહી. વરી તે છોકરોતો ગુજરીબી ગીઓ ને તેનેતો આજે આઠ નવ મહીનાખી થયા.

ગંગારામ—તમારે સારૂં કે કોઈ નેં સારૂંબી જવો પણ માહરૂં જોશીનુ પારખું કાંઈ ખોટું પડે; તમો ચાહાવો એટલું ના પાડો પણ હીઆં તો જોશીનાં દીકરાને બેઠાં બેઠાં સારી પૃથ્વીની ખ

ખરૂ માલમ પડે ને વળી તમારેજ મોંહો ડે તે ખરૂં કરી આલું. પેહેલાંતો તમો નાંજ પાડતાં હતાં પણ પછે મેં પારખી આથી તમે કેવું હા પાડીયું. (ડોલા ગુરરી, ડોકી હીલાવી) તે છોકરો તો ગુજરીજ ગીયોની? હું: નકટુસને ઘેર જાવો.

હુંસીબાઈ—હાજી, પણ મેં તમુને તે કહ્યુંની કે માહરાં છોકરાં છૈયાં કે કંઇ ન ગણીકે જે તેને સારૂં લાગે; હું તો એમલી ગમતું હી કેઉં. પણ પારકાના કાંમ પારકાં સાથે ગેહની તે ખરી.

કોલીબાઇ—અરે ભઈ કંઇ ચુક પડી હોયેજી તે માફ કરો.

ગંગારામ—ડોસાં, એમાં મને શું નુકશાન થાયું કે માફ કરૂં. હું તો એમનું પારખું કહું છું.

કોલીબાઇ—હા, બાવા હા. વારૂં તમો મહને એ ખોચ કે? ઊતો બાહરે

હોએચ તાહરેતો તમારે તાંહાંજ આહ ચ. હું પેલી ઉકરીઆ ઉતાર ખાઊની હી લાઇ સાથે આવતીતી તે જાણોચ કે ?

ગંગારામ—હં, હં, તમે કોલશા વાલાનાં કોલાઇ કાકી. ઓલખીઆં ઓલખીઆં. ઘણે દીવશે તમે કેમ આજ આવીયાં વારૂં ?

હાંસીબાઇ—શું કરે, ભુંડાં મુવા ની મોહોકાનગાં આવવુંજ પરે તો, હા થની લાગતી આંધરી થઇ જાએચ તે.

ગંગારામ—કેમ આંધલી કેમ થઇ જાએછે ?

કોલીબાઈ—મહને જોઇને રે મરૂં વહુને વા થાએચ.

ગંગારામ—તીહારે તેહનો ધણી તેહ ને કાંઇ કેહતો નથી કે ?

કોલીબાઈ—વરનેબી વાહારી ખાતા જાએચજી. ને તેનુંબી મોનું જાણે મંત

રીને બંધ કરી લીધું હોએ તેમ કીધુંચ.

હાંસીબાઈ—ઓ ! ઓવારૂ કંઇ સારૂં બોલો ; ખાએ તેનાં ખભાંને, ખાએ તેના હાથ પગને, મંતરે તેના માથાંને. ચાલો તપકા કાહાડી દેખારો. સાથે લાયાંચ કે ? મને તો ઘેર આગલ પુછવાની યાદગી રહી નહી!

કેસીબાઈ—(ગંગારામને તપકા આપેછે) લઓજી આએ તપકા, બેરામશાનો ને તે ડાંકણનો કરી બેઉ સાથેછે, હું મરૂં.

ગંગારામ—બેરામશાનીતો જનમ પતરીછે. (ઊખેરીને જોએછે)

કોલીબાઈ—હાજી. (જોશીને શું કેહેવું તે કેહેવા સારૂ હાંસીબાઇને આંખની, ઇશારત મારેછે.)

હાંસીબાઈ—ગંગારામ, જોવોની કંઇ એ દુક્તીને કોઇની શીખવનીનાં ચેનચારાછે કે બાહારનું કોઇનું કીધેલું ખી

વિશું છે કે એનું જ કંઈ ઝીલેલું મુકેલું છે, કેમકે એ વહાણ બાર ને પાસાઆપર આવ્યા તો આગળ પાછળ કશું જોવાનું ન થા ને સાતે વરસ તેનો ઠાયો કંઈ તેને કે હેતો મુ.તે નથી તે શું છે? ને બેઉની પંતાતાના જરા જોનોના ?

(જોગીજી તપકો જોતા જાએ કે ને કંઈ ભાગ થંકર આવીયુ હો એ તે વીચાર કરે તેમ મંદથા બડેલું ડોક કર્યુ ઉંચે નીચે નજર કરે છે તે જોઈ ગુલાબસંદગી ડી બજેલું મોઢું કરી હાંસીબાઈને ગંગારામને પુછવાનો ઈસારત કરે છે.)

હાંસીબાઈ—કેમ બા, કંઈ ચોર નહીજ પકડાતો કે?

ગંગારામ—અરે ચોર નહી શું પકડાએ, તેતો પકડયો, પણ વચમાં બીજી હરકત છે તે જોઉં છું કે તે ક્યાં સુ

ધી ને કેટલા હાની કે તો પછે તેનો રસતો કરી દઉં; એકાં એકાં ઉડતાં ચલીયાં પકડી પે તો શું એવા ચોર નહી પકડી કાહાડી શું કે ? જો એમ નહી બને તો પછે જો શીના ધીકરા તે શેના, ને શાસતર તે શેનાં.

('વચમાં બીઝી હરખત કે' એમ પનોતીને સારૂં કહ્યું, તે સમજી, કે લીલાહ ગભરાહાને પછું હલગહાથી હાંસીબાનનું મોહોડું જોઇને ગંગારામને પુછવા કરે છે)

હાંસીબાઈ—હેં ભઇ, હરખત તે કંઇ પનોતીની કે કે શું ?

ગંગારામ—હા, હા, પનોતીનીજ તો; વલી પનોતાતો પનોતી પણ હરી વરશની પનોતી કે.

હાંસીબાઈ—(આસતેથી) ગરૂરૂ વા એ વરી એ કાંહાં પાંજણી રૂરાઇ ગેઇતી તે નીકલી આવી.

કાલીદાસજી—(ગભરાઇને) પણ ગં

ગારામ હું પુછું કે ચોર ઘેરનોછે કે કોઇ બાહારનો છે ?

હાંસીબાઈ—ઘેરનોજ હોશેતો; વળી બાહારનો ચોર તે કાંથી આવે. તમુને શીઆ બાહરનાની સાથે કજીઓ કે વસાર છે જે બાહરનો ચોર હોએ.

ગંગારામ—એ ચોરતો ઘરનોને ઘરનોજ છે; પણ કામ ઘણુંજ પકુ કરેલુ છે. હું તમને કહું તીમ તમશથી પકડાયે નહી; વાસતે એતો એની ઊપર કંઈ તમારે વાલીયું કરાવું જોઇએ. જેથી ચોરનું કામ પોતાની જગાપરને જગાપર જ રહે; તીઆંથી તે આગળ બીજી જગાપર વધીજ ના શકે.

હાંસીબાઈ—(ગંગારમની કહેલી વાત ખરી માની ડોકી હીલવતી હીલવતી કોલીબાઈ શામે જોઈ ગંગારામને કહેછે) હા, બા, હા, જી—કંઈ કાળી નથી તે

થી તે તમે કેહોચ તેમજ કરવું જોઈએ, એ તમે કેહોચ તે બરાબર છે. એ એ ના ચેન ચાલ ઉપરથીજ ઘણીજ પકીને હુશીઆર લાગેચ.

ગંગારાંમ--અરે ગમે હેવી પકીને હુશીઆર હશે અને એનું કામ પણ કીધેલું પકું હશે; પણ આપરે હીંઆ કીયાં કાચા છીયે.

હાંસીબાઈ—અરે બાવા !! પણ એનેને એની માય મરી ગેઇ તેને તમે હજુર નહી જોએલી હોશે.

ગંગારાંમ—અરે જોએઆં જોએઆં ને ઓળખીયાં ઓળખાયાં, છાણા બેશો છાણા, હીંઆં કાંઆં જોશી કાચા પોચા છઇએ, હમના આગ્યો બેહતાન જો મુકી દઊતો આએ શહરે અંગાર અંગાર થઇ રહે ને બાહાવન વીરો જો છોડું તો એને થારી મુંબાઇ

ની અંદર છુટે ચોટલે અને વગર વસ્ત્રે ઉંઘાડે નાંગી નાંગી દોડાવું; પણ એથી તમારૂં ઘર ભાંગે ને તમનેજ પીડા ભોગવવી પડે માટે તેમ કરવું નહી જોઇયે; વળી એવી એવી જાત્રા ડાકણો ને હજારો ચુડેલો હીઆંજ બેઠાં બઠાં બાંધીને શીશામહી ઊતારી દીધીયેકે તો એનાતે શા ભાર રાખું ?

હુંસોબાઈ—હા બાવાજી, તે તો ખરૂંજતો, તમેતો જોશીનાજ દીકરાકે એ કેની; પણ હવે કંઈ તેનું કીધેલું નાપેતુ પડે તેવું કરોતો ઠીક. તમારી મેહેનતનાં પંદર પચીશ જે બેસસે તો તે પગે પડીને આપશું.

ઉંગારામ—હા; પંદર પચીશનાજ કામ હશેતો તેને જે આવું પડું કામ કીધું છે તે કઈં પંદર પચીશ માંજ કીધું હશે. રૂપીઆ શો બધા તેણે ખ

રૂપીયા હશે તારે કોઇએ કામ કરી આલીયું હશે. હવે પછે જોજો કે એ કાંમ કેવું કીધું છે તે તમને માલમ પડશે.

હાંસીબાઇ—વારૂં મરી જાંઉ જાણે એમજ સમજ જો કે એ ઘેર ને એ દીકરો તમારોજ છે.

ગંગારામ—પણ હાંસીબાઇ, પંદર વીશ રૂપીયાનો તો એક મંતરનો ખીલો, એ કારણસર બનાવવો પડશે; ને તેની માંહે શઘલી જાતની સોના, રૂપા, તાંબા, કલઇ, શીસું વીગેરે ધાતું મેલવી પડશે, તે કેહેવો કે એ પંદર વીશ રૂપીઆમાં કેમ થશે ? ને વલી તે તૈયાર કરવા પછે એક હજાર મંત્ર ભણવા પડશે તારે તેની મેહેનત નું પી કાંઇક મહને આલશો કે નહીં. વારૂ, આ બીજું સાંભળો વલી સાથ પનોતી પણ છે તેનો જોર આગલ વધો નહી માટે વલી તે સારૂ મંતરનો દોરો

આસવો પડછે, અને તેનું માદકીક પણ મતરવું જોઇશે તેનું શરૂ શું આલશો ?

કેશીબાઈ—ને બાવાજી બીલો શું કરવા વારે ?

ગંગારામ—(હશીને) બીલો શું કરવા કરી પુછોછો ! એ તમને ખબર નથી, હાંસીબાઇ જાંણતાં હશે; પેલીએ જે તમારે સારું તમારા દીકરાને વશ કરી લીધોછે, તેથી તમે તેની તમારા દીકરા આગલ ગમે એવી ફીર્યાદ કરો ને તમારો દીકરોભી તેની કાંઈ તકશીર નજરે જોએ તો પણુ તે વશીકરણના જોરે જાંણતો નથી હોય તેમ ઉલટો તમુનેજ ઠપકો આપે, ને—

કેશીબાઇ—તેમજ થાએછરે બાવા, તેમજ થાએછ. અમેરો આમો દહરો—

ગંગારામ-શાભલો, શાંભલો, હજુર-

હાંસબાઇ—કેશીબાઈ તમે બરો

ખર સાંભળવા દેવો, વચમાં બોલોના—

ગંગારામ—તે તમારી વહુ જે ત
મારા દીકરાને કહે તે તેનું ખરૂં જાણી
સઘળી તકસીર તમારી છે એમ તે માણે;
માંટે એ ખીલો જે હું આલું તે
તમારા દીકરાના ઓરડાના ઊંબરામાં નજ
રી વેલા કોઈ જાણે નહી તેમ ઠોકી બે
સાડજો; કે જેથી તમારી વહુના વસીકર
ણનું જોર નરમ રહે અને પછે તેની ત
મો જેવી ફરીઆદ કરશો તે તમારો દી
કરો ખરી માનશે; પણ તમે તેના ઓર
ડામાં જઇને ફરીઆદ કરશોમાં કાંક તમા
રી વહુએ પોતાના વરનાં પલંગના પગની
નીચે જે વસતુ દાટેલી છે તેથી તેનો જોર
આખા ઘરપર રહેછે. પણ તે ખીલો
ઉંબરામા તમો મારશો તેથી તેનું કરત
ક તે ઓરડામાંહેજ રેહશે, ઓરડાથી બા
હેર એનું કાંઇ પણ વળશે નહી માટે તમે

જે કહ્યો તે તેનાં ઓરડાની બાહારની જગા પર અને કોઇ પાકા માણસના મોહોડાંપર કેહેજો, કેમકે બીજાં માણસે નો વશી કરણને અંતર થાશે એટલે તે સાંભળશે.

હાંસીબાઇ—કેલીબાઇ, ધોલીઆના પાય હેઠે કંઇ દાટેલું એવણુ કેહેય તે કંઇ દાંટતાં મુકતાં તમે નથી જોઈતું મરે !! તે વખતે તો નહી, પણ એટલું થાએઉ તોબી કંઇ નજરેજ નહી પડ્યાઉ !!

ગંગારામ—હા, તે તે એવણુની નજરે પડ્યુ હશે ની ?

કોલીબાઇ—હાબ, મારી શું નજરે પડે આખા આખા દારા ઓરડાનાં બારણા બંનના બંન રાખે તાંહાં હું શું જોતીતી ને હું શું જાણું કે મરતાં મુઇ શું કરવાની ને શું નહી કરવાની છે વાશતે જોવા જાઉ ?

ગંગારામ—પણ તે વરવે તમારી

નજર આગળ કરે તોપી તમે તેનું જો-
ઇજ ન શકો. એતે શું કાંઇ રમત હશે
કે બીજાની નજરે દેખી શકાયે? કાંઇ ત
મારૂં વલે નહી.

હાંસીબાઈ—વીલીઆ તરેનું દા
ટેલું કાંઇ નવરી વખતે કાહાડી લેઇએ?

ગંગારામ—(કોલીબાઇની શાંમે
જોઇને) અરે! તેને તંમે કાંઇ અડશો બ
ડશોગ; ને જો કાંઈ અડશો બડશો તો
હેરાન થાઇ પડશો હો. એતો ઘણુંક દીનું
મજબુત થાઈ પડી ઊંડાંન જર ગાલેશી
છે તે કાંઈ તમારી નજરે આવશે નહી,
પણ તમારી વહુ કોઇ દી પીએર જાએ
તે વેલા મને બોલાવજો હું આવી મં
તરે કરી કાહાડી લેઈ જાઇશ, એનું મને
ઘણું કામછે.

કોલીબાઈ—મહરાં મુઝનું પીએર
કાંહાં બારીગામ ને હીંઆંથી જવાણી કેઈ

આનમમાં, એના સાએ બામતા મરી ગીયાંચ. હવેતા એનથી હું આરકું નહી તા તે ડ.ટેલાંને કાંહાં હાથ લગારવા જાઉં.

ગ્રગાગુમ—પણુ હું આલુ તે બીજા તમા ઊંપરાપર ડાકી બેશાડજો એ હવે તેના કાંઈ ફીકર નથી. તમારે કાંઇ તેને હાત લગાડવાની જરૂર નહી, બેઠાં બેઠાં જે.એવાં કરે ને આજે હું કાંઈ તમુને આલું તે લોબાંનુ ધુપાવી તમારા ઘરમાં ફેરવજો પછી જો જો કે એટલા થીજ ફેરા ફેર તમને નજર આવશે. જરા ફીકર માં કરો.

ક[illegible]ાઈ—વાર બા તારે તો મ[illegible]ણું જ સારું.

[illegible]ગુમ—આ લોકનાં લગણ જે ણે તમને જોઈ આલીયાંછે તેજ બોટાંછે પછે તમારું ઘર તે કેમ છુપ્પી રહે? એ છે આમથાની પરખ સકશીછે ને કુશી વડુની

મોધુન રાશીકે વાસતે એ લગણ થતાંજ ન જોઇતાંતા.

હાંસીબાઈ—અરે બાવા રાશની નહી જોઇતી ને વાંસની નહી જોયેતો એતો કોઇને પુછાઆ, જોએઆ વગર દોરા દોગા કરી 'ઘાવે ભેંશ ને ધેર મુશ' કરી નાખીદે.

ડોસીબાઈ—હા મર, એવણ કેહેચ તેમજ થાએછે ચ.—'લંકાપાં લાગી ને ધોઆમાં વર.' કાએકે એ મુંહતો એની માએ સાથ ગામમાં ઉતીને એના બાપ સાથે મારા વરને કંઈ ઓરખાણ પીછાણ હોથી તેથી તેવણે રાસ મુરત જોવરાવીઆ વગર કારજ કરી દીધું, ને એ દુકતીનું તો મોહોનું બી મેં નહી જોઈતું કે કેવું છે ને કેવું નહી, તારેતો એ ઘણીજ નાહાયલી ઉતીજ.

મંગારામ—તે શું નાહાનાં નાહાનાં

પરણે તેથી શું એવાંજ હશે કે ? તમે વળી કાંઈ પેલા સુધારાવાળાની વાત લાવયાંચ કે? એવા નહનાં નાહનાં બચ્ચાંનાતો મેં કાંઈ લાભ લગાર જોઈ આલીયાં હશે પણ તે ત મારા ઘરનાં જેવાં હશે કે? એમ નહીં, પણ તે ઘરે સુખીજ થએઆં હશે.

કેસીબાઈ—ખરૂં ખરૂં, પણ પનોતી સાંજે પાયેનીછે ? શુંનાને કે લોરાંને પાયે નાછે તે જરા કેહેવો.

ગંગારાંમ—(અંદેશા ભરેલાં ડોળ થી ઘણો વખત વીચાર કરી) બેરાંમશાનો બારમો શનીશચરછે માટે હરી વરશની શોનાંને પાએની પનોતી છાતીએ બેઠેલી દીશેછે તેનાં છ માશ ગયાછે તથા હવે બે વરશને બે માશ રહેઆછે. જે છ માશ ગએઆછે તે ઘણા ભારી ગઆછે. શરીરથી દુખી, પઇશાની તંગી, ગંન ઉદાશ ને પોતાનાની સાથે વગર કારણે કંકાશ કરાવે.

કોલીબાઈ—હા બા હા, એમજ છવું, રોજ કંકાશ; રોજ કંકાશ આલીગાજ ક રતોતો ને અનાયાની એમજ છે પણ મા ઈ સમજ નહી પરતી કે શું છે. એની પનોતીનો અભાગની બરીચ ને વલી સા થે કમજાતના જનેનાંનું આએ દોજખ માં જવાનું કરેલું માલમ પરી આઉચ.

હાંસીબાઈ—વારં, ઘરે કેવાછે મરે?

ગંગારામ—એ ઘરેજ નરથાછે તા હારેજ પનોતીની બેકી કેની? શાહુનો ઘ ર બેઠેલોછે તે અઢાર માશ શુધી રેહેશે.

કોલીબાઈ—તારે વરી અનુ કેમ કરવું વારં?

ગંગારામ—શાહુનો પાઠ તથા જાપ અને વાંન કરાવો; નહીતો પીપળની પ્રદ ક્ષનાં કરાવો; એટલે શાહુનો જોર કમી રેહેશે.

હાંસીબાઈ—તેતો મઈ તમેજ કં

મુ તમારી સમજ પરમાણે કામ કરો તા રેજતો, બાકી હીયાં આમે શું સમજતાંતાં.

ગંગારાંમ—હું તો હાલ બીજા કાંમામાં રોકાયોછું તેથી મારો એક બીજો સગોછે તેને હું કહીશ; પણ તેની મેહેનતનું જો તમો બરાબર દાંમ આલવા કહો તો હું તેને કહું.

કાંસીબાઈ—હા, બા, વરી તેના પાશે મેહેનત કરાવવું નારે શું તેના મેહેનતનુ વરી નાહી આપશું ?

ગંગારાંમ—તાયારેતા ઠીક, બેસો હું આવુંછું ✝

[ગંગારાંમ બીજા ઓરડામાં જાયછે.

✝ હમેશાં ધુતારાઓ વેહેંમીઓને ભગાવી પોતાના મોટી મેહનતનુ કારણ જણાવી તેઓ પાસેથી નાંણાની મોટી રકમ ઓકાવવાની તાલમેલ કરી આગલથી બીજી જાએછે, કારણ કે જેથી પેલા વેહેંમીઓને શું આપવું કે શું નહી તેના વીચાર કરવાની એબ્જાંને તોગવાઇ મળે; તેજ કારણ મજકુર ધુતારાને આ ભોળી બાઇઓ આગલથી બીજી જવાનું સમજવું.

કોસીબાઈ—(આસતેથી) હાંસીબઈ હવે એને શું આપવનું કેહેછે? એ તો ઘણોજ મોહોટો બુક ભરવા લાગતો હોય તેમ દેખાએચ !!

હાંસીબાઈ—પણ હવે તેનું કરશો કેમ; જે જે હેને કેહુ તે તો આપવા ન જરુર આગર અપરે ઘરમાં જોઇએચ; તારે કાંઇ તે એનું એમજ ઉપાયે વગર રવા દેવાએલું ચાલવાનું છેજ કે? એમનો કાંઈ રવા દેવાતુંબી નથી ને તેનો ઉપાયે કરાવવા વગર ચલાવાતુંબી નથી. વાસતે ધુર નામી કંઇ ચાલીશ પચાશ રુપીઆમાં પતાવશું.

કોસીબાઈ--હા, માયે હા ગલો રાની જણીના ગલોરા પકરાઇગ તે, કાંઇ મુકાએચ, કે કાંઇ પેટમાં ગલાયેચ? મુકી છુટીયેચ તો પેલા સાંકની કાંણી કુખી રહીયેચ, ને જો ઉપાયે કરાએચ

તો વરી એ ભારી ખરચનો બોજો ગસરના નો થાયેઓચ.

હુંસાબાઈ—ભારી બોજો થાવો કે હલકો બોજો થાવો પણ જારે આવી મોહો કાંનનીજ વાત માલમ પરી આવીચ તારે તો મેલો છુટવાને બદલે એ ભારી બોજો બી ગસરવો પરશે. પણ વલી એની પાસે તો 'તુરત દાન ને માહા પુન' જેવું કામ છેજો હો—તમે કંઇ નાંગું સાથે લાગે આંચ કે ?

કોલીબાઈ—સાથે તો હું પચાંસેક રૂપીઆ લઈ આવીચ, ને અમણા માંગે તો એટલાજ આપશું તો એ પતશે.

હુંસીબાઈ—હા, હા, ને અમાણું તો એટલાજ રૂપીઆ આપશું, બાકી રૂપીઆ આપરૂં કામ થશે ને બીજી વખતે આવશુ તારે આપી જઇશું, એમ એને

બી કહેવાનું. તમારો ને મારો બોલ યાદ
વાનો એકજ રાખજો હં.

(ગંગારામ પાછો આવેચ

હાંસીબાઈ— (હસતાં હસતાં) ગંગા
રામ, હવે કંઈ સમજીને રસતો દેખારશો.
કે દુઃખતાંની ઉપર દાહામ દેશો ? તમારી
મેહેનતનું શું બેશશે તે કંઈ ખબર કેશો ?

ગંગારામ—જોવો, બાઇ હમો કંઇ
હીંઆં કોઇનાં દુઃખપર દાહામ દેવા નથી બે
ઠા, પણ કોઇના હાતે જેનું માંથું થીયું હ
શે તેનું કીલીયાણુ થાએ તેવું કરવા બેઠા
છઇએ. કોકનાં દુઃખપર દાહામ જો દીયે
તો પછે અમારા ઘરનાં ઉમરે કોઇ આવે
નહીં. બીજાં લોકો પાસેથી હમેતો ઘણુંએ
કમાઇ છીએ ને કમાઇશું; પણ તમારૂં તો
કાંમ ઘેરવટ સરીખુ જાણીને કહીયે છીએ કે
તમારે જોઇએ એ આલજો, જાવ—પછે કાં
ઇછે. પણ મેં તમને કહેલું તેની યાદછે કે,

પાંસેક રૂપીઆતો બીલા બનાવા ઉપર લા
ગીએ: હું કે—

હાંસીબાઈ—હા, પણ એ બીજાનું
ને તમારી મેહેનતનું મલી ચાલીશ રૂપીઆ
આપશુ.

અંગારાંમ—તમે ચાલીશ રૂપીઆ આ
પવા કેહેવાચ તેથી હું કાંઇ ના નહી પાડ
તો, પણ એ કામ કાંઇ મારે હાથે કરવું
નથી; પારકે હાથે કરાવી દેવું છે, તે મેં ત
મને પછેથી કહીયું છે; વાસતે પચાશ રૂપી
આ આલજો; એમાં કાંઇ મારુ રેહેશે ઘ
ણી થવાનું નથી; એતો ભગવાનજીના લાક
ત રાંમજીને સારૂં છે વાસત પરબારે પર
બારા તેને આલી દેવા પડશે. પચાશ તે
કાંઈ ઝાઝા કેયા નથી; હવે કંઈ બોલશોમાં, બી
જાં પાસથીતો બશે રૂપીઆ લીજીએ.

કોલીબાઈ—અરે, જી, પચાશતો
પચાશ પણ એ કામ તમારે હાથે કરોતો

થીક, હમારો કોઇ બીજાપર ભરોશો નથી.

ગંગારાંમ—તેની કાંઈ તમારે ફીકર કરવી નહી, એનો થપકો મારે સરછે એમ સમજવું. હું પોતેજ એ કાંમ કરી દેત પણ મારી પાસ હાલે અતી ઝાંઝાં કાંમ કરવાનાં પડીયાંછે ને વલી કાલતો મારે થાં ને જાવું પડશે. તીયાં કોઈ ભાઠીઆંણી અને વાંણીઆંણીને તંટો ચાલીઆ કરતો હતો, એવાંમાં વાંણીઆણીને હંમેલ હતા તે છુટી, ને તે શુવાવડીજ મરી ગઇ, જેથી તે હાંકેન થાઇ પેલો ભાઠીઆંણીનાં દીલમાં ભરાઇ તેને આજ છ છ માસ થીઆ હેરાંન કરેછે, તે કાઢવાને તેનાં સગાંઓએ મને બે હજાર રૂપઇઆ આલવાને કીધું છે, વાસ તે તે કાંમ મારે કરવુંછે. બાકી કેટલીક ચોરીઓ થાઈચ તે પકડવાની છે.

હુંસીબાઈ—અમે તો તમારા ભરોશા પર છઇએ; જોઇયે તમારે હાથે કરો

ને જોઇયે પારકા હાથે કરો; પણ વાત ત
મારે માંથે છે.

ગંગારામ--કાંઇ ફીકર માં કરો, આ
જે હું તમને કંઇ આલુધુ તે તમાર
ઘરમાં સવારમાં લુબાંન ધુપાવોછો તેના
જગોયાએ તે આતશાપર મેલી તમારા
હાથે સગલા ઘરમાં ફેરવજો ને પછી
જોજો કે એથીજ કેટલો ફેર જણાયેછે. ૫
નોતીનો જોર તેની જગાપર રાખવા સારૂ
દોરો તરણ ચાર દીવશામાં કરી આલીશ વા
સતે તેના. માંદરીઆનું નાણું પણ આલી
જજો. (અંદરના ઓરડામાં જાઇ તરણ
ચાર જાતની મેલવણી કીધેલી ખુશબોદાર વ
સ્તુની ભુકી લઈ આવી, હાથ મોંહડાં આ
ગલ કરી, ફુક મારતો મારતો ને મનમાંને
મનમાં જોરથી ભણતો ભણતો ઘણે વારે)
કાલોબાઈ લીઓ, જોજો, સંભાલજોહો; મ
હીથી કાંઇ જરાએ માનુ વસતુ પડી ના જા

ચે ને કોઇનાં હાથમાંએ નહી જાયે, નહતો કોઇકનાં હાથમાં જાશે તો તે હેરાન થાઇ પડશે. અને તમારા ઘરમાં કોઇપ માટીડા આગલ અથવા કોઇ ભારતો આ ગલેબી વાત કરશોમાં. જો શંભાલજો બો લશોમાં—હં: ખબરદાર.

હાંસીબાઈ—વારૂ બા, પણ આજે તો એનાણુ પાસેતો પચીશરાજ રૂપીઆછે તે લઓ ને હમણા તમો બે દારા કાંમે જવાના છેઓ ને હમુનેબી કોઇ મરી ગીયુચ તાંહાં બેસવા જવા રોકાવાનુંછે વાસતે ચાર પાંચ દાહારા પછી દોરો માંકરીયું લેવા આવશું તારે બાકીનાં રૂપીઆ તમુને પગે પરીને આપી જઇશું; તમો કંઇ ફીકર ના રાખતા હો મરૂં (કોલીબાઈ સામે જોઇ) કોલીબાઇ એનાનુને રૂપીઆ આપો.

કોલીબાઈ—(આપીને) લેવોજી; બીજા રૂપીઆ હાંસીબાઇએ કહીપુંચ તાહરે કુ

લમાં ઘાલીને આપી જઈશું હો મરૂં, તમે કંઈ બીજાના જેવાં હમુને સગ.જતાંનાં જો.

ગંગારાંમ—(લાંબો હાથ કરીને લમ્બે છે) કાંઇ ફીકર નહીં; પણ તમો ચાર પાંચ દી પછે આવો ત્યારે સાથ લેતાં આવજો હો—બોલાને આલવા પડશે; આજે તો ત ને સમજાવી કહીશ.

કોલીબાઈ—હારે મરૂ જરૂર લાવશ.

ગંગારાંમ—વારૂં તમને કાંઇ તસદી આલુચું તે કરજોની. હીઆં તમારી જાત વાલા કેટલાક ભાયેડાઓ આવેછે તેમાં કા ઇ કાઈ બુટ મોઝાં પેહેડીને આવેછે તથી તે વોને આ ગાડીપર બેસવાની ઘણીજ અરચં ણ પડેછે માટે તમારા ઘરમાં બે ચાર જુની ખુરશીઓ હોયતો તે મોકલાવી આલ જોની. જો તમારા ઘરમાં ના હોયતો કાઇ સુથાર ઓલખીતા હોયતો તેને કેહેજો હું તેને તેનું દામ આલીશ, તમારે કંઇ તેની

ફીકર કરવી નહી. એક ઘડીઆલ વગરમાં બાહેરે જવા આવવા સારૂં વખત જોવા અ ડચણ પડેછે તેતો મેં કોઇ તમારા જેવાં બેહેન આવીયાં હતાં તેમને કીધેલું હતું પ ણ તેઓએ હજુર સુધી મોકલી આપીયું નથી, તેનીતો કાંઇ ફીકર નહી થાઈ રેહેશે, એમતો બીજું ઘંણુંબી જોઇએછે, દેશાથી દાશીએ એક રૂપાંની દાબડીબી મંગાવીછે તે બધું શરવેતે કીઆં કેહતાં ફરીએ, પણ ખુશીતો જરૂર જોઇએછે.

કોલીબાઇ--વારૂ મરૂ, આટલુ મા રૂં કામ થઇ રેહેવા દેઓ પછી હું એ વીશ રશ નહી, માહેરો જીવતો બધો બચાંપરછે તેથી કંઇ હમણા મને સુજ પરતું નથી તમો હમારૂં સારૂં કરશોતો હું તમારો બો લ ભુલી જવરા એવી નથી.

ગંગારાંમ--અરે એનીતો કાંઈ ફીકર નહી એમજ તમે સમજજો; હમારા હાથમાં

કામ આવીયુંછે તે કાંઈ શેવટ લાવીયા વી ના મુકનાર નથી. જાવો ફતેહ કરો અને નીરાંતથી બેશો. એ દાવતો મારા હાથમાં ન કડાઇબી ચુકોછે.

કોસીબાઈ—વારૂં મરૂં રજા માગ એચ.

ગંગારામ—આવીજો, આવીજો; ઘી રબાર તમારૂંજ છે.

હુંસીબાઈ—વારૂં મરૂં જઇએચ. (બને જણ ઉઠીને ચાલેછે તાંહાં) કોસીબાઇ જરબાઇને તાંહા જવા હું તમુને કેહેતીતીના તે સારૂં કાલે તમારે ઘેર આવશું; ને હમણા તમે એખલાં ગારી કરી ઘેર જાવો. હું કોબાઇ કાંણીના કોજી ઘણોજ પેથા—તથા જેવો થઇ રહીયોચ તેને જોવા બેતના ડી જાઉંચ, ને તાંહાંથી પછી માહરે ઘેર જ વશી.

કોસીબાઈ—આજેતો સાથે આએ

આંચ તે સાથે રાથે ગાડીમાં બેસી ચાલો, પછી કોઈ દાર જજો.

હુંસોબાઈ—નહીરે૭, છતી હીંઆં સુધી આવીચ તે જરા પગ મારી દોરતી કે જતી આઉં. ઘણા દાહાગ થયાની ગોઈ ન થા તે ખરાબ લાગશે ને માહરો ૭વ માન તોબો નથી; તમે તમારે સધાવો મરૂં.

કોલીબાઈ--વારૂં તાહરે કાલે જરૂર આવજો. તમારી દુશમનને આએ ધકે લા પછાગ પરેચ તે માફ કરજો હું મરૂ.

હુંસીબાઈ—ઓ, ઓવારૂં રે એમ માફ શાની કરજો. ટપકા ને પેલું પરીકુ સ નતારીનં લેઇ જજો ઓ, પેલીની નજરબ જર પરે નહી. હું જાઉચ.

કાલીબાઈ—આવજો માએ, આવજો માએ.

(બંને જણ છુટાં પડી જાએછે.

—•—

પ્રકરણ ૪ થું.

—o—

બેહેરામશાના ઘરની ખરચી.
પરવારતાંઓની પંચાત, કોલીબાઈને ઘાટ.

ખમનબાઈ, રાંણીબાઈ, ચાંદનબાઈ, કુકીવહુ અને કાંહાંનજી.

[કુકીવહુ મુગી મુગી બેઠીચ, અને બાજાં ટાહેલાં ચલાવેચ તે કાંહાંનજી આવી, ઓટલાના બાંકપર સુતો સુતો સાંભલેચ.

ચાંદનબાઈ—રાંણીબાઈ, તમે કંઇ જાણીઉં કે? પેલા દમનવાલા દાયાભાઈનું ચાર માલનું ઊચું ને કીલા જેવું પોહોરૂં! નવું પેર રાતનાં બરોબર બાર વાગતાં એકાએક પરી ગીયું જો! ને તે વખતે આવાજતો એવો મોટો થાયો હતો, કે હું કેહેવુંચ કે એવો આવાજતો

ખાતી કોપની વખતેબી થાતો નહી હોશે! તમે સાંભરીયું તું કે ?

રાંણીબાઇ--અરે! હારે હા ! મો રેતો આપરું ઘેર ને વગી બધાં મો સાનાંનાં ઘેરેબી હીલીયાંતાં તે શું ! પણ એ રાતનાં બાર વાગતે પરીયું તું નહીં જો, મેં તે વખતે ઘરીઆલ જોયુ તું તો તેમાં બરાબર સવાબાર ને એક મી લીટ ઉપર થએલી હતી. ને વગી એ ઘેર નેતો, પાંચમું કાતરીયું ને છઠી અગા શીબી હતી જો; પણ પાંચમું કાત રીયું તે પાંતરીશ માર જેવું !!! ને છઠી અગાશી તે ચેતાંલીશ માર જેટલી ઉન ચો દેખાતીતી જો ! હા મરે—

ચાંદનબાઇ—ઓ ! હારે ! એવું ઉનચું ને હેવું પોહોરું ઘેરતો આખી દ નીઆમાં કોઇનુંબી નહી હોશે જો ! વગી ઉનચું તો ઊનચું પણ કોલાબાની

દાંડીથી દશ ઘણું ઉનચું; ને પોહોરૂં તો પોહોરૂં પણ પીજપીજાંઉના પારથી વીશ ઘણું પોહોરૂં ઉતું !!!

બમનબાઇ—એ ખરી વાત હોશે, કેમકે થોડા દાહાડા થાએઆ વારાપોરીના જાતરાનું ઘહરાણુ થયુંતું તે એ ઘેરના છાપરાં પાસેજ દેખાતુંતું તેથી બધા મોહોલાંનાં બઇરાંઓ, ખાંડણીઆંના સ ગણ જોવાં ગીયાંતાં તો તે લોકો વાત કરતાં તાં તે મેં સાંભલીઊં, કે એ ઘેર ઊપરથી બધાં શેહેરો નજરે પરેચ અને—

શીરીનબાઇ—અરે! બધાં ! શેહેરો શું જો; તાંહાં જો તમેબી ઊપર ગીયાં હતે તો તમુને તાંહાંથી બધી દુનીઆઓ નજરે પરતે !! અને બીજાં બધા મેરો તો જાણે જમીનમાં દતાઇ ગરક ગીયાં હોએ તેની તેમ જણાંતે !! એટલું બધું એ ઘેર ઉનચું ઉતું !! હું તો જોવા ગે

ઈ તારે જરાવાર અગાશીપર ઉભી રહલાં તો મહને ઉનસાન ને લીધે આંખે અંધારી ને મગજે ફેર આવી ગેઈ; પરી તાંહાં પવન તો એવો જોરથી ઉડી ઉડી ને આવતોતો કે તેથી તેજ પળતે આંગમાં થર થર તાહર બરાઈને લખલખુ અફરી આવું; તવીજ હું તો હેઠે ઉતરી ઘેર આવી, ઓઢી પોઢીને સુઈ ગેઈ, ને પછી—

ચાંદનબાઈ—જમનબાઈ, અમે ઉપરથી જોયું કેનીતો ચોપાટીના દરિઆમાં ઓંબી દેખાતાંતાં! ને શીતર દરિઆમા ને અતર સગરી ગણીતી! વરી દરિઆમાંની પારપર ગીત બેહેલા જનાતાના, ને જો એક વાર જેટલું એ ઘેર ઉનચું હોતે કેનીતો દરિઆમાંની અંદરનાં રવાંનોબી દેખાતે જો!

રાણીબાઈ—અરે શું! એક. વાર

શું કો! એક પેહર એટલુંજ જો ઉઘાડ્યું હોતે તો રડવાનો દેખાતે! ગાડીમાં દીવા બળતાતા, તેના આગે જોયો તો! વારૂં, ત્યાંહાં ગુલમોહોરના ઝાડપર ફુલ ફુટતાંતાં તે તમે જોયાંતાં કે?

અમનભાઈ—બળા જાણે મારી એટલું ઊનચે પહરે કાણુ ને ઉપર જઈ ને જોય કાણુ, પણ મેં તો ઘરેજ જો યેલું તારે એ ઘેર એવું ગાવાગનું લાગ્યું, એવું સોવાંમનું લાગુ કે જાણે જાણે, નરૂં નરૂં, ભેડેસખાંનું, ને તે જોઈ, ખોદાએ પાસે હેવી દુવા માંગી કે જો મરીએ ને હીઆંજ સાહેબ ઉઠાવેતો નરાં જાણે ભેહેસખાંનાંમાંજ ગીયા!!!

કાંહાંનજી—(ઓટલાપર સુતા સુતા) અરે; ભેહેસ્ત ખાંનાંમાં કે ભોંહેસ ખાંનાંમાં જવા માંગે?

અમનભાઈ—(અચરત થાઈ) અરે! વરી એ કોણ મુવો!

ચાંદનબાઈ—(હસીને) અરે, એ તો પાસેનો કાંહાંનજીછે કાંહાંનજી.

બમનબાઇ—મુવા ઓટલા ઉપર પરીયો પરીયોજ, તારી ડોસીને ભેંસખાં નામાં મોકલેચ કે? તું ગાંમ, જાને પછી તેને મોકલાવ. તું તો હુંઇછે તો તાંહાં તેની ખાંધ કોણ મારશે?

રાંણીબાઈ—અરે, કાંહાંનજી મુવા આવ, હુંઇ આવ.

[ઓટલાપરથી કાંહાંનજી આવેચ

કાંહુંનજી—(બમનબાઇને) અરે. નાની બેહેન, તું કાંઈ ગુહુસો બુહુસો ના કરતી હો; એતો માહરા ગાંમમે કેના એક ગંગલો કરી ગવલી છે તેહની હવા લાગ્ય બેહેંછે; અને તેને હારૂં તેણે હવા સો મારનું એક ઘેર બાંધેલુ, વે પર હાત મારનું કાતરીઉ ક્રીધેલુ ને ત પર હતર મારની અગાશી બાંધેલી, વગ્રી

તેને માંથે એક કોહાનું પોરૂં છાપરૂં લાએલું; તે જો જોયઉ હોએ, જોઈઉ હોએતો એવું લાગે, એવું લાગે, કે જાંણે નરૂં, જાંણે નરૂં બેહખાંનું, પણ અમારા ગાંમના લોકો તેને મેંહેખાં નું કરીને બોલએ ને તે પરથી હું હ મજીઓ કે તમે લોકો તેહેની વાત કરતાં હોઓ વાહાસતે હું બોલેલો કે બમનબાઈ ને આ હરવે બેહેખાંનાંમાં કે મેંહે ખાનામાં જવા માંગે?

રાંણીબાઈ—અરે, મુવા, અમેતો પેલાં દમનવાલા ડાહ્યાભાઇનું ઘેર ગરી ગીયું તેની વાત કરાએચ. તાંહાંવરી—

બમનબાઈ—અરે મુવા કંઇ તારા બાપેની સવાસો મારનું ઘેર જોયુંતું? જા, જા—મુવા જા—

કાંહાંનજી—તારે ઉં, હું કંઈ ખોટું બોલેલો કે? વારૂં તઇએ તમે

ચારમાર, પાંચમું કાતરીયું ને છઠી હગા
હી ઊંતી તે ઉપરથી, બધો દુનીઆંઓ
ને દખમા ને ગીલી હઉએ દુરથી કેમ જો
એલાં ? ને હગરીમાં દીવો કાધેલો તે હ
ઊએ કેમ નજરે પરેલું, હેં—

ચાંદનબાઈ—ધુર તારે મોને. તેં દારૂ
ફેરી જઇને જોયું હોતેતો તું ને મુવાને
કંઇ નજરે પરતેકેની.

રાંણીબાઇ—અરે ! મુવો એ જો
તો જો સમજતો; તમે કોણના સાથ મા
થું દુખવોચ, મુવો 'ગામરીયો બોચ, મં
ગાવીએ ખુરસી ને લાવે કોચ, તેવો તે
તે વરી એ શું સમજતોતો.

કાંહાંનજી—હં હં, જો, હેરીતો જો,
હેરી ! ! !

બમનબાઈ—હા, હા, અમેતો શે
હેરી, અજબત શેહેરી.

કાંહાંનજી—હા, હેરી, હં દાહની,
હેરી-પુત્રે છું.

(પાછો ઓટલાપર જઇ બાંકપર સુવેછે.

બમનબાઈ—બેસની મુવા, જાએમ કાહાં; વરી કંઇ જુઠી સાચી હાંકની ?

શંણીબાઇ—અરે, મુવા એ જવા દે વોની. પણ એ ઘેર કેમ પરી ગીયું ? મેંતો સાંભલીઉ કે ઊચુ ધાણું તેથી પવણના જોરે પેહેલાં બધાં છાપરાં પરનાં નરીઆં ખખરી ખખરીને આશમાન ઉપર ગીયાં ને પછી બારીઓના કાચો ભાંગી અંદર પવણ ભરાયો તેથી ઘેર ઊખરઇ ગીયું. વરી કેજે—

ચાંદનબાઈ—અરે નહીરે માએ, એ ઘેર બાંધવા કોઇના માથાપર આપીયું કેની, તે મુવાઓએ દગોકરી લાકરું બધું શરેલું લીધું, ને તેમાં ઊધાઇ પાકી, બારવટીઆ કોરરી ખાંધાં, ને ચુંના રેતાને ઠેકાંણે બધુ મટોર વાપરેલું તેથી ચોમાશાંનું પાણી પચી પચી ને ઘેર ફશકાઇ પરીઊ, આએ એમ થાઇયું—ને—

બમનબાઈ—અરે ! નહીરે નહી, આવું ભારી ડુંગર જેવું ઘેર જેને પીસ ટાલથી મારીયું હોએ તોભી પરે નહી, ને તોપથી ઉડારીયું હોએતો કદી ઉડે નહી તે ઘેર વરી પવણથી પરે કેમ જો ? જોવોની હમારે તાંહાં ભીખાદાર બેંશાંગીઓ ભણવા આવેચ, તે કેહેતો તો, કેજે એ ઘેરની જગાપર અસલ તો મોટો તલાવ હુતો ને તેમાં બેંસાસુર ઊતી, તેથી જારે એ તલાવ પુરી ઘેરનો પાયો નાખીયો, તારેજ તેને તરણ ચાર વાર ઉખલાવી નાંખીઉં, તોભી એ લોકો કંઈ સમજ્યાં નહી ને મેહેલ જેવું મોટું ઘેરજ બાંધી નાંખીયું, પછી આએ—

શંણીબાઇ—હાસતો પેહેલાં તો એ જગાપર તલાવજ હુતોતો; પણ એવું બનવાનું ને વરી ચાંદનબાઇ કેહેચ તેમ

છોકરાં સુના વારાની સાથે સુવા નથીય! વારા કુમારે ને કાચવારા ઓરાઓથી દ ગો કીધેલો દેખું; કુમાર સુતો મટોરીમાં છતાં ભેગી કાચાં પાકાં હલકાં વા જેવાં ન લીયાં કરી લઈ આપો ને ઓરો સુવો લાંબીને ઠેકાણે સરેલા ધણીની લાઈ બ નાવી શોભાઈતાં ફુગારેલા કાચો જરી ગી યો, તે પવણે ભાગી ગીયા તેથી ઘેર ઊ ગારૂં પરીને પવન ભરાઇ ગીઓ. ! ! !

[કાંહાનજી ઓટલાપરથી આવેચ.

કાંહુંનજી—(સદરો ઊંચકી; પેટ પસવારતો પસવારતો) હુંગરાના હાએબ, હુંગરાંનાં, અજારો આજાર હુંગરાંના. આ હીઆલાનો પવણ તો એવો હીતલ ફુકે કે મૌણહના મોહોડાંને દુઃખ કે દરદ કંઈયે થાએ નહી તેથી જીએ કરી, વાહા પવણ બોલ, વી, હંધાં ઘેરોના ઘેરો ઉડારી નાખેતો!! તેમાં વલી એકતો ભીખાદારની મીંહેંહાહુર

ને લાવેલી (બંધા હશેચ તેથી) હં હં-

બમનબાઇ—વરી, મુવાના પેટમાં એનાં ગાંમનો વા ઊભરઇ આઓચ. હં; તારી બાઇ બપાઇનું સીનું સરે, સધાવ

કાંહાનજી—મારી બપાઇ નેતો બે હે, તેતો ગુજરીબી. ગએલી ને બાઇતો બીચારી અમણા કોચપેર પરી પરી ધ ણીનેજી માંગી ઊગે કાહારતી ઓહો પણ આ વાતે તમને કઊનો લાગેલ. કે પાહેરનું પાંનહેર ને પાંનહેરનું પાંચ બાંડી કરી લાઓ; હેં પેલા મીયાં હંઈ બાર કોહોનો માદવો બાંધો તે કંઈ નદી નાલું નરતુંએ નઊ કે?

રાંણીબાઈ—તું હવે હંઇથી ઊતાવ રો પાછો થા.

કાંહાનજી—લે બા ચાએલા—

[ઓટલાપર જાએચ.

ચાંદનબાઇ—હેં એ અપાબાઇતો

અસલ દમનના રેહેવાશી હોશે; કેમકે તાંહાં સીવાએ એવણુની પાસે એટલી બ ધી દૌલત હોએ નહી.

બમનબાઈ—નહી રે દમનમાં શું ધુર બરીચકે, મારાં મકાઈ મમાઇ કેતા તાં કે દાયાભાઈના બાપ દાજી પટેલ અ સલ ડઇસરના રેહેવાશી; અને તેવણુ મં મભઈ આવી બાલાબીછના બાલનો ને બે શાશુરના સીગડાંનો વેલાત બાતે વેપાર ક રવા લાગા તેમાં લખો ને કરોરો રૂપીઆ કમાયા !!! પણુ થોરા વરશ પછી કંઇ ધણી ખોટ ગેઇ ને નાણું ખુટી ગીયાં તે થી માગનારાઓથી બીહીને દાયાભાઇ ઘ ણા નાહાલા ઉતા તે તેવણુને લઇ દાજી પટે લ દમન નાશી ગીયા તાયારથી તેવંણુ તાંહાં નાજ રેહેવાશી થાઇ પરીઆહતા પણુ—

આંદનબાઈ—હા, હા, હવે સમજણુ પરી, કંઇ થોરૂં ઘણું નાણું પાસે રા

બીઉ હોશે, તે દાયાભાઇ મોટા થયાથી તેવણને દાજી પટેલે આપી દમનથી મંમ ભાઈ પાછા વેપાર કરવા મોકલેલા, તેમાં કંઇ વરી પાછુ નવું જુનુ થાઇ ગીયુચ. આજે દાયાભાઇ પાસેબી જુવોતો કંઇ કરોરોના કરોરો રુપીઆ મળે જો!

શંણીબાઇ—એ દાયાભાઈ દાજી પટેલનો સઉથી નાહલો છોકરો કેવાય ને બીજા છોકરાઓને નહી ને સઘલું નાણું એવણનેજ કેમ આપી દીધું વારૂં? કંઇ એવણ ઊપર દાજી પટેલનું હેત ઘણું ઉતું કે શું?

બમનબાઈ—(અચરત થાઇને) અરે! હેતની વાતતો પુછોજ ના! એવણ પરનાં હેતની સાંભલેલી બધીવાત જો હું કરૂતો કેહેશો જે આએ શું! કેજે ડાભાઇ નાધલા ઉતા તારે તેવણને સારૂ ...ાં કેટલાં નાણા ખરચી છેક વલાતની

.લીગમથી રૂપાંના પાયાનો શુનાના ઝુલ નું પારણું ગાયે મોટી મેનતને મોટી મુશી બતે મંગાવીયુતું; વરી કેજે તે ઉપરતો હાથી હાથી જેતા બધે મોર બેસારેલા ઉતા તેને વરેતો કેજે કોણ જાણે શાણુ ઉતા ને શાણા નહી, તે કોઈથી પરખ્યાંતાં પરખ્યા યાતાબ્બી નહી; ને તે મોરો સંચાની કલ એકવાર દાબતાંતો આબો આબો દારો પારણાને એક છેરેથી બીજે છેર ઊંડીયાના ઊંડીયાજ કરતાતા! તેમજ પારણાનો ઝુલોબ્બા કલ દાબ્બીયાથી રાત દારો પવનની કાણી હીલીઆ કરતોતો. વરી–

[એટલાંમાં કાંહાંનજી આવેચ.

કાંહાંનજી—પણ તે મોરોની તગને કંઈ ખબરકે? તેનેતો મારે ગામના ગીલા આવેલાં તે તઈ ઊચકી લઈ ગેયલાજો!! એ મારૂજો નહી ગાનો તો શભાં ભરચો ને જાઈને પુછી જોજો.

ચાંદનબાઈ—હા, હા, વરી મુઓ તાર લેતો આયોચ, હં—અરે મુવા શભાં ભરચીની પાચેતો તારી માએ ઊતાવરી જાશે.

કાંહુાંનજી—મારી માતો દુર દેહ બેઠેલી તે તાંહાં હાંભલેખી નહી ને તારી ગાર તેને તાંહાં પોચેખી નહી, પણ ઉં કેઉ તેતો તને ઉતાવલી પોંહોંચહે ને લાગહે·

ચાંદનબાઈ—મુવા એમ નાહી પોહોચશે તો આગની ગાડીમાં મોકલાવશુ; નાહીતો તાર કરશુ તો તે ઉતાવરી જાઈ પોહોચી તેના તોટાને વરગશે.

કાંહુાંનજી—જે મારી માને કેહે, તે ને મારા ગામની હુનાલાની હીતલાદેવી ને ચોમાહાંની તાપી માતા બહડી લેઈ જાહે. મારૂં કેવાનું ભારી પથરા જેવુંછે તે હઉને ભારી લાખે.

ચાંદનબાઇ) ઓવારૂં ; ઓવારૂં ;
રાંણીબાઈ } હમારાં બધાં પરથી
બમનબાઈ) ઓવારૂં ; મુવા તારા
કરતાં હમારી ગાર એકેક અધમન અધ
મનની બારી કે તેથી તારૂં પેટની ફાટશે.

કાંહાનજી—અરે, તમારી ગારે પેટ ફાટતાં ઘણો વાર લાગે, પણ મારૂં બોલેલું તો કદી કોઇને વલગીયા વીગર રે રીયે નહી. ભુત મુકે, ડાકેન મુકે પણ હું કદી કોઇને મુકુ નહી, અને જો કંઈજ નહી કરૂં તોપે રાતનાં તેહેને હપણામાં જાઇને બીહીવરાઉએ ખરો.

ચાંદનબાઈ—તારૂં બધું તુને, હમારી પરથી ઓવારીઉં. મુવા જો હમુને કેહેશે તો તુને સાત સાત ગોદરાં ને સતર સતર સુજનીની તાપઓંબાર આવશે.

[શરવે હશેચ.

કાહાનજી—(કુરીનકુ દલગીર જેવી થાઈ, મુગી મુગી બેઠલી કે તે તેની

સાંપે જોઇ) કેમ પોરી આં હરવે જણાયો હપણામાંની હપણામાં ઘેરાનાં ઘેરા તોરી પારે, ને લાખો ને કરોરોની વાતો કરે તે તારે બેઠાં બેઠાં મુગે મોહોડે જોએઆજ કરવું કે? વરી આજ દલગીરી કેમ લાગે લા? હું કાંઇ હાડુનાં જીવને ઠીક નહી કે વારૂં?

ચાંદનબાઇ—(હશીને) અરે કાંહાં નજી, એકબી બોલ બોલવાનો સાસુનો હોકમ નથી. જો હેઠે આવે ને એક બોલ બોલેતો દશ રૂપીઆ દંન, ને નહીતો બાર દજન બાંધી માર—

રાંણીબાઈ— પણ આજતો કેઠાં સવારનાં કોઇ સહી સાથે સધાવીયાંચ જો કુકીવહુ, એવાનુ વરી કાંહાં કહરાંયાંચ?

કુકીવહુ—મમાઇનાં મલેશરના મોહોલેદારનું કોઇ ગુજરીપુંચ તાંહાં એડા યાવાલાનાં હાંસીબાઇ સાથે બેસવા વરીયાંચ

શાણીબાઇ—હા, વરી ભાગલો બાગલો આવશે તો મોહોનું સમારવા કાંમે લાગશે, પણ એવણનાં નહીનાના તીશો દારા એવાજ જશે કે ?

ચાંદનબાઇ-હા કેહેવતછે કેની કે—
વારવેલ સોધે વારી, ને પરભાતો પુછે કુવો;
મશાંનીઓ ઉઠી ગલેશકામાં, જુવે કોણ મુવો.

કુકીવહુ—પણ હવેનો એવણ હમણાં આવતાંજ હોશે જો.

બમનબાઈ—અરે તારેતો જવાં દેઓની, એતો કેજે કાદવનો કુવો ને ખોદી ખોદી કાદવ જુવો, એમાં તમારૂં શું વલે ?

શાણીબાઈ—કાહાનજી, કંઇ ઉપાય બતાવની કે રોજની ખટપટ પટી જતી રહે, હમેતો કુકીવહુને કહીયેચ કે કોઇ દારે સારી પડે દુધની ચાહેમાં ચુનો ભેરીને પાઇ દે કે પેટમાં તાહરક પરી થંડાં થઇ જાયે.

કાહાનજી—અરે, હું કરવા એમ કરેરે, ચુનાએતો કાંઈ વલે નહી એકુ દારે પરોધીએ ઉઠી, ચુલામાં હતકન પાણી, અરધું લાકડું બરે પછી રાંધણામાં દોહી ઉંગે તે ખાટલાની હેઠે મેલી દઈ ઓરડામાંથી બાર નીકલી, હાંકર ચરાવી દે, ને પેલાંથી બારીઓ બન કરી લાખજે એટલે માંઇ ગુગરાઇ ગુંગરાઇને નીકાલ આવી રેહે.

(સરવે હસી, કુકીવહુને તેમ કરવાની ભલામન કરેચ.

કુકીવહુ—ને પછી ફાંસી જવા કોણને મોકલશે ? તારી માએ મમાઇને મોકલશે કે તું જશે ?

ચાંદનબાઇ—અરે પુછે તારે કાહાનજીનું નામ દીધું, ને કેવું કે મને એને શીખવીયું.

કાંહાનજી—આએ વચેથી કાહર કાઢી લાખવા માંગુ તારે મારૂં નામ લેએ કે ? એ મારૂં નામ લેહો તો ઊં તમારા હનધાનું નામ લેવા હં. હં ઉં મરૂં તારે કઇ તમો હંધાં બચાં જવાના કે ?

રાણીબાઈ ⎫ (હસીને) અરે તું
ચાંદનબાઈ ⎬ મરે રે મુવા, સાથે
બમનબાઈ ⎭ બધાંનો ઘાન કારવા
માંગેચ્કે ?

કાંહાંનજી—તારે મારું હું કરવા નામ દેઅરે વારું ? પુછે તો કેતાં નહી આવરે કે સુવામાં હતકન પારેલું તે મ હથી ચનગારી ઉડેલી ને ગોદરું પાટી હલગી ઉઠેલું, ને હુતો જાણું ઓરડામાં કોઈ જાએ નહી કરી હાંકર ડઈ એઠલ કચરો વારવા ગેએલી, આએ એમ બોલવું ને કેવું એમાં હાંની ધાહાતી કે એ મારું નામ લેએ.

રાણીબાઈ—અરે નહી, નહી, બરાબર છે બરોબર.

બમનબાઈ—પણ એવણતો આ ઓગ્યાં જો. આએ સાંમે, પેલા દેખાએચ.

શરવે જન—આએ શું હા. આવાં હવેતો બધાં નાહાસો જો.

[શરવેજન જતાં રેહેચ.

—o—

ભાગ ૪ થો

પ્રકરણ ૧ લું.

બેહેરામશાનું ઘર, નેબરીપરાર.

કોલીબાઈ અને કુકી વહુ.

કોલીબાઈ—(સહવારનાં પોહોરમાં ઊઠી, કુકી વહુને જોઈ બબરેચ) મરે રે, માહરાં નશીબ ફુટેલાં તે કોઈ તો એમજ કુવામાં પરે, પણ હું તો વરી દેખતી આંખે હાથમાં દીવો પકડી કુવામાં પરી તો; મારને તાંહાં મુઓ સાંફ પરાણો આયોચતો. બાપના મુવા બાહારનાં સેતાંન સુતા, તારે ઘેરની ધણીઆરી ઝેરી થાઈ જાગી ઉઠીચ. હું આજથી સાફ કેહેવુંચ કે હવેથી કોઈ માહરા વાસણ કુસણ ને હાથ, આંગ લ

ગારે નહી; માહરા ઓરડામાં કોઈ લુગા ન પાણી કરે નહી. હું કોઈનાં હાથનું રાંધેલું લેવા આવાની નથી. (પોતે કમ રો વાળી, ગંગારામ જોશીએ આપેલી ભુકી બાલવાની તઈઆરી કરેછે.)

કુકીવહુ—હા, તગીજે દાહાડે, કંકાશ જગાડી દીકરાને નસાડીયોચ તેતો હજુર ઘરમાં મલે નહી, ને વળી આજે આમદાદે સાસુએ સુનાના સુરજના સગન દેખાડીઆચ તે કોણ જાણે કેવા કામના નીવડવાનાછે.

કોલીબાઈ—'લડકની લાડી કરતાં ઘોરમાં ચાદરની સારી' તેમ જાંણી ઘેરમાં થી ધની નાહડો તેને હું શું કરૂં ?

કુકીવહુ—વહડકનું ને લડકનું હોય તે વહડકનાની ને લડકનાની વાત જાંણે,

[કુકીવહુ ઓરડામાંથી બાહેર જાયેછે.

[હાંસીબાઈ આવેછે તેને જોઈ.

કોલીબાઈ—તમારા કાનમાં કંઈ અવાજ આવ્યો કે? એ બોલતી ખબરતી ગેઈ તે સાંભળ્યું કે?

હાંસીબાઈ—બોલવા દેઓ ને બખરવો દેઓ, એ જે 'ઘણું થાએચ તે થોંડાને કાજે'

કોલીબાઈ—(હાથમાં ધુપદાની લઈ, ગંગારામની ભુકી આતશપર મેલેછે અને તેનો વાસ નીકલેછે તેથી અચરત થાઇ) હાંસીબાઈ શું? । ખુશબોઈના પમરાતથી આખુ ઘેર મગમગ માચી રેહેવું અને, એ ગંગારામના મંતરના જોરે હોશે જો!!

હાંસીબાઇ—હારે હા, તે હું કાંહાં નથી જાણતી જો.

કોલીબાઈ—હવે તમે શું જરબાઈને ઘેર જવા કેહેવાચ કે?

હાંસીબાઇ—હા, વકો સારી પેહે

રો; તાંહાંથી પછી સઘારે મારે ઘેર જ
વું છ. મારી હેડેવાળી હીરાં કેહેતીતી કે
પેલાં મશાંગીનાં મીઠાંબાઈ તમુને રોજ
રોજ પુછી જયા કરેછ, તેથી જરા આ
જે તેવણુનેબી હું મળું.

કોલીબાઈ—ભલે, ચાલો ત્યારે તો
પગ ઉચકીને જઇ આવીએ.

[બંને જાએછ.

—o—

પ્રકરણ બીજું.

જરબાઇનું ઘેર ને ઝગડામાં વધુ ઝેર.

જરબાઇ, હાંસીબાઇ કોલીબાઇને બેરામશા.

[હાંસીબાઇ તથા કોલીબાઇને આવતાં જોઇને.

જરબાઈ—આવો માએ; આવો હાંસી બાઇ. આજે તમે કાંહાંથી ભુલાં પડીઆં જે હંઇ આયાં.

હાંસીબાઈ—જી, તમારા બાઈને ચેરની વીવાના વધાઇ લઈને આવીચ.

જરબાઈ—હા, તે તો હું તમુને માયની સાથે આવતાં જોઇનેજ સમજી ગઈ કે વલી પેલી પલીતની પેદા પરેલીની કંઇ ખુશીની ખબર લેઇને આયાં હોશો.

હાંસીબાઈ—તેજતો વરી, બાજી શું ખબર હોશે, કેજે ન બોલીએ તો નવ ગુણ થાશે, તેમ નહીજ બોલીએ તો શારૂં પણ હવે તો તેને છેકજ ગાંથિનો છેરા ગાંડે નાખ્યોચ તે બોલીઆ વગર કેમ ચાલે ને કેમ જોવાય. (કોલીબાઈને જોઇ) દોરા ફુટી એવણનેતો જોઈ દોરે દેખી શકતીજ નહીંની.

જરબાઇ—હો, હું જાણુંચ એ દેવની દેવી ડાશાંને શપે ખાવા નહી દેવાની.

હાંસીબાઈ—અરે !! શએ શું આવા દેવજો. એવાગુની દુશમનનો તો જોપેચ તાંહાંથી ખાગી ખાગીને પાન પો પરોજ કાહારી નાખવા માંગેચ તે. એવ ણ એક બોલ બોલે, તેટલાંતો તે જાણે જાણે આસમાનપર ઉડીજ જાએચની–ને

જરબાઈ—(દલગીરીથી) હાંસીબાઇ હું શું કેઉં, એ મુવાં ગામડીઆની જાત સાથે કારજ કરવા સારૂં તો સઉ કોઈ નાજ કેહેતું તું; અને એ લોકોનું નામ સાંભલીને મારાં માએનીની મરજી નહી જ હતી; પણ માહરા બાપનો સખુંન રાખવા જતાં મારાં માએને 'ધરમ કરતાં ધાર નરીચ' (પગ જમીનપર ઘસીને) એ મુંઈના મહીરાંનું કોઈ હોય તેને ધાર નરે તે.

હાંસીબાઈ—અરે હારે, એ ગામડીઆએનું નામ સાંભલ્યુંતું તેવુંજ

મ'ળી ના કેળવગાવીયું તું પણ ઍહેસ
તી તમારા બાપનું કહેલું કરતાં કેજે
'નીમાજ કરે તેને મશીદ ગળે પરે' તેમ ત
મારી માયની દુશમનને થાયુંચ.

જરબાઇ—(ગુશાથી) માએને થાયું
ચ ને વરી બાઇને તે શું નથી થાયું.
કોઇ બઇયા આઇ માહરા ભાભરભુજા
બાઇનેબી ભુગન વરગીચ તો ખરી. પણ
દ્હાતની જણી દાકણ 'રોજ રોજ મરે
તેને કાંહાં સુધી રડે,' ? કેહવો માએ—

હાંસીબાઈ—તે તો ખરૂં, તારે
શું તેને એવાને એવીજ રેહેવા દેશો કે?
તમે તો તમારા ઘેરનાં ધરીઆણી થયા
તે હીઆંજ રહીયાં અને તે જી ભરાયો સે
જીને સારૂં આપો આપો દહારો બાહ
રનો બાહર ફરતો ફરે; ને વરી સાંજ પરે
તારે ઘેરનાં કંટાલાથી કે જે 'નકટીનો
વર નીતનો જોગી' તેમ વારીએ શીધારે,

ને એવાણુ ઘેરમાં એખલાં તેમો દોર ખમી શ્યા કરે કે ? ના એમ ના કરો, બેરામ શાને તમે તેરાવો ને બે વાત સમજાવીને કહો. તમે વરાં બેનનું તો તેણુ સાંભ રશે, બાકી જો તેને એમની એમજ રાખ શો તો આગલ જતાં ઘણું ભાગી પરવાં નું ને પછી ' ભાંગી હાંલી ચુલે ચહરાવ વા જાઓ તો તે કંઇ ચુલે ચહરે નહી, ને એ ખારા પાણીએ વાલ ચરેગા નહી'—હા—

જરબાઈ—પણ જારે બેરામશા ઘ રમાં હોએ ને તે કંઇ બોલે તારે એણુવ જ કાંએ નથી મોહોટે સાદે બોલીને ખ ખરાવી નાખતાં વારૂં ?

હાંસીબાઈ—(અચરત જેવાં થાઇ) જોવો હવે કોઈ કોટક; જરબાઈ, તમે એમ કહેવાચ પણ એ બેંશાશુની જ ણી ભુકારી બેંશના જેવા પોકાર એવા મુકેચ કે એવણુ બીહીને બોકરાં જેવાં થા ઇ તેનું મોહોડું જોતાં જોતાં ઉભાંજ રેહી જાએચ. એવાણુથી તો કોઇ માંદુ મરગુંબી સારૂં હોશે. તારે વારૂં 'ઉકના રોગને સોપનો દાહમ' ચાલે ? અરે પણ

તેમખી થાયેલું મેં નજરે નજર જોયું તો તેતો જી ભગયાએ ઉલટો એવણુનેજ ઠપકો આપીઓ, ને તેનેતો નાદાનમાં ખપાવી બાહેર સધાવતો રહેયો.

જરબાઇ—હા, તારે વારૂં હું એ વણુને કેહુંચ કે એ 'માંડું મરેગા નહી ને માંચરો ખાલી થાયગા નહી' વાસતે તમે તાંહાં ના જાવો, ને હીઆં માગજ ધરમાં રેહો તો એવણુ્ની સમજતા નહી (બેરામશા શાંયેથી આવેચ તેવણુને જોઇ) એ સાંમથી કોણ આવેચ વારૂં? જોવો ની હાંસીબાઇ?

હાંસીબાઈ—આ એતો બેરામશાજ કેઠા આવતા દેખું, હવે થાક થાઇઉ, કંઇ બે વાત સમજાવીને કહીજીએ.

જરબાઈ—હા, એતો તેવણુજ છે.

હાંસાબાઈ—(બેરાંમશા શાંમે જોઇ) આવો મરૂં બેગ્રમશા આજે બહેનને મળવા આયાચ કે?

જરબાઈ—(ધીમે સાદે) બેશો બાઇ બેશો.

બેરામશા—(ગુશામાં) કેમ, હાંસી

બાઈ, આજે શું કામ ઊનું જે માએ સાથે તમેની હાંઆં આયાં. [બેસેછે.

હાંસીબાઈ—નહીરે બા કામ શું હોય હું તો જરા, જરબાઈએ તેણીતી તેથી અમસથાજ આવીચ ને માયતો આ વેલાંજ હતાં.

બેરામશા—(ગુસામાં) હં, માએ આવેલાંજ છે.

હાંસીબાઈ—કેમ, કંઈ એવનપર એટલાબધા ગુશે દેખાઓચ ? આજ કાલની આવેલા નાદાંનનું કેહેલું ખરૂં માંની, ઘરડાં મા બાપપર આવું મન નહી રાખીયે. જાણનારી તે જીવ આપવાની ને પરણનારી તે પોક મુકવાની; સમજીઆ?

બેરામશા—નાદાનકે એવું તો જાણોચ ખરાં તારે તેની તકસીરને સારૂં દરરોજ મારામારી કરી મોહોલાના લોકોને, ને પરોસીઓને પોતાની ફજેતી દેખાડવી તે કરતાંને જેમ બને તેમ સમજાવીને કેહેતાં હોયે તો સારૂં કેની. જો કંઈ કાંમ પરાઉ ને તેણી ને તેને નહી સાંભલીઉ, નં તેથા તે નહી આવાતો તેને

કેહેશે કે તારો બેહેરામ બાપ બેહેરો થા
ગો તો કે સાંભલાતુ નહી? તારો ભીખુ
ભાઈ ભસતે જતો તો તાંહાં તું નેની જવું ઉ
તું કે? તારો કુમલો ઊંડા કુવામાં પરતે
તો તાંહાં તું બી જવાની કે? એવા નજીવી ન
જીવી બાબદો પરથી તેને ગાલો દપે તેથી
તે સાંપે થાઇને પાછી ગાલો દેચ તો તે
માં, તમારો વરાં માણસનો મહવાજો ન
હી જણવાયેલો જણાયતો પછી તેમાં શું
નવાઈ. તેનાં વાંહાલાં ને તે સાથે વરી
મુવાં મા બાપને તમો કેહો ને તે તમુને
પાછું કેહેતો તેમાં તેની તકસીર કેટલી?
આંમણા કોઈ આવીને મારા માયેને
કેહે કે તારો દીકરો મરે, તો એવણના
દીલમાં કેટલું લાગશે ને કેવા ગુશાથી તે
એને વણ પાછી હજારો હજાર ગાલો દે
વા પરશે તેતો તમે જાણુતાં હોશો.

હાંસીબાઈ—ભાઇ—એતો વાત ત
મે બોલતાજ નાં કે એ નહી સાંભલતી
હોશે ને તેથી એ નહી આવતી હોશે, ને તે
જ સારૂં એવણ એટલી બધી ગાર દેતાં હો
શે પણ હું આમણાને અમણા ચાર પાંચ

વખત તમારાં ઘરમાં આવી, કલાકનાં કલાક બેઠી હો તેટલા વખતમાં એ પાઘરી રાંધણીમાં પગ ઘાલી કામ કરતી દેખાઇ નથી ને મેં જોયું તો હજાર ફેરા આવી ને લાખ ફેરા હું ગેહલી તેટલા વખતમાંના વધા કંઇ બેંકરો ચાર મરઘ ને લખતાર ચાર દેહા ગેઇ એના એવો એનો દોર, એવણ બીચારાં બાકનાં જવાં ખમેચ.

જરબાઇ—અરે હાંસબાઇ, લગ્નાની ને વરવાની વાતનો તમે બોલતાં જના, તે તો એને મોહોડે ઘુર મોહોરં છાંતી, એનું મગજ ખીશી ગીયુંચ એમ જાણીને માથે લેઈ ચલાવેચ, પણ ઘેરના ઓરડામાં પગ થોભાવીને રેહતીજ નથી ને જાએચ જાગેચ ને હુકે જાગેચ, જાએચ જાયેચને હુકે જાએચ, તેનો કીપે દહાડે ફેરો આવશે. કોઇ જો, હુકે વાશી ભારતનાઓને તાંહા આવીને વાતચીત કરશે તો એના તાંહાં જઈને કલાકના કલાક સુધી શાંભલશે, કંઇ જો રસતામાં ગરબર થાઈ તો એ બાવગુ પોહોર બાકી

મે પછી થાંમલાંની ગીસાલ ઉભી ઉભી જોયા કરશે, ને હાક ગારાયે તો શહવાર ની સાંહાંજ પડી જાયે તોળા તાંહાંથી જ રા ખસશે નહી (હાંસીબાઈ સાંમે જોઇ) તે તમોબી જાંણતાં હોશો મયે—

હાંસીબાઇ—અરે! હારેહા, એવું તો કંઇ મેં સેંકડો વાર જોઇઉ હોશે.

જરબાઈ—વલી એક વખત હું ગ હતી, તારે માએ સાથે કંઇ બોલા ચાલી થાઇ તેથી બટો લઇને તપેલાજ ભાંજી નાંખીતી.

કોલીબાઈ—તેતો તપેલાને ગોબો પ ડીયોતો તેથી તે સમારતાતી, પણ જોરથી બ ટાનો ઘા મારીને તપેલા ભાંજી નાંખી:—

હાંસીબાઈ—અરે! એતો જાંણી જોઈને ભાંજી હોશરે; બાકી તપેલી ભાગે કેમ? તમારા ઘેરનાં વાસનતો મેં પથરા પથરા જેવાં ભારી જોયલાં છે.

કોલીબાઈ—ભારી તે કંઇ જેવાં તેવાં ભારી કે!! એકેકી તપેલાજ પાંચ પાંચ શેરની ભારી ભારી ઉતાઓ, પણ માયે ચુલાપર ચહરાવીને જાયે ને કલાક

નાં ફસાક થાયે, તોબી તાંહાં પાછી જ ઇને જોયે નહી, કોઇ વખતે કોઇ બાર તનીજ બુમ મારે કે કોઇનાં ઘેરમાં કંઇ રાંધેલું બરેઅ, તારેજ આગલ આવીને જોયે, નહીતો આપરે કહ્યું હોયતો સાંભલેબી નહી ને જોયેબી નહી જારે એમ વાંશનો ચુનાગી ઉપરનાં ઉપર બરીયા કરે તારે નહી કાંયે પાતલાં પાંન જેવા થાઇ ભાગી ભુકો થાયે?

હાંસીબાંઇ—(અચરત થાઇને) બરી આએ ગરીબ ઘરમાં થોરી નુકશાંની ને થોરૂ જીઆંન, વલી થોરો બારાપો ને થોરો અફસોસ છે, હાય! હાય! મારા ઘેરમાં જો એવું હોયતો હું તો એક ઘરીબી જીવું નહી. પેરામરો બાવા, કંઇબી અમના અમણાથી સમજી ઘેરને સંભાલો નહી તો કે મઘવારેથી એ તમુને જ ભારી પરવાનું છે, બાજાંને કંઇ થવાનું નથી, (કાલીબાઇને દેખાડી) એવણજી જીવાને કેટલા દાહારા જીવવાના છે જે એવણ કહે, બોલે ને મરાયે, પણ તમારાં પાછલા દાહારાનેજ સારૂ વીચાર ક

રી એવણુ બોલી બદલામ થાયેચ.

બેરામરશા—હું તો સઉ સમજુચ ને સઉ જાણુંચ, પણ એ કંઇ ચીબરૂં કા કરી છે કે તેને સમારીને કોહેલું નાંખી દેઇજીએ ને સોજું હોય તે કાપી રેહવા દેઇજીએ, એતો માણસ જેવું માણસ છે. જેટલો તેનો વાંક છે તેટલો એવનનો બી વાંક છે. એવણને કેહીજીએચ કે નઠારા જેવા વાંકને સારૂં બી ઘણી ઘણી મારામારી કરોચ ને ફજેતી દેખાડોચ તેમ ના કરો. તે એવણુંબી સમજતાં નથી, ને તેણી સમજતી નથી.

હાંસીબાઇ—એવણ સાસુ જેવાં સાસું થાયે, ને વળી તે સાથે ઘરડાં પરી યાં તથી કંઇ વાંક જોઇને એવણનો ગુસ્સો તાંમોશ નહી થાતો હોશે ને બોલીયા કરતાં હોશે તેથી શું તે નાહાનથી એવણનું વડાપણું નહી જલવાએ કે? એમ. વડા પણું નહી જલવાયે ને લોકના દેખતાં એવણનો મહલાજો નહી રખાય તારે એ વડુ થાયેલા શું કામના? તારબી હું તમુને બાલતી નહી પણ હમણા હવે કેહુચ.

બેરામશા—મેં તમુને કેહ્યું હેતી કે સાસુનું વડાપણું ખરૂંજ તે વહુપર હોય, પણ તેનાં વાહલાં કુટુંબીઓ વીશે હલકા બોલો વાપરે તારે તે કોઈનુંબી વડા પણું નહીં રાખવા જેવું કરે તેમાં તેનો વાક કેટલો ગણાએ? તોબી હું અમણા ઘેર જાઈ તેને બધું પુછુંચ; ને તકાબી ગાયને સમજાવી ઘેર ચલાવવા કેહેતો કે અમારા ઘેરને ખરાબ નહીં લાગે.

હાંસીબાઈ—તમે ઘેર સધાવોચ તો ભલે, પણ તમુને ફરીથી કેહુચ કે, તેને ધંમકીમાંજ રાખજો, હું—

[બેરામશા ગુસામાંને ગુસામાં ઘેર જાયછે તેની પછવાડે જરબાઈ જાઈને કેહેછે.

જરબાઈ—બાઈ, ઘેરમાં કંઈ ઠીક બંદોબસ્ત કરજો કે રોજની પનચાતી મતી જાએ, નહીં તો હંમેશ ગાય માહરા ઘરમાંજ રેહસે.

બેરામશા—વારૂં, વારૂં, હમણા હું તે સારૂંજ તમારે તાંહાં આએઓતો.

હાંસીબાઈ—(હરખે, અપરત થાઇ)

કોલીબાઇ, જોયું, આજે કેવું બધું બેરા
મશાએ સાંભલાયા કીધું.

કોલીબાઈ—હારે, પેલી ભુંઝી આ
પી તારેજ ગંગારામ કેહેતા તા કે જો
જો એટલાંએજ બેરામશાનો કુહેલો વી
આર પરેલો માલમ પરશે, તેમજ આજે
થયુંચ. ખોદાએ કરીને હમેશાં એમજ ર
હે તો સારૂં.

[જરબાઇ પાછા આવેછે તેને.

હાંસીબાઈ—બેન જરબાઈ હું
હવે માહરે ઘેર જાઉંચ ને માયેને
તો હમણા બે દારા અહીંઆંજ તમે રે
હેવા દેજો, કાંયકે બેરામશાથી જાણે
કે કંઇ એવાણુપર તે ડાકણ ઘણીજ વેલા
પારતી હોશે તારેજ હીંઆં રહેયાં હોશે.

જરબાઈ—હરે જી, હમણા તો
એવણ હીઆંજ રેહેવાના તો.

હાંસીબાઈ—સારૂં તારે તો હું
જાવુંચ. કોલાબાઈજી, હું જાઉંચ. કાલે
બેશવા જવા સારૂબા હું હીંઆંજ આવશ.

જરબાઈ—હા, માએ આવજો.

[હાંસીબાઇ જાએછે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

બેરાંમશાનું ઘેર, ને પોતાનો કેહેર.

બેરામશા તથા કુકીવહુ.

[બેરામશા બાહેરથી આવી ઓરડો ખાલી જોઇ ગુસસામાં બોલ્યા.

બેરામશા—કુકી, કુકી, ઓ કુકી, જવાનીએ કે મુવન ?

કુકીવહુ—(સાદ સાંભલી) આરે જી, જી, આવી, આવી.

[ઉપર આવેછે.

બેરામશા—(ગુસ્સાથી) આવો બેર બાર ઊઘાડું બજાર માંડીછે કે ? (હાથ માં પકડેલી છતરી તથા લપડાકે મારી) લે, આએ તારે સારૂં ઘેરબાર ખાલી ન જી મુકુચ; ને હવે પછે તું કદીથી ગને મલવાની આસા રાખતી ના.

[ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં પાછા વાડીએ જતા રહેછે.

પ્રકરણ ચોથું.

અનબનાવનો આપઘાત.

કુકીવહુ—(એકલી રડતાં દીલમાં) આ જે માહરો ભુંડો ભવ ભગી પુગીને પુરો કરી નાખ્યું. હવે મહને કોઇનાથી સુખ ના જરા આશા રેહી નથી. માહરા મા બાપે મહને પરણાવી સાસરે મોકલાવી તે કરતાં જમના ઘરમાં ઘસડી મોકલાવી હોતતો, આજે હું રાત દહાડાના આ વા દુઃખ અને સંતાપમા પડેલી નહી રે હેત. અરે! બલીયું માહરૂં પરણવું; બલીયું માહરૂં પરણવાનું સુખ; બલીયું માહરૂં સાસરૂં ને બલો માહરા શાસરા ના બધાં; બલીયું મારૂં આએ જીંદગીમા જીવવાનું. અરે હવેતો મારી ઉપર કંઇ મોહટાં મોહટાં વીઘનો ગુજરશે; હવે મા રા બચાવને સારૂં મારૂં કોઇ‌ની રહેયુ

નથી. (એવા વીચાર કરી, આજુબાજુ નવતરં જોઇ, પોતાના બચ્ચાંઓનેના મલીયા વીના ઘેરમાંના કુવામા નખાવી દીધું, ને જીવ જતાં જતાં દમ ઘુંગરાયો તેથી ઘણાજ દુઃખી થવાથી અપઘાત કરવાનું વીસરી જાઇ પોતાના દીલ સાથે) ઓ, ઓ, એહ મને બંચાવવા કોઇને મોકલાવરે, અરે અરે મને કોઇબા જોતું નથી કે ? ઓ, ઓ હું હું મરૂં—— (આજુ બાજુથી કંઇબી હાથમાં આવે તે પકડી બચવાનો યતન કરેછે પણ પાણીનો પરવાહ શીવાય બીજુ કાંઇ મલે નહી. જેથી નીચે પડી ઘુંગરાઇ ઘુંગરાઇ અછાર પછાર કરતાં વાંકુ તીકુ બદન થાએલું તેવા દરામના આકારમાં પરાંણુ મેલી દીધો.)

—o—

પ્રકરણ પાંચમું.

આપઘાતનો ગડબડાટ.

ભાકુતો, પડોશીયો, અને પોલીશ શીપાઈઓ.

[કુવામાં કાંઇ પડવાનો આવાજ સાંભલી સરવે ભાકુતો ઘભરાતમાં તીયાં જોએછે અને આજુ બાજુથી શું છે ? હેવા પરસનોથી અને ગરબડાત વધીઆથી તે હવના સપાઈઓ આવી લાગેછે ને તેટલામાં કુકીવહુને બેજણ કુવામાંથી બાહેર કાહાડેછે.

શીપાઈ—(કુકીવહુને મુવેલી જોઈને) તેયાચા ધરાચા કોણી માણસા હએ ?

બાપુજી—બાબા ઇકડે તો કોણી નાહં; સઘલે બાહીર ગેલે હએ. મી જાવુન તીયાચા નવરાલા ને શાશલા બોલવુન આનતે [જાએછે.

શીપાઈ—જાવાં, જાવાં, બેગીન જાવા અથાં સાહેબા એલ તો ચોકાશી કરેલ. (બીજા સીપાઈને.) ઈઠીઆ મી ઈડે બશતો ને તુમી લોકર જાવૂંન શાહેબાલા રપોટકર હો.

૨ જો શીપાઇ—હો હો મી ધાવત ધાવત જાતું ની સાહેબાલા રપોટ કરતુ.

[જાએ છે.

—०—

પ્રકરણ છઠ્ઠું
હાંસીબાઈનું ઘેર.

—०—

હાંસીબાઈને મીઠાંમાશીની, ધભરાતથી નાશા નાશી.

મીઠાંબાઈ—(ધાભરાં ધાભરાં એ!! હાંસીબાઇ, તમે તો થંડાં પાંણીના માતલાંની કાંણી દુશમન તાહરાં થાઈ બેશી રેહેયાંસ કે ? અરે—

હાંસીબાઈ—ઓ શું છે ? શું છે ?! હેં ? આજે એટલાં બધાં ઘાભરાં ઘાભરાં કેમ આયાંચ ? મહને જલદી કેહેવોની ?

મીઠીબાઇ—ઓ ! પણ ગાભરાં થવાનું શું પુછોચ જો !! કોલશાવાલાના કોલાઇ કાશીની કુશી કુવામાં પરી રે !!

હાંશીબાઈ—ઓ ! ઓ ! પણ તેને કાહારી કે ! હેં કાહારી કે ! જીવતીછે કે મરી ગેઇચ ?

મીઠાંબાઇ—કાહારી રે, પણ મેં સાંભરીલું કે મુવેલી કાહારીચ જો !! ને શીપાઇ શપરાઓથી બધાં ઘેરબારતો ભરાઇ ગએલાં કેહેચ જો !

હાંશીબાઈ—અરે ! અરે ! એ તો નકામી હું એખલી અકુલી; સરકારથી ને લોકના તપલા ટાંનાથી ગુપાઇ ’ની ખાઈ જવશતો. હવે શું કરૂં ?

મીઠીબાઇ—કાંએ, કાંએ, પણ ખા

ધા લીધા વગર; એટલું બધું તમુને સા
ના પારમાં ખમવું પરશે વારૂં?

હાંશીબાઈ—અરે, જોવેરે જી; આ
ર પાંચ દાહાડા થએઆ હોશે. હું બેસ
વા જવા સારૂં કાલીબાઇને ઘેર તેરવા
ગેહતી તારે તાંહાં કંઇ એ શાશું વહુ
વહડતાં લડતાંતાં ને મારેથી ખમાયું ન
હી તેથી—

મીઠાંબાઇ—અરે, ચપો, ચપો, છે
બાં રેહવો, ઊભા કેહુચ તે.—

હાંશીબાઈ—અરે એ તમારૂં સાંભ
ળવાનું બધુ રેહેયું, પણ ભારતની રાંડો ર
એ વાત કરતીઓ હોએ કે ફલાંને દાહાડે ફલાં
ની આવીતી ને તે કોઇ શીપાઇ સાંભલી-

મીઠાંબાઈ—એમ ગભરાઓના, જો
તમે મને પરમ ચોથે દાહાડે મલાયાં હો
તેતો આજે આપરે મંબઇમાં દેખાયાં
બા નહી હોતે, પણ તમે તો કેઠાં ઘેરમાં

મલીયાંજ નહી તે તમારી હેડેની ભારત
નીને પુછી પુછીને જતી રેહી. મને સુ
લતાંનજ બાધા ચહરાવા જવાનીછે.

હુંશાબાઈ—તારે એવી પારકી પી
ડામાં આવી પરશું તો આબડા થઈ પડ
શે વાસતે અમણા ચાલોની આપરે બા
ધા ચહરાવવા જતાં રહીયે ને તાંહાંથા—

મોઠાંબાઈ—હા, તારે તો અમણા
મારે ઘેર ચાલો આપરે શવારના પોરમાં
જાહુએ. આપુને તાંહાં જઈ આવતાં
ચાર પાચ દાહારા લાગશે તરલાંતો હી
આં ગરબરની નરમ પડશે; પછી બેસ
વા જઈશું; ને ડોલાબાઈ પુછે તો તમે
કેજો કે મરનાર ચુજરી તે દાહારે શાંહાંજના
જ. મોઠાંબાઈએ આવી ઘણીજ ગોહોસ
કીધી કે અતરગરી મારી સાથે આવો
તેથી હુતો એવણ સાથે ગેહતી. વરી બા
ધા ચહરાવવાની વાતતો એવણ જાણેચ

બી વાસતે તમારૂં કેહેલું ખરૂં માનસે.

હુાંસીબાઇ—હા, હા, (ધીરે સાદે) મરે રે, આએ જોઇ કોકતની પીરા.

(સારી પેહેરી બંને જાએછે.

—o—

પ્રકરણ સાતમું

એરાંમશાનો બાગ.

એરામશા, બાપુજી અને કુંપનીના મેમબરો ઇતીયાદી.

[કુંપનીના મેમબરો ચોકમાં ખુરસી માંડી તાએલાં બલાવેછે, ને એરાંમશા પેરના કંકાશને માટે દલગીર થઇ એક બાજુએ બેઠાછે તેની અનજાનપણે ટોલ તકોર કરેછે

બાલભાઈ—(એરામશા સાંભલે તેમ મોટે શાદે) દવીવા આજે શેર બજારમાં એરાંમશાના બપોરનાં બાર વાગેલા જેવા દીશેચ ! !

દભીવો—બારતો શું પણ આજ તરણ ચાર દાહાડા થયા બારપર બે ટ કોરા વધુ વાગેલા જણાએચ.

પેસતનસા—પણ પુછીતો જો કે, કોલ બાના ખાડામાં પડીઆચ કે મજગાંમના ખાડામાં પડીઆચ?

દભીવો—નહીરે એવણનેતો તાંહાંથી તો જેમ તેમ કરતાં, મુદી નાંખે ને તાં તીઆ ઉપર કરી ગશડી કાહાડીઆતા, પણ હાલનાં વરી પાછા કોણ જાણે શી યા કાડબ શાચલમાં પડીઆચ, તે જો ભુ શો ને બોલેતો શેવટનો ઉપાય કરૂં.

કોલશાવાલો—દભીવા એવણને શેરનો શોદો કે દલાલીનો ધંધો ફલદરૂપ થાતો ન થી વાસતે કંઈ સારી જેવી ચાકરીએ લગાર (બેરામશા સાંમે જોઈ) કેમ ખરૂ કેની?

દભીવો—હા, પણ હાલ સારી ચા કરીના જગા કેથેની ખાલી નથી, વાસં

તે જો બેરાંમશા ચીનાઈ બાંગડીની ફેરી ફરેતો મોટી કમાંણી કરી શકશે, કેમકે આજ સુધી કોઈબી પારસીએ એ ધંધો કીધો નથી. અને એવણ પેહેલવેહેલાં એ ધંધો કરવા નીકલે તો સરવે બાહારો ઓ ચીતલ પેહેરવાને બંહાંને મોહોડું જોવા તરશે તેથી એવંનની રોજી વધશે

લાકડાંવાલો—દરીઆ બેરાંમશાને કંઈ ચાકરી બાકરી જોઈતી નથી, પણ—

દરીઓ—તારે એવન વીચારમાંના વીચારમા ઉદાશ થાઈ વાંકી મુદીએ કેમ પડા રેહેઆચ? જો કેથે ધોરાંપર કારૂં કરી આપીયું હોયતો કેજો, કે જેમ પેલા ચલ્લાદારૂ ચમચ ચાતુની મેનીજ કરી, તેને પાર પારીઓ તેમ તમુનેબી તરી પાર કાહારૂ, હા. (બેરાંમશા તરફ જોઈ) કેમ ચલ્લાદારના કાંણીજ છેકે?

પીરોજજી—અરે પણ ચલ્લાદાનુ શું થાયું. એ તુરંગમાંથી આએએ કે નહી?

દઊવો—અરે તે તો આજ આ
ઠ દસ દહારા થએઆનો નાનમાંથી ઊઠી.
આયેયા

મહેતો—(મોટે સાદે) દેશાઈ, ઓ
દેશાઇ.

દેશાઈ—(મોટે સાદે) આએઓ સાહેબ—

દઊવો—મરે તારો બાપ; વેહેલો
આવ.

[ગરજે હઈઠો; દેશાઇ આવેચ—

ભાભા—દેશાઇ, તું ચઉલા દાર
સમચ ચાતુંને પુછવા ગીઓ તો કે? ;

દેશાઇ—તેંવણ અંગરેજ બજારમ
હાગરા મેંક આગળ મલીયાળા તે પુછી
યાથા તેવણે કહીયું કે આજે નહી પણ
આવતા આતવારે આવશ.

દઊવો—દેશાઇ જો ચલાદાર સ
મય્ચ ચાટું આવે ને હું નહી હોવું
તો તેને કેહજે કે હવે તમારે દારાદોસી
કરવાની વાત મુકી, મુંગા મુંગા બેશી,

જેટલું અટકાર મારી ગીઆચ તેટલુંજ બશ નેઆમત કરવું, નહી તો કે એક વખતે નોહોન નાઠેઆચ તેમ બે-રામશાખી નાવાની તઇઆરી કરેચ તેની સાથે તમુનેબી બાજી ફેરી બરશુનમ લેવા જવું પરશે.

[બેરાંમશા શાંમે જોઇ શરવે હશેચ,

મોહલાશા—વારું, દેશાઇ, આજે બુચાજી ને નાગરશા કેમ નથી આયા ?

દેશાઈ—સાહેબ, બુચાજીતો મોહતાની મમાઇ મરી ગીયાં તાંહાં ભાટી ખાવા રહેચાચ—ને—

દઊવો—હા, એ તો મેહતાના બધા કામકાજ કરનારો પરધાન થાપેચ, ને વલી ભાટી ખાવા નહી જાય કે? વખતે બેરામશાના બેનુંબી કામકાજ કરતો હતો.

[બેરામશા ચીરડાએચ ને બધા હશેચ.

દેશાઈ—નાગરશાના તો નાગાંઆ ઈ ઘણા હાલ હવાલછે તથાતેવાંણને આ વગાને બનાયું નથી, પણ એવણના બેઠી શાહેબ જાદાઓતો આવેલાછે.

દગીવો—બોલાવ, બોલાવ, એ લો કોને કેહેજે તમારો ધરમ બાપ જલદી તેરેચ (બંને છોકરાઓ સાંભલી દગુવાની પીઠપર મારેચ તે જોઇ શરવે હશેચ) કેમ બરચાજીઓ, (બેરામશા તરફ જોઇ) કેમ હમણા કંઇ ધંધો ધાપો નથી વાસ તે હું પગાર આપું ને આએ છોકરાઓને ઘેર, એ લોકોની પાસે, આઓ દાહાડો બેશી શીખવીઆ કરશો, એવા કામને સારું તો તમો ના નહી કેહેશો.

પેહેલો છોકરો—(દગીઆને ઢોલ મારી) શા-આજની શીના દોશીઆં સાથે લેતો આએઓચ કે ?

બીજો છો૦—મુવેતો ઊંચકી નાખવાના હીરાઆં નહીં મલે તો કીના હીરાંઆં કાંહાંથી સાથે લેતો આવે ?

દઊવો—અરે બદચાઓ, મારી દોસતના જાંણે મોહોટા દરીઆવ ભરી આય !! અને માલ મતાના તો તેથી બી મોટા ડુંગરો લાધીઆય, તાંહાં તમે કીના હીરાઆંની શું વાત પુછોય વારૂ ?

પેહેલો છો૦—હા, તે બધું હતું તેતો મસાન કાથે રોજ આગ લાગેય તમાં તે દોલત, માલ મતા અને તારાં માબાપ શરવે બળી મુવાં હવે તારી પાશે શું છે?

બીજો છો૦—કેરાંવાલાની કંપનીમાં કોટ બાઇ બાઇને હીંઆં ખરી આએઓય ને વળી હીંઆંથી બી મપારા મેલવી મેલવીને કોણ જાંણે કીએ દાહાડે ખરી જાશે.

પેહેલો છો૦—અરે, દાદી'આ તું

કોણની સાથે વાત કરેચ વારુ? સા—ગોડાં ઉનમાંની બાટલીઓ ખાલી કરી આએ ઓ હોશે તે બધું પોમીટન પોમીટન વાશ વાશ મારેચ. એનાં કોથાં આંગળ તો ઊભું રહેવાતું નથી. ચાલ ચાલ—

બીજો છો૦—અરે હારે, ગરગરાં મ વાસતારામ થાએલો છે તે તો હું તા રનો જાણુંચ.

દઊવો—અરે બરચા ઉઓ, એ પોમીટર તો મારો અટલગનો એશી થાએ, તેથી અમો બંને રાત દાહાડો મલતા રહીએ તારે અમુને ચેન પડે, ન હીતો કે એક એકથી દુર રહેલા આંધલા ભીત થાઇને ફરતા ફરીએ. વલી જારે હું નાહાનું બચ્ચું ઉતો ને રરતોતો તારે મારી માએ, જરા જરા મારા મોહોમાં પોમીંટર ચતારતી જેથી મને કકાર વલતોઅ ને મુંગો ઓરીમાં હુંહુંગ કાહા

ડતા, તમારી કાની હુ હબસને અને ફ
રગનોનું દુધ પીઇ પીઇને મોહોટા થાએ
ઓ નથી. વાસતે દીકરા જાઓ હું જારે
મરૂં તારે તમારી માએને કેવાની યાદ
રાખજો કે માહારાં દોસ્તાં માડે તારે બે
રાં, શીશા પાણીથી ભરી ઉપર ફુલો મ
લે નહીં; પણ ઉરનનું ઉનચું પોમીટર
મંગાવી બેરાં શીશા ભરે અને ફુલોબી
પોમીટરના ઝાડોના મંગાવી બોશે, અગ
રજો એમ નહી કરીઆમાં આવશે તો
પછી હું દોશલાંને ટાંકને ઘેરમાં આવશ
નહી પણ કોઇ મોહટાં મોહટાં પીપવાલા ઉર
નના મેહેલમાં ઉતારો લેવા જવશ કે તે
થી હું ખુશી ખુશી રેહેશ.

પેહેલો છોકરો—"ભંગીને ભુખ બાં
ગળીઝ" હોએતો—

બીજો છોકરો—ને એને ભુખ પેતો

વંગો ને પોગીટરની કે ?

(સરવે જંણ હસેછે.)

દેશાઈ-(શેઠોને)આવતા આદર રોજે નાગ રથાના નવલાબઈજીની બાજ છે ને તે દહાડે એવણ છોકરીની નવજોતબી કરેચ, વાસતે સરવે સાહેબોને ખાનું આપનાર છે એવું તમુને જણાવવા સારૂં મહને કહીયુંછ તે સાહેબોએ યાદ રાખવું.

કરાઈ—ઠીકછે તારે તો; પણ તુંને કંઇ નાચની બેઠકની મેનીજ મેનીજ કરવા કહીચ કે ? તેવું જો હોયતો મહને કેહેજે. એક નવું નંગ અમનાજ આયુંચ તેને ધસડી લાઊં. તે દેખાવમાં ને ગાયણમાં ઠીકછે; વલી તે તરણ પચીશગાંજ પસરી જાએચ.

દઊવો—હા, એટલા રૂપીઆએ તો માહારા જેવો એક ગરીબ બાપનો પોરીઓ ઘેરમાં બઇરી લેઇ આવે; પણ થોડા

ને તો તાંબાનો તાવ, ને રૂપાનો રોગ લા
ગેલો તાંહાં તરણ પચીશ છોરી તરણશો
વાર જેટલા પંચોતેર હોએ તો શું બાસાદછે.

દેશાઈ—નાચની બેઠક વીશે મને કંઇ
બી કહેવુ નથી સાહેબ.

મોહોવરાંવાલો—તારે તો કેજે કે બે
ઠક કરવાની હોશે તો ઠીક, આવશું; ન
હી તો હું, લાકડાંવાલો, કોલશાવાલો, હ
કીમજી ને ભેરણવાલો મલી બાજને દાહા
ડે મલંગરનો ઓરશછે તાંહાં જઈશું ને—

ઘી વાલો—અરે ! ઇઆર, એ ઓર
શ મેં જોયો નથી વાસતે હું બી જરૂર
તમારી સાથે આવશ. કેજે તાંહાંના પીર
આગલ બધા તાયેફાવો એકઠા મલી ને
ગાએચ તે જોવાને ઘણીજ મઝા પડેચ—

ગોરવાલો—હેં ! મઝા પડવાની વાત
શું પુછોચ.

દઊઆ—તારે તમબી ઘેરનો ઘરો

લેઇ એ લોકો સાથે સપાવશો કે ?

ગોરવાલો—ખરચા ઘેરનો ધરાતો તું ને બેરાંમશા બંને પઓરાઇ ઝાટકીને લેવો

દવીઓ—પણ તમે યાદ રાખજો કે મારા ને બેરામશાના વગર તાંહાંનો પીર તમુને પાછો આવવા દેશે નહી હો (બે રામશાં સાંમે જોઇને)કેમ ખરૂં કહુંચ કે ની?

[બાપુજી ઝડપથી વાડીમાં દાખલથાએચ તેને સરવે જણ અચરતીથી જોયછે.

બાપુજી—(બેરામશાને દુર તેડીને) ચાલો, ચાલો, વેહેલા ઘેર ચાલો, તાંહાં મોટી પનચાતી થાઇ પડીચ. ને જોવો કોઇબી સરકારી અમલદાર પુછેતો કેહે જો કે હું કંઈ જાણુતો નથી હો—

બેરાંમશા—(ઘભરાઇને) પણ થયુંચ શું તે કંઇ કેહેશો ?

[શરવે કંપનીના મેમબરો આગલ આવી સમજેછે.

બાપુજી—અરે ! ! તમારી ફુઈબાઈ કુવામાં પડી ને તેને મુવેલી કાહાડીચ.

બેરામશા—(કપાલ પર હાથ ઠોકી)હે વે પુરૂ સતીયાનાસ વલીઉં (અતી ઘણી દલગીરી છતાં સરવેની શરમને ખાતર મનમાને મનમાંજ મુઝાઇ, કપડાં પેહેરી ઘેર જવા માંડે છે.)

સરવે કંપની—(બાપુજીને) અરરર, એને શા વાશતે એમ કરવું પડીઉં વારૂ?

બાપુજી—ખોદા માલમરે બા.

[સરવે કંમપની બેરામશાને ધીરજ આપી ઘેર લેઇ જાયછે.

—o—

પ્રકરણ આઠમું.

બેરામશાનું ઘર.

બેરામશા, બાપુજી, કોલાબાઈ કાકી, જરબાઇ તથા બેરામશાના દોસતો.

બેરામશા—(પોતાની માએ તથા બેહે

નને જોઈ ગુસાથી) અરે ! તમારૂં નખો દ જાએ; આએ આફતમાં મને તમે લો કોએ લાવી નાખીયોછ; હવે તમારૂંબી હું શેવટ લાઊંછ. તમે સુખે વશશો કે ! હા ! એકએકૂને ફાંશી દેવરાવું—ચ—ને—એકેએક—

દોસત—અરે રે, હવે એ પંચાતી હવરેજછે કો! જે કેહેવું બોલવું હોએ તે બે દહાડા રહીને કેજો. કોઇ મેર મુકીને નાહશી જવાના તો નથી. દગલે દગલે બોંશીયાં ફરેચજો—તે—

બાપુજી—અરે હુંબી હમણા એમજ કેહેતા હતો કે તેઓ લોકલોકોને પરપુછ કરી ધન નશલ લેતા ફરેય, ને તમો વલી મોહમાંથી તેવું બોલી રૂવાંન ઉપર ચુંડ-ણાં પાડવા માગોય કે ?

બીજોદોસત—એતો હવે જે બનવા ના હતી તે બની ચુકીચ; હવે કંઇ બો

લવાથી બની તે નહી બને એમ થવાનું નથી. 'જે કાલે હતું તે જાણે આજે ન થી'. એમજ હવે તો સમજો, નકામી પંચાતી કરી થકચાર વધી પડે તેમ ના કરો. આપણું કાલે શું થશે તેની કોઈ ને કંઈ ખબરછે વારૂં ?

તીજોદોસત—અહીં આવો કોલીબાઈ, જરબાઈ તમેબી આવો, (હરસેથી) જો રૂવાંનને જલદી ઠેકાણે પાડવા માંગતાં હોવો તો તમે અંદર બેસીને કંઈબી કંકાસની વાત કરતાંના ને જો કરશો તો તમુંને મોહોટી પંચાતીમાં પડવું પડશે ને વલી રૂવાંન રૂવાંનને ઠેકાણે પડી રેહશે. તમુને શાક્ષી આપવી પડે તારે તમે એમજ કેજો કે હું કંઈ જાનતી નહી, કે એ સા સારૂ કુવામાં પડી; પણ હું જાણુંચ કે આજ છ મહીના થયા એના મા બાપ એકજ અડવાડીઆંની અંદર

મરણ પામીયાં હતાં તેના એને અનીધણો ગમ પકડેલો હતો તેથી એનું માથું ફરેલું જેવું થઇ ગએલું હતું; તેમજ આજે કુવાપર પાણી ભરતાં ભરતાં તાંહાં કંઇ વધારે મગજ ફરી ગયું હોય ને અંદર પડી હોય. (જરબાઇ સામે જોઇને) તમુને પુછે તારે તમારેબી એમજ કહેવું. (બેરામશા શામે જોઇ) તમેબી એમજ બોલજો, ધભરાતમાંને ધભરાતમાં કાંઇ આડું અવલું બકતાના; ને કુવાપર એક તરાંમરી દોરડું મુકી રાખો.

જરબાઈ, કોલાઇકાકી—વારૂં મરૂં, ઠીકછે; પણ બાવા કંઇ પેટ બેટતો નહીં ચીરે કે ?

દોસતદાર—નહી, નહી, હમણા એમ નથી કરતા એટલું તો સારૂંછે. તમેબી હવે મુગાં મુગાં બેશો. [સરવે છુટાં પડેછે.

—o—

પ્રકરણ નવમું.

જુરીની તઈયારી.

ઢોડુંબા ઢોડેકર, ભીખુજી ભાતગર, ઠંકરશી ઠાકર, કોલાજી કોપર, અલ્લાવાલી આ-દર, માજુમખ્માં બાહાધર તથા જુ-રીના, મેમબરો અને કારોનર.

કારોનરનો કુરંગી કલાર્ક—(જુદા જુદા ધરમ પાલનારાઓનાં હાથમાં તેઓ ના ધરમની ચોપડી આપી) જુરરો, આ બાઇને જે પોતાના ઘરના કુવામાંથી મુવેલી કહાડીચ તેના શરીર ઉપર કાંઈ જખમ થાએઓ હોએ તે જોઇ, તથા હીઆં જે તેના સગાંઓની શાખશી પરે તે સાંભલી, એ બાઈને કોઈએ કુવામાં નાખીયાથી કે એનાં ઉપર જુલમ પડીયાથી કરોધની મારી, કે દેવાના પણાની હાલતમાં હોવાથી પોતે પાણીમાં પડી મુઇચ તેની ખાત

રી કરી તે વીશે તમારૂ જેવું મત હોય તેવું ખરેખરૂં જણાવવા આએ શપત ત મુને આપીઆમાં આવે છે, અને સાચું બોલસોતો એમાં સાહેબ તમારૂં સારૂં ક રશે. [ગુરરો ચોપડીને પગે લાગે છે.)

કારોનર—(બેરામશાને બોલાવી સપત આપી) આ મુવેલી અશતરી તમારી ? એને તમે કુવામાં નાખી કે?

બેરામશા—હા સાહેબ, એ અસતરી મારીછે પણ મેં એને કુવામાં નાખી નથી.

કારોનર—તીયારે એ બાઈ કુવામાં કેમ પડી ? શું એને કોઇ સાથ ટંટો થ યો હતો ?

બેરામશા—નહી સાહેબ, ટંટો બંટો કંઈજ નહી, પણ આજ છ મહીના થ- એઆં, એનો બાપ અને મા બંને આ- ઠ દહાડામાં મરી ગયાં તેઓનો ગમ એને ઘણોજ રીયો તેટલાજ સબબે તે દહાડે

થી એનું માથું ફરેલું હતું.

કારેનર—એ બાઇ દીવાની થઇ ગેઇ હતી તારે એને એખલી ફરવા કેમ દીધી?

બેશમશા—એખલી ફરવા નહી દીએ ને ધંધા મુકી એનીજ ચાકરી કરીએ તો પછી સાહેબ ખાઇજીએ પીજીએ શું ?

કારોનર—કુવામાં પડી મુઇ તે તમે જાણીયું કેમ ?

બેશમશા—મારા ઘેરના ભારૂત બાપુ જી તે વખતે ઘેરમાં હતા તેવણ મને તેડ વા આવીઆ તેથી મેં જાણીયું.

કારોનર—બાપુજીને (બોલાવી શપત આપી) આએ બાઇને કોણે કુવામાં નાખી, તમે કે ?

બાપુજી—અરે, નહીરે સાબ, અમ તો માલે પર હોતા ઇતનેમે ઉપરશે જોર શે બાવરીમે કુચ ગીરનેકા અવાજ આ એઆ, એસાજ હમ નીચે આકર સબ

ઉસકા માણુસકી ખબર નીકાલી તો એ બાઇ મલી નહી; જબ અમ સમજા કે એ હએ નહી, શો એજ ગીરા હોએગા; પતનેમે બારથી માણુસ આએઆ એ લોકને કુવેમેશી નીકાલી લીકે અમ ઉસકા મરદકુ બોલાનેકુ ગયા, દુશરી બાત અમ કુચ જાણુતા નહી.

કારોનર—(કોલાબાઇને બોલાવી શપત આપી) તમારી વહુને કોણે કુવામાં નાખી તમે ?

કોલાઇ કાકી—નહીરે જી; એતો આપરા હાથશે પરીઆ ને હું તો મેરી દીકરીકા ઘરકુ ગેઇતી.

કારોનર—હાથે પરી તે કાંઇ એના મરદ સાથે ટંટો થયો હશે નહીતર એને મારી હોશે ?

કોલાઇ કાકી—નહીરે જી; મરદ શાના મારતાતા તેતો મારા બોલા બટ જેવો.

કારોનર—(લાશની તપાસ કરી તે કુ-વામાં પડવાથી મુઇ છે એવું મુકરર કરી તેને ઠેકાણે પોંહોંચાડવાનો હોકમ આપી જુરરોને) આજે આતરવારનો દહાડો છે ને મોડું ઘણું થાઇ ગીયું છે તે વાસતે આવતી કાલે સહવારમા અગીઆર વાગે મારી આફીસમાં આવવું, તાહાં બાકીના જુરી ભરવામાં આવશે, ને જે કોઇ જુ-રર બરાબર વખતશર હાજર નહી થાશે તો તેને પચાશ રૂપીઆ દંડ આપવો પડશે; સાથે સાખશીઓએ પણ હાજર રહેવું.

[જુરરો જતા જતા બબડાને.

ઢોંડુબા ઢોંડેકર—(બીજા જુરરને)પેચ્ચી આઇ—વું અમી કુથે પાહેલી, કી કશી મેલી, કી કશી નાઇ.

ભીખુજી ભાતગર—અમી તરી કુકું-ન બગીતલી હો, અની તરી ઉગીજ પં ચાતી મધી ગુઠલે, હડીઆં તરી કામે હો

ઘુંસ આણી કાએ નાહી.

ઢોંડુબા ઢોંડેકર—આરી મીતો ખરકા વર ખાંનકીયાત જાત હોતે એવરાશ શીપાઈને એવુંન ઉગીજ ધરલે. યાચી બા-યું

ભીખુજી ભાતગર—હો! અમી તરી ભાંએખલા વર ધાંગીચી સાથી મકાઈ ગો માલે જાત હોતે એવરાસ સાપડલે. કાએ કરાવાં મીતો સાંગેલ કે કાઈ જાણુત નાઈ.

ઢોંડુબા ઢોંડેકર—મી તરી અશીજ મનાર હો.

ઠકશી ઠાકર—અરે બગા બગા અમી તો દરશણુ સાથી મંદીરાલા જાત હોતે અવરે મદી માલા એવુંન ધારલા, બિં— —પંનાસ રૂપાય દંડ ગેઈલ, અમીતો સાંગેલ કી બાઈ આપુન હાતાનશી પરલી.

કોલાજી કોપર—અરે, ભાઇ હું તો બારામાં મોહદું દસદોલી વાંહાણુ આએ યુંચ તેની કલફાટ કરવા હારં જવા ની-

ફસાયો ને આએ દગંન હાથે નરીયાં. હવે તે પોતાને હાથે પરીને મરી ગએલી તેની એટલી બધી પંચાએતી હું કરવા જોઇએ, ને વરી બીજા ધંધાદારી માણહોને રોજીને તેની પાહે ૫૦) રૂપીઆનો દંડ માંગે એવી એક જુલમની વાત બાઇ.

ઠકરશી ઠાકર—હા, બેં——જુલમ જ ઠરીઓની.

અલાવાલી આદર—અરે અમની સબેરકુ ઉઠકર કાવેબાનેમે કારી ઉઠા પી-નેકુ ચલ રહે ઈતનેમે નાકે પરશો ફગબ બત સીપાઇને આકર ફસાયા.

માજુમબાં બાધર—મેંબી હાવગામે ધાણ્ણુાકે બાશતે બેલ લેનેકું જાતે થે હાતનેમે ઘર લાયા, ઘરમે બુઠી બાંના પકા કર રાહ દેખતી હોયગી. ને ઇદર મેરા જી ચલા. મરને વાલી મરગેઇ ઓર બા-

બીજી સરકાર લોગોકું સતાતી હશે.
[સઘલાં જુરરો છુટા પડી જાએછે.

—o—

બીજા દીવસની જુરી.

કારોનર—(પાછી કોલીબાઈને બોલા વી) તમારી વહુને કાંઇ તમારી સાથે ટંટો થયો હતો ?

કોલીબાઈ—નહીરેજી, હમોતો બેઉ સાથે બેસીને ખાતાતાં પીતાંતાં સઊ.

કારોનર—તારે એને કોઇ બીજા સાથે ટંટો થયો હતો ?

કોલીબાઇ—નહીજી એ કોઇનીબી સાથે કજીયો કરતીતી નહી, ને એતો મારી ગાયે જેવી ગરીબ હતી.

કારોનર—તારે તમારી દીકરીએ એને કંઇ ઠપકો આપીયો હતો ?

કોલીબાઈ—નહીંજી દીકરી સાનો ઠપકો આપતીતી તેતો તેને ઘેર, તેની સા-

થે તો ઘણાં ઘણાં શાણપણાં હતાં.

કારોનર—તારે એને કુવામાં પડવાનું શું કારણ તમો ધારોછો ?

કોલીબાઈ—જોઆનીજી, હસબી મા અને બાપ છ મહીના, વળીઆ મરી ગીઆં જીસકા ગંમ ઘણા લાગા તથી દીવાની થાઈતી તેથી પરી હોઇ.

કારોનર—(જરબાઈને તેડીને) એ કુકીબાઇ કુવામાં પડી તે તમુને ખબર છે કે, કેમ પડી ?

જરબાઈ—નહીજી હું તો મારે ઘેર હતી ને મારા માએની મારે ઘેર હતાં અને બાઈબી કેને બાહેર સઘાવેસા હતો.

કારોનર—તમારી સાથે કંઈ એને ટંટો હતો ?

જરબાઈ—નહીજી મારી સાથે તો એ બેન બેહેન જેવાં હતાં ને હું રોજ રોજ એવાણુને મળતીતી, પણ આંમાઆ બાએગ એ

ત્યાં થવાના તે પરમવાડે આવી મળી નથી.

કારોનર—એનું માથું ફરેલું હતું એવી તમને ખબર હતી ?

જમશાઈ—હાજી, માથું તો ખોત ઘેરા થયોથી ફરેલું જ હતું, ને તેમાંજ ઓકાનથી મંડ્યું તો.

કારોનર—(મેરામથાને ફરીથી તેડીને) તમે એને છેલ્લી ક્યારે જોઈ હતી ?

મેરામશા—પરમવાડે સવારનાં.

કારોનર—તારે તેને તમને કંઈ કહ્યું

મેરામશા—આગે મેરના કામ કાજ ને ઘરે કહ્યું તું; બીજું શું કહે ?

કારોનર—તે વખતે તમારી સાથે કંઈ હાલતની વાત કરતી ?

મેરામશા—એ કે હું મેલ કરતાં જરા ખેધાન નેવી.

કારોનર—તારે તમે કાંઈ વખતે તેને ધમકાવી હતી ?

બેહરામશા—શું ધમકાવે સાહેબ, રો-
જ રોજ એવું ને એવું ને વલી માથું
ખાએલું તેને ધમકાવીને કરૂં શું ?

કારોનર—(જુરરોને) આ સરવે
બાબતો ઉપર તમારો વીચાર કરી જેવું
તમારૂં મત હોએ તેવું ખરેખરૂં કેહેવું.

શરવે જુરરો—(જલદી છુટકો થઇ
જાએ, એવો મનમાં વીચાર કરી) આપુને
'દીવાનાપણામાં આપઘાત' કીધેલો લાગે છે.

કારોનર—(ફરીથી સરવેને પુછે છે) કા
ઇએ કપતથી એ બાઇનો જીવ લીધેલ
તમુને નથી લાગતો ?

શરવે જુરરો—નહીં સાહેબ.

કારોનર—(બાઇના મરણથી બહુમંદ
બાબ પણ ખરી હકીકતની શાકશી નહી
મલવાથી, બેહરામશાને તેડી) તમારે એવ
માણસની સંબાધ લેવી હતી પણ પેહર-
હાથી સખી તેથી આએ પરીણામનો બ-

મુને મોટો ઠપકો ઘટે છે અને એની ની-
રભયતા ફરીને તમારે નહીં રાખવી.

[શરવે જુરરોનો ઉપકાર માની તેઓની
રજા લેઇ જુરીનું કામ ખલાશ કરેછે.

—o—

વીવેકી વાંચનાર, આ કંકાસી કુટુંબ
ની કાંહાંણીનો કીસસો, સંપુરણ સમાપત
કરતાં, દુઃખી અને ગમખાર દીલ સાથ
જણાવવા માંગીએ છીએકે સંસારનાં સુ-
ખનું મુળ સાધણ સંપ, કે જે માણસમાં
જરૂર હોવો જોઇએ; તે ગુણની ગેરહાજ
રીમાં ઘણાક કુટુંબોમાં, બીચારા હીન
માયેગ વાલા બેરામશાના જેવા અફસોસ
ભરીયાં ગમગીનતા હાદેસા, નાદાંનોની ઝા
હેરીઆત અને શરમ મીજાજથી ગુજરેછે.
જોકે અજ્ઞાન લોકો સંપના સુખ સાથે બે
રભાવ રાખી, કુસંપનું કનેસ અને કાર-
ણું પરીણામ કોઇ કોઇ વખત જોઇ સુ

કેમાં હોયછે તોપણ તેથી ઢડો પકડવાને બદલે ઓર વધારે કંકુજ બની પોતાના અને પોતાના કુટુંબીઓના ભલાનાં સુખ નું શતીયાનાશ વાલી અતી ઘણાં દુઃખ ના ભયંકાર વમનમાં આવી પડેછે. કુટું બોની વચ્ચે મુળ પરધાન કે જેવણને આ- પણુ મોટાંમાએ કે મોટાબાવા કરી કહીએ છીએ તેવણુ જો બગાર શમજુ, વીવેકી અને ઇજતને વધારનાર હોએછે તો સં- પનાં સુખના સરેષટ ફલો તોના કુટું- બીઓ હમેશાં હરખ ભરીયાં દીલથી ચા ખી શકેછે, અને તેમજ આખું કુટુંબ તેવોનાં પગલાં પર ચાલી ઘેરનાં બેહેન, ભાઇ, બરથાર, બોજઇ અને સાસુ સરા- રાં સરવેને અરસપરસ સુખ આપી શકે છે, એટલુંજ નહી પણ તેવોની વચ્ચે જો પ્રએક અસલભાવીક હોયછે તો ઉપલાં સ મજુ ગુણવાલાં વડીલો તેને પણ ધીરજ

થી પોતાની સમજાવટે ચલાવવાને કોશેશ
કરેછે, જેથી તેવોના ઘરમાં કંકાસનું કુક
કદમ કદી પણ રહી શકતું નથી. પણ એ
થી ઉલટું, જો કોઇ કબીલામાં વડકણા
ગુણનું વડાપણું ભોગવનાર હોયછે, તેતો
ઉપલા ચીતરમાં ચીતારેલા કોલાબાઇ જે
વાં જાહેલ, પોતાનું મોટપણું કેમ જાળવ
વું તે ન શમજી ઓર પોતાના તથા લો
કોનાં વેહેમી વીચારોને આધીન રહી, ખ
ગી ખોટા હકીકતોની તલાશ નહી કરી,
શખુન પરવરીથી નજીવી અને કલેશભરી
બાબદોના અખાડા ન કરી ઓર તેને વ
ધારે ચારવણી કરીયા કરી અંતે કુટબના
સઘલાં સમુલાં સુખનો નાશ થાવશો કદા
ચ પશતાવે યા વગર પશતાવે જોયછે, તે
મજ વલી રોજગાર ધંધાની જંજાલીમાં
પડેલા કુટંબના વડાઓ, નીતના લાગા ઝ
ઘડાથી કંટાલો ખાઇ, પોતાની ધીરજ મૈ

ની છઈ ગેરમાંના એવા બનાવનો ફાયદો મેળવવાથી દુરી પડડી, પોતાની ઓર વધારે અને વધારે હીન અને બુરી હાલતમાં આવી ગઈછે. એ ઊપરાંત કેટલાક થંડાભ પુરૂષો તથા ઓરતો માટે હમો ધીક્કારની નજરે જોઇ કેહેવા માંગીએ છીએ કે જા રે તેવોને હાવા કુસંપી કરઓમાં પારપડો. શનો સંબંધ હોએછે તેથી આ બાળા બાહેરનાઓને ઓળખાન લીધાનને માટે આવવું જવું થાએછે તારે તે વખતે જેર કંઇ નજીવી જેવી બાબદમાં બોલચાલ થતી હેયકે તો તેને હસવા સરખી દેખાડી આપી, તેઓની વચ્ચે સુલેહ વધારવાને બદલે ઓર જેની તરફ વધારે લાગતું વળગતું હોએછે તેની તરફદારી કરી કજીઆના કુંડમાં ખમીર ચહડાવી તેઓ વચ્ચે વધારે ને વધારે અનબનાવ કરાવી હમેશાંનું બીઆબાર બનાવતાં બીહીતાં નથી, હેવા

લોકો જોયા તો કજીઆઓ કરવાં પણ વધારે પાપી ચંડાલો છે. માટે તેઓને જેમ બને તેમ પોતાના ઘેરથી દુર રાખવામાં જ સંસારીઓને સુખ છે. વલી તે સાથે જણાવવા માંગીએ છીએ કે કેટલાએકોની સમજણ એટલી તો જડ થઇ ગેયલી હોય છે કે જાણે આ ઉપલો બનાવ તેઓના ગનસે કાંઇજ દલગીરી ભરેલો વજન ધરાવતો નથી અને એવા બનાવો તો સરજત સાથેજ નીસબત રાખેછે એવું તેઓ માંની એ સમે છે તેવાર બાદ કાંઇ પણ તેના ઘટતા ઉપાયો લેઇ ફરીને કોઇ બીજી વખતે તેમ ન બને તથા એવું કરનારા દુષ્ટ વીચારના નીદાંનોને ઝાઇની કારણ ન ડી મલે તેવો મારગ પકડવાને તાકીદ તેઓ બેદરકાર પણું દેખાડે છે. ખરૂં છે કે એ નતો કોઇનેજ ગમતું નથી, પણ તે માટે આ નઠોં બનાઇ સકાય એવી આ

કળ તથા બનાવને સરજત સાથે સરખાવી અકસમાતના વરગમાં પસાર થવા દેઇજીએ કે ? અને હવે પછીના આપણા કુટુંબના સુખના સંભાળ લેવાની વાતને આપણા દીલથી વીસારી મેલીએકે ? ના નહીં, એ જેવું શરમ ભરેલું, ઘાતકી અને પાપી કામ બીજું કોઇ થોડું જ હશે: માટે આ પુર કરતાં નીચે આપેલી કવીતા વાંચનારાઓને વાંચવાની ભલામણ કરી અમો એટલુંજ જણાવા માગીએ છીએ કે તેવી ઘાત ધરનાર ઘાતકી નાદાંનોને કારણ આપનારાને ઘટતી શાશનમથી બંચાવવાની કોસેસકરી બીજાઓને જતેજનનહી આપવુ એજ માણસનો સાચો ધરમ છે.

—૦—

રાગ કાહારવો.

—૦—

(લીબુ લયે કેળું ખરાઈ) એ રાગ.

—૦—

સંપે સંસાર સુખી સમજો રાજન નાર,
કુસંપે હોએ દે કે પાયો કીરતાર—ટેક.
સંપ સુખનું સદા સમજું,
ફળ હોએ સુંગન શૃંગાર—સંપે૦ ૧
સંપે સદા ઘર કુલવાન થાએ,
સુખી સહુ દીસે વેહવાર—સંપે૦ ૨
સંપે સદા ઘર સંપતી હોએ,
દુર થાએ દલીદર ભાર—સંપે૦ ૩
સંપે સદા ઘર ઈજ્જત પાએ,
વધે ભલીભાત્ય ભાર—સંપે૦ ૪
ખાન પીતા ને પાર્ણ ઘુએ,
સંપે મળે કુટુંબ પરીવાર—સંપે૦ ૫
પીઅર ઘર ને સારૂ સાસરવાસ,
રાજી થાએ સુખે ભરથાર—સંપે૦ ૬

અપત અજ્ઞાની, કપટી, કપટી,
કુસંપ થેરે દુખગાર—સંપે૦ ૭
પીતાથી પુત્ર, પીતમથી પીયારી,
કુસંપે તજે સહુ પીયાર—સંપે૦ ૮
કુસંપ કરે મોહોટો મેદાન,
ભદ્ધા કરે, હાર્યે ભંડાર—સંપે૦ ૯
કુસંપે કંકાશ જો પાડે બેગાનું,
'તુટો ન સંધાય તાર'—સંપે૦ ૧૦
કુસંપ કલેશે તન મન પીલાએ,
બેચેન ગુજરે જીવનગાર—સંપે૦ ૧૧
કુસંપ ઘર બાજે લજવાએ,
પરલોકે પામે ધીક્કાર—સંપે૦ ૧૨
ભાન વનાની એજાન જીંદગી,
સમજે કોઈ 'ખોજું' નાર—સંપે૦ ૧૩

સમાપ્ત૦